

REVISTA NAȚIONALĂ DE DREPT

(Publicație periodică științifico-practică)

nr. 6 (176) 2015

Certificatul de înregistrare
nr. 1003600061124 din 27 septembrie 2000

Publicație acreditată de Consiliul Suprem
pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică
al Academiei de Științe a Moldovei prin
Hotărârea nr. 61 din 30.04.2009

Categoria C

FONDATORI:

Universitatea de Stat din Moldova
Universitatea de Studii Politice
și Economice Europene
„Constantin Stere” din Moldova
Uniunea Juriștilor din Moldova

REDACTOR-ȘEF

Gheorghe AVORNIC

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Sergiu BĂIEȘU

(doctor în drept, conferențiar universitar, decanul Facultății de
Drept, Universitatea de Stat din Moldova)

Redactare *Antonina DEMBIȚCHI*
Asistență computerizată *Maria BONDARI*

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Gheorghe Ciocanu (doctor habilitat în științe fizico-matematice,
profesor universitar, rectorul Universității de Stat din Moldova),
Elena Aramă (doctor habilitat în drept, profesor universitar),
Victoria Arhiliuc (doctor habilitat în drept, profesor universitar),
Flavius-Antoniu Baias (doctor, conferențiar universitar,
decanul Facultății de Drept, Universitatea din București),
Sergiu Brînză (doctor habilitat în drept, profesor universitar),
Cătălin Bordeianu (doctor în drept, profesor universitar, România),
Ion Craiovan (doctor în drept, profesor universitar, România),
Gheorghe Chibac (doctor în drept, profesor universitar),
Spyros Flogaitis (doctor în istorie și drept, profesor universitar
(Grecia), Director al Organizației Europene de Drept Public),
Ion Guceac (doctor habilitat în drept, profesor universitar),
Raisa Grecu (doctor habilitat în drept, profesor universitar,
USPEE „Constantin Stere”),
Ioan Humă (doctor în drept, profesor universitar, România),
Gheorghe Mihai (doctor în drept, profesor universitar, România),
Nicolae Sadovei (doctor în drept, conferențiar universitar),
Andrei Smochină (doctor habilitat în drept),
Florin Streteanu (doctor în drept, profesor universitar, decanul
Facultății de Drept, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca),
Vytautas Nekrosius (doctor habilitat în drept,
profesor universitar, Lituania),
Tzyetan Sivkov (doctor în drept, profesor universitar, Bulgaria),
Trebkov A.A. (doctor în drept, profesor, Președintele Uniunii
Juriștilor din Federația Rusă),
Tudorel Toader (doctor în drept, profesor universitar, decanul
Facultății de Drept, Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași),
Alexandru Țiclea (doctor în drept,
rectorul Universității Ecologice București, România).

ADRESA REDACȚIEI:

MD 2009, Chișinău, str. Al. Mateevici, 60, bir. 222
Telefoane: 57-77-52, 57-76-90
e-mail: revistadrept@yahoo.com
Indexul PM 31536

SUMAR

Biografie.....	2
Ion DRUȚĂ Înșușirea lui Stere.....	4
Gheorghe AVORNIC, Raisa GRECU Opera juridică a lui Constantin Stere – tezaur științific nevalorificat.....	5
Ioan HUMĂ Despre opera juridică steriană în faza gândului ce se înfiripa	11
Gheorghe AVORNIC, Raisa GRECU Constantin Stere – profesor și rector universi- tar	14
Raisa GRECU, Valentina COPTILEȚ Contribuția lui Constantin Stere la moderni- zarea instituțiilor naționale: <i>Anteproiect de Constituție</i>	18
Iurie MIHALACHE Opera juridică a lui Constantin Stere în proce- sul de recepționare a dreptului roman	21
Albert ANTOCI Aspecte istorice și probleme actuale privind respectarea drepturilor omului în raport cu asi- gurarea confidențialității urmăririi penale.....	24
Cătălin TURLIUC, Marius BALAN Constantin Stere și Constituția României din 1923.....	28
Dan Constantin MĂȚĂ Locul lui Constantin Stere în gândirea juridică românească.....	34
Radj CĂRBUNE Aspecte teoretico-metodologice în analiza partidului politic și a campaniei electorale prin prisma ideilor lui Constantin Stere	40
Anișoara DUBCOVEȚCHI Democrația – un regim necesar pentru ome- nire.....	44

BIOGRAFIE

Constantin Stere s-a născut la 1 iunie 1865 la Horodiște, județul Soroca, în familia lui Gheorghe (Iorgu – Egor) și Pulcheria Stere, proprietari de pământ înstăriți din Ciripcău, județul Soroca, unde și-a petrecut copilăria. În anul 1873, la vârsta de 8 ani, Constantin Stere este plasat la Chișinău la un pansion pentru băieți, întreținut de pastorul german Phaltin, pe lângă biserica luterană. Stagiul preparator de studii făcut în limbile germană, rusă și franceză a fost parcurs strălucitor, astfel încât în baza examenelor susținute, Constantin Stere este admis direct în clasa a doua de liceu, cunoscut ca „gimnaziu al nobilimii” din Chișinău. S-a remarcat drept unul dintre cei mai puternici liceiști, dotat cu aptitudini strălucite și cunoștințe profunde.

Începând cu vârsta de 14 ani, manifestă interes pentru literatura și mișcarea narodnicistă

rusă, la care aderă efectiv prin anii 1882-1883, când avea 17 ani. În 1883 la vârsta de 18 ani este arestat ca activist narodnicist de autoritățile țariste și urma să ispășească o pedeapsă de trei ani în Siberia. În realitate, calvarul a durat în jurul a 9 ani, Constantin Stere revenind la baștină doar în anul 1891 sau, după alte date, 1892.

În timpul aflării sale în exil, lucrează foarte mult autodidact, studiind opere valoroase din domeniul filozofiei, sociologiei, economiei și dreptului. În perioada 1888-1890, Constantin Stere pune pe hârtie un tratat filozofic, care a fost parțial publicat în anul 1897 cu titlul de *Încercări filozofice*.

În anul 1892 Constantin Stere devine student la Facultatea de Drept a Universității din Iași, iar la 22 iunie 1897 susține cu mult succes teza de licență cu titlul „Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept”, debutând strălucit în știința dreptului. A practicat avocatura.

În baza tezei de licență și a unor publicații științifice, Constantin Stere este numit la 14 martie 1901 profesor suplinitor la catedra de Drept administrativ și constituțional a Facultății de Drept a Universității din Iași. În anii de studii 1901-1902 și 1902-1903 susține prelegeri de Drept administrativ, Filozofia dreptului, iar ulterior, începând cu probabilitate cu anul 1905 – și primul curs de Drept constituțional în istoria învățământului juridic român. Lui Constantin Stere îi aparține meritul încetățenirii conceptului însuși de „drept constituțional” în știința română de drept constituțional.

La 26 iunie 1903 Constantin Stere este numit prin decret regal profesor titular la aceeași catedră. La 26 februarie 1913 Constantin Stere este ales rector al Universității din Iași. În urma unui concurs de circumstanțe nefaste, în legătură cu activitatea sa sociopolitică, Constantin Stere demisionează din funcția de rector în februarie 1916. La 1 februarie 1936 Constantin Stere este oficial pensionat din învățământ.

Constantin Stere este o personalitate de notorietate în istoria neamului nostru, care s-a ma-

nifestat în viața sociopolitică, în primul rând, în calitatea sa de mare apărător al drepturilor țărănimii și de aici – apologet al poporanismului, iar mai apoi – doctrinar ilustru, promotor devotat și militant activ al țărănismului. A elaborat programul, statutul și doctrina Partidului Țărănist. S-a remarcat ca unul dintre cei mai activi și consecvenți luptători politici pentru împrăștierea țărănilor – votul universal, reforma administrativă și consolidarea regimului constituțional democrat în stat. Constantin Stere a fost un ilustru doctrinar și apărător activ al drepturilor și libertăților omului și cetățeanului.

A deținut cele mai diverse funcții de stat, în exercitarea cărora s-a manifestat ca om de stat cu veritabile convingeri democratice și reformatoare: de la consilier al Consiliului comunal Iași (1898), ajutor de primar Iași (1898), prefect al județului Iași (1907) și până la Președinte al Sfatului Țării din Basarabia (1918). Apreciat unanim drept unul din marii arhitecți ai Unirii. În perioada anilor 1898-1933, a fost ales mai mult de zece ori deputat în Camera deputaților a Parlamentului român, fapt ce îi permitea să fie ales senator de drept, însă Constantin Stere a optat să reprezinte în continuare județele din Basarabia în înaltul for legislativ.

Fondator, director și colaborator activ la mai multe ziare și reviste, întemeietor și conducător fidel al revistei „Viața românească”. Constantin

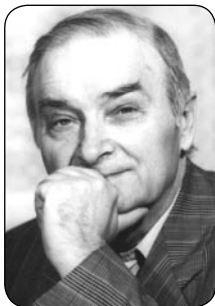
Stere a fost decorat cu distincția „Coroana României” în rang de Mare ofițer (1918).

A lăsat urmașilor o inestimabilă operă științifică de valoare ce ține de domeniile de filozofie, drept, filozofia dreptului, istorie politică, istoria constituționalismului, economie politică și numeroase scrieri publicistice. Pot fi remarcate studiile lui Constantin Stere *Poporanism sau social-democrație* (1907-1908), *Războiul balcanic și atitudinea României* (1912), *Învățămintele din războiul balcanic* (1913).

Opera juridică a lui Constantin Stere include patru studii științifice de drept extrem de valoroase: *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept* (1897), *Introducere în studiul dreptului constituțional* (1903), *Curs de Drept constituțional român* (1910) (litografiat), *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc cu *Expunere de motive* de C. Stere (1922).

Înzestrat cu talent literar, Constantin Stere a scris spre sfârșitul vieții romanul *În preajma revoluției*, reeditat de mai multe ori atât pe parcursul vieții, cât și posterior, în Republica Moldova (2005) și în România (2010). Academician al AȘ a României (post-mortem).

Constantin Stere s-a stins din viață la 26 iunie 1936, lăsând moștenitorilor ca testament moral un citat din *Republica* lui Platon: „Să-ți faci unic judecător, pentru faptele vieții, propria conștiință”.

ÎNSUȘIREA LUI STERE

Într-un anumit fel, întreaga operă literar-științifică a lui Constantin Stere este un dar oarecum nemeritat, neașteptat, picat din senin. A-i căuta rădăcinile provenienței nu are nici un rost, deoarece câmpul cultural-științific al nostru este un pământ rămas din vremi străbune pârlaogă.

Aici totul ce răsare și crește, și dă roadă, vine din senin, cu voia Celui de Sus, pe cont propriu.

Azi e greu de închipuit cum se putea ca în oropsita, uitata de lume gubernie numită Basarabia, unde peste 90 la sută de țărani puneau degetul cel mare în loc de semnătură, unde boierașii, care de bine, de rău aveau o brumă de carte, își pierdeau viața prin ospățuri și distracții primitive. Odrasla unuia dintre acești boierași, arestat în ajunul examenelor de bacalaureat pentru narodnicism, activitate politică ilegală, după șapte-opt ani de închisoare și surghiun prin Siberia, se întoarce bărbat în toată firea, dobâ de carte.

Aici ar fi cazul să ne oprim pe-o clipă la sistemul de învățământ din Rusia țaristă a secolului al nouăsprezecelea. Cu toate satirele, săgețile și sarcasmele, aruncate de absolvenți în sistemul lor mediu de învățământ, să nu uităm că și Tolstoi, și Cehov și Dostoievski, marii scriitori și gânditori, și-au creat opera ieșind în lume cu bagajul cunoștințelor din școlile gimnaziale pe care le absolviseră. Până azi, manualele gimnaziale ruse de până la revoluție sunt căutate cu lumânarea.

Unde mai pui că viața politico-culturală de la acea epocă în Rusia era atât de avansată, încât peste o lună-două, tot ce apărea mai valoros în Occident era tradus și tipărit în Rusia. În sfârșit, ar fi cu totul nedemn să nu-l pomenim măcar în treacăt pe conu Iorgu, sau, cum i se mai zicea pe atunci, Egor Stepanovici Stere, tatăl marelui nostru scriitor, care, în toți anii surghiunului, nu mai contenea de a-i trimite fiului cărțile cerute și cojoace de tot felul, să nu înghețe acolo în Sibir.

Eliberat din surghiun, Stere află că foștii deținuți politici nu pot fi admiși la vreo facultate pentru a-și termina studiile. Mai întâi voia să plece în Elveția, dar în cele din urmă trece Prutul și se stabilește la Iași. În doar doi ani termină facultatea de juridică, unde rămâne ca profesor și apoi, mulți ani la rând, fiind rectorul acestei universități.

Marele istoric și om de cultură Nicolae Iorga, care l-a prigonit pe Stere o viață întreagă, menționează într-un loc că fruntea Liberalilor și primul ministru de la acea vreme, Ionel Brătianu, două decenii la rând a supt din Constantin Stere cunoștințe filosofice, economice, juridice și politice, folosindu-le la consolidarea și întemeierea tânărului stat român. Azi e greu să ne închipuim un tânăr de 27 de ani cu gimnaziul din Chișinău și șapte ani de închisoare și surghiun, care trece Prutul cu cunoștințe atât de vaste în mai toate domeniile, încât participă, indirect, firește, la consolidarea și stabilitatea unui tânăr stat.

În linii mari, Constantin Stere este un munte ce ascunde în temelii sale o sumedenie de idei și cunoștințe

vaste, cărămizi și blocuri statale, necesare pentru noi ca aerul, pe de-a dreptul salvatoare în situația în care ne aflăm. E pur și simplu de neînchipuit cum se putea ca azi, nu numai puzderia de studenți de la facultățile de drept, dar și juriștii profesioniști, judecătorii și profesorii, oamenii politici, întreaga noastră așa-zisă elită intelectuală, habar n-are de ideile juridice, sistemele funcționării statale scoase la lumină și legiferați de unul dintre cei mai luminați fii ai acestor **dulci văi și dealuri**, cum le numea Stere.

În sfârșit, mare este Dumnezeu și iată că facem primii pași în această direcție. După ce epopeea **În preajma revoluției și fundamentala monografie Viața lui Constantin Stere** de Zigu Ornea au fost publicate, ne apropiem de moștenirea științifică a marelui savant. Un sfert de veac Stere a fost în toiul tuturor luptelor politice și cultural-științifice, duse în tânărlul stat. Ce ne-a lăsat moștenire, ce zace sub acel munte fioros la prima vedere?

Din păcate, împreună cu cultura slavă, Stere a însușit și scepticismul, nepăsarea intelectualului rus, în virtutea maximelor biblice ce afirmă că nimic veșnic, totul e trecător pe lumea asta. Și dacă Iorga, profesor universitar și el, avea grijă să-și publice și să tipărească în tipografia sa orice lecție, lăsând câteva sute de volume moștenire urmașilor, la Stere totul se ducea pe vânt. Cursul de drept, pe care îl ținea la Universitatea din Iași, lecții despre care circulau legende, care adunau jumătate de oraș, Stere l-a lăsat pe seama ascultătorilor, și ideile lui s-au menținut atâta vreme cât erau în viață ascultătorii. Cum s-a dus generația, s-au topit și cursurile domnului profesor.

Spre marele nostru noroc, câțiva studenți mai sărguincioși și mai gospodăroși și-au cerut voie să stenografeze lecțiile. Peste o mie de pagini scrise frumos, de mână, au zăcut o jumătate de veac în Biblioteca Academiei Române, și poate că s-ar fi topit și ele în negura vremilor, de nu ar fi pomenit de existența lor Zigu Ornea în monumentală sa monografie.

Pe baza acestor o mie și ceva de pagini scrise de mână, împreună cu setul de materiale ce s-au mai păstrat publicate, doamna Raisa Grecu, după câțiva ani de muncă sărguincioasă, a plămădit acest studiu. Este prima încercare de-a ne apropia de ideile și concepțiile juridice ale marelui savant Constantin Stere.

Să nu se dezamăgească cei ce se așteptau la mai mult, și să nu se mire cei care nici la atâta nu se așteptau. Însușirea operei științifice a marelui Savant abia începe. Pentru debut, azi se scot la lumina zilei un șir de idei adânci, fundamentale, pe jumătate necunoscute, pe jumătate uitate, pe jumătate ignorate. Acest snop de lumină vine azi nu doar pentru a reabilita, pentru a săvârși un act de dreptate. Snopul de lumină vine pentru însușire, pentru legiferare, pentru implantarea în realitățile noastre cotidiene.

Altminteri nu vom ajunge niciodată să fim și noi în rând cu lumea, visul tainic al lui Stere, căruia i-a închinat întreaga sa operă, ba chiar și viață.

Ion DRUȚĂ

Moscova, 2008

OPERA JURIDICĂ A LUI CONSTANTIN STERE – TEZAU ȘTIINȚIFIC NEVALORIFICAT

Gheorghe AVORNIC,
doctor habilitat, profesor universitar
Raisa GRECU,

doctor habilitat, conferențiar universitar (USPEE „Constantin Stere”)

Articolul este un omagiu adus eminentului savant jurist C. Stere cu ocazia jubileului de 150 de ani de la naștere. Sunt reiterate cele mai importante și actuale idei ale lui C. Stere despre stat și drept, despre individualitatea umană ca valoare socială supremă. Este invocat rolul savantului de întemeietor al ramurii de drept constituțional în școala universitară română de drept. Se readeuce în atenție concepția drepturilor și libertăților omului formulată în opera savantului constituționalist.

Cuvinte-cheie: stat; drept; drepturile și libertățile omului; constituție; operă juridică.

* * *

This article is a homage brought to the remarkable legal scholar C. Stere, on the occasion of his 150th anniversary. The most important and current ideas of C. Stere about the state and law, about human individuality as the supreme social value are being discussed here. The role of the scientist as the founder of the branch of constitutional law in the Romanian university school of law is also being highlighted. The concept of human rights and freedoms is expressed in the work of the constitutionalist scientist.

Keywords: state; law; human rights and freedoms; constitution; legal work.

Voi fi cândva un victorios și puțin imi pasă dacă această victorie va veni când nu voi mai trăi. Eu cred în biruința finală, în flacăra spiritului, care a fost de multe ori stinsă, dar niciodată pentru totdeauna.

Constantin Stere

La 150 de ani de la naștere, Constantin Stere este relativ bine cunoscut ca un mare om de stat, jurist, politician, publicist și scriitor, viața și activitatea cărui sunt de o remarcabilă notorietate în istoria poporului nostru. Publicarea în țara noastră a lucrării biografice de către Zigu Ornea *Viața lui Constantin Stere* (2005) a fost o bună ocazie de a cunoaște îndeaproape atât zbuciumul vieții, cât și amploarea activității sociopolitice a ilustrului politician și om de stat. În anul 2006, a fost editată opera artistică steriană – romanul-fluviu *În preajma revoluției* (2006), ulterior – mai multe lucrări cu caracter publicistic. Pe parcurs au fost efectuate numeroase investigații ale operei steriene sub aspect filozofic, literar, publicistic, sociologic.

S-au întreprins anumite încercări și pentru valorificarea unei ipostaze ce rămăsese, practic, nestudiată a vieții remarcabilului personaj istoric – cea a **creației științifice juridice** a lui Constantin Stere, care a activat în calitate de profesor la catedra de Drept administrativ și constituțional a Facultății de Drept a Universității din Iași și a exercitat funcția de rector al Universității din Iași. Or, tocmai acest aspect al vieții, activității și creației marelui nostru înaintaș este de actualitate și importanță deosebită nu doar pentru știința noastră juridică, ci și pentru procesul practic al încercării edificării statului de drept în țara noastră.

Astăzi la opera juridică a lui Constantin Stere sunt atribuite următoarele patru lucrări: *Evoluția individu-*

alității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic (Teza de licență în drept, Iași, 1897); *Introducere în studiul dreptului constituțional*, Partea I (Iași, 1903); *Curs de drept constituțional* (Litografiat), (1910); *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc cu o *Expunere de motive* de C. Stere (București, 1922). În țara noastră a fost publicată în anul 1991 doar una din lucrările enumerate – *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*, iar *Cursul de drept constituțional* nu a fost publicat, în general, această lucrare păstrându-se în formă litografiată la Biblioteca Academiei de Științe a României.

Investigarea operei juridice a lui Constantin Stere a dezvăluit, în mod cert, rolul lui deosebit în știința juridică națională de savant clasic, specialist în domeniul statului și dreptului, doctrinar și apologet al drepturilor omului. Ea vine să probeze prin multiple argumente științifice faptul că în persoana eminentului savant jurist poporul nostru are un mare gânditor umanist, care a adus cea mai valoroasă contribuție teoretică la elaborarea bazelor științei contemporane despre stat și drept, a concepției drepturilor și libertăților omului, contribuind, în mod direct și într-o măsură substanțială, la instituirea tradiției unei gândiri progresiste în sânul poporului nostru. Grație operei juridice steriene, astăzi suntem în măsură să afirmăm că pentru poporul nostru concepția statului de drept, ideea despre individualitatea umană, înzestrată cu anumite drepturi

și libertăți ca valoare socială supremă, nu sunt noi și necunoscute până acum. Astfel, societatea noastră se încadrează, pe bun temei, în comunitatea organizațiilor sociale raliată tradiției unei gândiri progresiste, umaniste și democratice. Faptul în cauză prezintă un suport moral-spiritual foarte important și un factor mobilizator suplimentar în procesul de edificare a statului de drept.

Totodată, condițiile actuale de integrare europeană și procesele intense de globalizare arată, în mod clar, că transpunerea în viață a concepției statului de drept ca operă socială universală și complexă presupune conjugarea forțelor creative sociale ale popoarelor din mai multe state, fiecare dintre ele fiind chemat să aducă un suport istoric, științific și practic la realizarea ei. Sub acest aspect, anume opera juridică a lui Constantin Stere și concepția steriană cu privire la drepturile și libertățile omului urmează a fi apreciate ca fiind cea mai valoroasă contribuție a poporului nostru, în persoana marelui nostru înaintaș, la cauza consolidării democrației și edificării statului de drept în spațiul constituțional european.

Cu ocazia frumosului jubileu – 150 de ani din ziua nașterii marelui nostru înaintaș, ilustrul jurist – Constantin Stere, vom întreprinde o retrospectivă succintă a celor mai importante și actuale idei formulate în opera juridică steriană. Vom reitera, în primul rând, și cu preponderență pe cele ce denotă cu certitudine gândirea științifică magistrală a savantului, care a știut să formuleze concepte științifice și legități ale evoluției sociopolitice perfect valabile pentru secole înainte.

Constantin Stere a absolvit Facultatea de Drept a Universității din Iași în anul 1897, susținând teza de licență intitulată *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic* (Teză de licență în drept). Lucrarea a fost publicată înainte de susținere, la Iași (tipografia H. Goldner). Susținerea tezei a fost un eveniment de mare succes, care a avut ecouri elogioase în presa de atunci.

Din multitudinea ideilor prețioase, care abundă în această lucrare, considerăm necesar să ne referim încă o dată la cea a **cooperării sociale** – ca trăsătură distinctivă a societății umane și a statului.

Vom menționa importanța cu totul deosebită, pe care Constantin Stere o acordă ideii cooperării sociale în întreaga sa operă juridică, începând cu teza de licență. În teză se susține că „...noțiunea de cooperare are pentru știința socială aceeași însemnătate, pe care o are, de pildă, noțiunea de atracție pentru mecanica cerească, astronomie sau ideea conservării de energie pentru fizică...” [1]. Viitorul savant aderă la ideea lui Rudolph von Ihering, expusă în lucrarea *Scopul în Drept*, conform căreia societatea este o cooperare pentru scopuri comune, reiterând laconic: „Societatea este o cooperare” [2].

Importanța cooperării sociale în societate și stat, indiferent de faptul dacă suntem de acord sau nu să

reducem esența acestora la fenomenul cooperării sociale, rămâne una incontestabilă pe parcursul evoluției istorice a civilizației umane. În mod special însă, se impune importanța și necesitatea cooperării sociale în cele mai complicate perioade ale evoluției istorice a societății, când aceasta este nevoită să se confrunte cu diverse crize – postbelice, economice, sociale, politice. Depășirea unei crize, indiferent de genul acesteia, este o sarcină general-socială complexă. Realizarea unei asemenea sarcini solicită conjugarea tuturor forțelor moral-intelectuale, iar uneori și fizice ale membrilor societății. Numai grație unui nivel foarte înalt de cooperare socială, atins în urma conștientizării necesității de depunere a unui efort cumulat de către toate forțele sociale, au fost depășite cele mai dezastruoase crize economice din istoria omenirii, a fost ridicată din ruine Europa postbelică după cel de-al doilea război mondial, s-au realizat bine cunoscutele miracole economice orientale. Șirul exemplelor poate fi continuat, însă ideea este că orice transformări majore socioeconomice și politice ale societății pot fi realizate doar în baza unei intense cooperări sociale.

Aici este cazul să ne amintim despre afirmația lui Constantin Stere, care susținea că rezultatul cooperării forțelor sociale nu se reduce nici pe departe la rezultatul sumării mecanice a acestor forțe: „Acum vedem, că și în simpla cooperare industrială, din punctul de vedere chiar pur mecanic, se produce o putere nouă, nereductibilă la suma puterilor individuale. Iar în cooperare socială, în sensul larg al cuvântului, ca aplicare a forțelor individuale la un punct comun oarecare de activitate umană, ca o colaborare activă a indivizilor în societate pentru un scop și interes comun – aceste două rezultate: mecanic – nașterea unui prinos de putere, și psihologic – crearea unei sfere deosebite psihice – sunt absolut inseparabile, nefiind decât două fețe ale unuia și aceluiași fenomen” [3]. Tocmai crearea în cadrul cooperării sociale a acestei deosebite atmosfere moral-psihologice, despre care vorbește Constantin Stere, denotă realizarea unor schimbări calitative la nivel de psihologie individuală și socială, care urmează a fi sursa marilor transformări sociopolitice și economice ale societății în tranziție. Aceste schimbări vor deveni sesizabile, atunci când majoritatea membrilor societății vor începe să se autoidentifice nu ca obiecte ale unor influențe nefaste ale factorilor economici, sociali, politici, care s-au dezlănțuit în perioada de tranziție, ci ca subiecți, care activează, în mod conștient, pentru contracararea influenței negative temporare a acestor factori și urmăresc scopul instituirii unui nou sistem sociopolitic și economic în societate.

În context, vom reitera ideea lui Constantin Stere cu privire la stat ca un fel de proprietate a cetățenilor, formulată în teză: „... Astăzi statul cu tot ce e în raport cu el, este, putem spune, un fel de proprietate a cetățenilor”, susține Constantin Stere [4].

Este necesar să înțelegem foarte clar, într-un

sfârșit, că responsabilitatea pentru starea acestei proprietăți aparține în întregime proprietarilor săi, adică cetățenilor. Și, deoarece statul este, se poate spune, o proprietate comună a tuturor cetățenilor, cooperarea lor în cadrul administrării acestei proprietăți este absolut iminentă. Cooperarea este factorul, fără de care succesul în procesul de reformare a societății și statului nu poate fi atins.

În anul 1903, când Constantin Stere activa în calitate de profesor universitar la catedra de Drept administrativ și constituțional a Facultății de Drept a Universității din Iași, vede lumina zilei la Tipografia „Dacia” P.Iliescu&D.Grossu din Iași lucrarea sa *Introducere în studiul dreptului constituțional*. Partea I. După cum reiese din chiar titlul lucrării, ea a fost concepută ca una introductivă în dreptul constituțional.

Individualitatea umană, statul și paradigma corelației lor pe parcursul progresului social – iată trei obiective de bază, care capătă un contur clar în noul studiu științific al lui Constantin Stere. Nimeni și nimic nu-l poate convinge pe Constantin Stere să acorde statului în această paradigmă cel puțin o umbră de superioritate, cu atât mai puțin – dreptul de dominație. Savantul nu va recunoaște niciodată atotputernicia statului în raport cu individul. Coraportul cetățeni–stat este formulat de către autorul Introducerii pe cât de simplu, pe atât de elocvent în următoarea formulă extrem de succintă: **„cetățenii înșiși sunt statul”** [5].

Această convingere a savantului nu a suferit modificări nici chiar sub imperiul argumentului suveranității și al dreptului statului de a aplica față de individ, în caz de necesitate și în baza legii, forța de constrângere. Și aceasta pentru faptul că, în viziunea lui Constantin Stere, legea în statele democratice nu e decât expresia conștiinței juridice naționale și a interesului general. Astfel că în intervenția statului, în asemenea condiții, nu se poate vedea mai multă mărginire a libertății individuale, decât în acea disciplină morală, căreia se supune de bună voie un om de caracter. O asemenea intervenție a statului este bazată pe raționamente de dreptate și moralitate. Iar din însăși această moralizare a formelor de dependență a individului de stat izvorăște, în opinia savantului, emanciparea individuală.

Pentru ca un popor să rămână la înălțimea responsabilității istorice și să consolideze „o formă a vieții de stat, în care maximum de putere a comunității să fie compatibil cu cea mai intensă afirmare a individualității omenești” [6] și să reziste în acerbă luptă economică, declanșarea căreia era deja sesizabilă, nu existau, în opinia lui Constantin Stere, decât trei mijloace: **„democratizarea profundă a instituțiilor politice și educația politică a maselor, răspândirea generală a culturii și organizarea puterilor productive naționale”** [7].

Deși Constantin Stere vorbește despre o altă perioadă istorică, mijloacele de supraviețuire a unui popor

și a unui stat în condițiile unor povârnișuri vertiginoase ale istoriei, invocate de către ilustrul om de știință, rămân și astăzi perfect valabile.

Lucrarea ***Curs de Drept constituțional*** (Litografiat) (1910) înglobează prelegerile de drept constituțional, susținute de către Constantin Stere la Facultatea de Drept a Universității din Iași. Lucrarea se păstrează la Biblioteca Academiei de Științe a României.

Contribuția mai mult decât considerabilă a lui Constantin Stere la afirmarea și dezvoltarea dreptului constituțional român este recunoscută de savanții constituționaliști contemporani. Vom reitiera doar o singură, extrem de valoroasă, istorică, am spune, constatare ce aparține profesorului universitar doctor Constanța Călinoiu și profesorului universitar doctor Victor Diclescu din lucrarea *Drept constituțional și instituții politice* care afirmă: „Conceptul de drept constituțional se consideră încetățenit prin predarea și publicarea la Facultatea de Drept din Iași a cursului *Drept constituțional* al profesorului Constantin Stere (1910) și la Facultatea de Drept din București a cursului de *Drept constituțional* al profesorului Constantin Dîscescu (1915)” [8].

Apreciem și astăzi importanța incontestabilă și actualitatea deosebită a ideilor lui Constantin Stere referitoare la semnificația **„constituției în viața societății și a statului**, formulate în Curs. Constituția este definită de către Constantin Stere la începutul Cursului ca o lege, „...care reglementează raportul organelor publice și principiile de organizare și funcționare a lor. Constituția e o lege, care ... e considerată la baza întregii ordini de stat și prin faptul acesta, prin urmare, la baza ordinii de drept” [9]. Ulterior, profesorul dă constituției o definiție mai amplă decât cea inițială: „...sub numele de constituție se înțelege o lege, care organizează puterile statului, diferitele puteri ale statului și care stabilește principiile generale de funcționare ale organelor statului și formează garanțiile drepturilor cetățenești. ...Sensul adevărat al acestui cuvânt e acea lege care stipulează condițiile, în care o națiune, un popor înțelege să-și delege puterea, fiindcă veți vedea că în dreptul nostru constituțional și, se poate spune, în dreptul constituțional în genere s-a impus concepția, că puterea supremă a statului, acel element caracteristic al statului în statele europene, aparține națiunii” [10].

Totodată, Constantin Stere este convins că, deoarece statul nu trăiește decât ca rezultat al unui echilibru social instabil, raportul mereu schimbător de putere între părțile în luptă influențează viața de stat mai mult ca toate paragrafele și mai mult ca toate condițiile din viața publică, mai mult ca toate normele fixe de conduită înscrise în legi. Din aceste motive, atunci când existența statului e în joc, acei care poartă răspundere pentru destinele unui stat nu stau la îndoială, când au de ales între un articol din Constituție și salvarea statului, între lege și viața statului [11]. Astăzi

am spune că profesorul Constantin Stere le vorbea studenților în acest mod despre echilibrul optim între statica și dinamică normelor constituționale și se pronunța împotriva unei abordări foarte rigide a prevederilor unei constituții ca fiind date o dată și pentru totdeauna, îndeosebi în condițiile mereu schimbătoare ale realității sociopolitice a unui stat contemporan. Cu atât mai mult, că în convingerea științifică a constituționalistului eminent, textul unei legi niciodată nu poate fi lămurit prin el însuși și, pentru justa lui înțelegere, este necesar să se cunoască circumstanțele adoptării lui, „împrejurările, care au provocat aducerea acestor noi dispozițiuni” [12]. Pe de altă parte, savantul atenționa că întotdeauna este important să se mențină o sumă de principii de drept constituțional, coordonate și sistematizate, care formează o doctrină și care pot fi găsite, de exemplu, în orice manual de drept constituțional englez de la sfârșitul secolului al XVII-lea, cu toate că „... Anglia de azi și Anglia de acum 200 de ani sunt două țări cu totul deosebite” [13]. În condițiile respectării stricte a unor principii fundamentale, constituția într-un stat asigură desfășurarea luptei între diferite forțe politice reale în modul cel mai pașnic și stabilirea echilibrului fără zguduiri și catastrofe [14].

O deosebită semnificație are opinia steriană asupra a două, cele mai importante domenii de reglementarea constituțională, care, în convingerea sa, alcătuiesc esența oricărei constituții: „Când e vorba de constituție, domnilor, totdeauna trebuie de cercetat organizația ce se dă diferitelor puteri în stat și, în al doilea rând, trebuie de văzut și garanțiile ce se dau în ce privește exercitarea drepturilor politice și civile” [15].

La fel de elocventă este și viziunea savantului cu privire la regimul constituțional. Autorul *Cursului* vorbește despre două trăsături distinctive ale unui asemenea regim: colaborarea pentru guvernarea țării între șeful statului și reprezentanții poporului sau, altfel spus, între opinia publică organizată și șeful statului și garanțiile pentru drepturile cetățeanului [16].

Astfel, se conturează foarte clar convingerea științifică steriană cu privire la importanța deosebită a instituției drepturilor și libertăților omului, fără de care este de neconceput fenomenul constituționalismului democratic și al regimului constituțional contemporan.

Pe parcursul întregului *Curs*, Constantin Stere întotdeauna raportează problematica drepturilor și libertăților omului la dimensiunea drepturilor și libertăților țărănimii – celei mai oprimate pătri sociale. Situația de drept și de fapt a țăranilor a fost pentru teoreticianul, profesorul, omul politic Constantin Stere un criteriu permanent și sigur de apreciere a stării de lucruri în stat la capitolul drepturile și libertățile omului. Putem susține, fără a exagera câtuși de puțin, că un asemenea punct de reper în aprecierea gradului de

respectare a drepturilor și libertăților omului rămâne și astăzi actual pentru țara noastră.

Cât privește drepturile și libertățile omului nemijlocit, constituționalistul pune la temelie, la începutul tuturor începuturilor instituției drepturilor și libertăților omului două principii fundamentale: **inviolabilitatea personalității umane, respectul pentru demnitatea umană, care se manifestă în respectul față de dreptul la libertate a individului și egalitatea în fața legii.**

Astfel, Constantin Stere este convins, „...că toate aceste libertăți, despre care vorbește constituția, izvorăsc dintr-un principiu superior, principiul de inviolabilitate a personalității omenești, principiu, care prin sine însuși afirmă respectul demnității umane” [17]. Afirmarea acestui principiu de inviolabilitate a personalității umane, de respect pentru demnitatea umană, în convingerea savantului, are loc atunci când legea tratează cu respect ființa omenească doar pentru faptul că este o ființă omenească – sacră și inviolabilă. Iar atunci când acest germen de respect pentru demnitatea umană este nimicit într-o societate, în constituție pot fi înscrise principiile cele mai frumoase, va rămâne starea de sălbăticie [18].

Cu referință la principiul egalității tuturor în fața legii, pe care-l mai numește și principiul egalității juridice, Constantin Stere își exprimă convingerea că aceasta este o condiție indispensabilă pentru statele moderne, care indică cu claritate gradul de propășire a unui stat. Prezintă interes și ideea mai puțin obișnuită pentru noi a profesorului, precum că egalitatea juridică, „...care se recunoaște tuturor membrilor statului, înseamnă a lupta în viața socială pentru interese materiale, fără a fi îngărdit de diferite inegalități” [19].

Este foarte important să se menționeze că savantul Constantin Stere privea instituția drepturilor și libertăților omului doar într-o legătură organică indisolubilă cu garanțiile de realizare ale acestor drepturi, conferite omului și cetățeanului. „... Nu e de ajuns ca un principiu să fie înscris în o condică de legi pentru ca acest principiu în adevăr să fie un element normativ al vieții publice a unui stat. Principiile cele mai frumoase dacă rămân fără sancțiune, dacă nu-s mijloace practice de a le restitui și apăra pentru cei interesați să le apere, rămân numai un sunet deșert”, susține Constantin Stere [20]. Problema garanțiilor drepturilor și libertăților omului, abordată fidel de către Constantin Stere, l-a preocupat în permanență pe savant. Acesta a fost și un deziderat, pentru transpunerea căruia în viață a luptat cu mult devotament și consecvență omul politic Constantin Stere.

Lucrarea *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc cu o *Expunere de motive* de C. Stere, publicată în anul 1922, la București, la tipografia „Viața românească” S.A. „Universala”, este una ce tinde spre culmile creației juridice

științifico-practice a lui Constantin Stere. În această operă, constituționalistul și omul politic Constantin Stere a dat ideilor sale despre dreptate și echitate socială forma unui proiect de constituție.

După cum reiese din titlul lucrării, dar și din unele mențiuni făcute nemijlocit în lucrare [21], proiectul de alternativă al constituției a fost întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc și exprimă poziția Partidului Țărănesc în problema noii constituții. Lui Constantin Stere îi aparține, indiscutabil, *Expunerea de motive*, care însoțește proiectul.

Lucrarea a fost concepută ca o variantă de alternativă a unui proiect de constituție, care urma să fie propus pentru examinare în numele Partidului Țărănesc în cadrul lucrărilor de examinare a proiectului și adoptare a viitoarei Constituții a României din 29 martie 1923. Din motive politice, nu s-a întâmplat, spre regret...

Autorul *Expunerii* își exprimă convingerea că: „Nu există, nu poate exista vreun text de Constituție «ideală», potrivită pentru toate țările și pentru toate timpurile, fără deosebire” [22]. În schimb există, afirmă Constantin Stere, niște norme esențiale ale unui regim constituțional și democratic, asupra cărora nu este admisibilă nici un fel de tranzacție, spre deosebire de alte norme, care – oricât de importante ar fi, pot constitui, totuși, obiectul unei înțelegeri sau al unui compromis.

La prima categorie Constantin Stere atribuie normele cu privire la garanțiile drepturilor și libertăților cetățenești și cele ce țin de autonomia locală. Și afirmă categoric: „Nu poate fi nici democrație, nici constituționalism, – nici chiar ordine de drept, – fără două condițiuni primordiale: garanția drepturilor și a libertăților cetățenești, pe de o parte, și dezvoltarea focarelor de viață cetățenească în adâncimile corpului național, a instituțiilor de autonomie locală, pe de altă parte” [23]. Constantin Stere era dispus să vadă în asigurarea efectivă a condițiilor de libertate și de intensă viață cetățenească „nodul problemei constituționale” și declara: „Dacă viitoarea constituție nu va aduce în această privință *remedii* eficace, dacă nu va pune la dispoziția cetățenilor mijloace reale de apărare a drepturilor și libertăților individuale, dacă nu va crea centre de radiare a activității cetățenești, – în sate, orașe, județe și provincii, – atunci, oricare va fi aparatul central adoptat, nu vom avea un regim constituțional real, nu vom avea un stat democratic, nu vom avea măcar o ordine de drept, în înțelesul adevărat al cuvântului” [24].

Drept exemplu de stat, în care s-a reușit realizarea plenară în viață a normelor constituționale principiale, ce țin de esența însăși a constituționalismului democrat – garantarea drepturilor și libertăților cetățenești și a principiului autonomiei locale, este adusă, desigur, Anglia.

Cunoscând adeziunea lui Constantin Stere față de ideea necesității asigurării unei realizări reale a drepturilor și libertăților omului, nu ne mai poate mira afirmația autorului *Expunerii*, că „... declarațiunile și garanțiile solemne din textele constituționale, singure, au relativ puțină valoare pentru realitatea regimului constituțional, dacă ele nu sunt sprijinite de «remedii», care să asigure înfăptuirea drepturilor proclamate de ele” [25]. Sub aceste „remedii” se au în vedere *mijloacele practice* de apărare a drepturilor și libertăților cetățenești sau simple reguli de procedură judiciară, mijloace practice de apărare legală, pe care legea le pune la dispoziția oricărui cetățean în cazul lezării lui în drepturi.

Iar concluzia lui Constantin Stere cu privire la principiile fundamentale constituționale, asupra cărora nu poate fi admis nici un fel de compromis, este atât de importantă pentru societățile aflate în proces de tranziție, încât este absolut necesar să fie citată integral. Ea identifică expres direcția primordială, în care urmează să fie concentrat efortul social la etapa inițială a edificării unui constituționalism democrat veritabil.

„Țările, care introduc instituțiunile centrale din Anglia, copiate cu oricâtă minuțiozitate, dar nesocotesc premisele înseși ale constituționalismului englez, nu merg dar pe calea care le-ar putea duce spre o viață constituțională și democratică sănătoasă.

Fără «supremația legii» și fără autonomia locală, – adică fără asigurarea libertății individuale și a libertății comunale, – oricât de perfecționat ar fi aparatul central de guvernare al acestor țări, constituționalismul lor va rămânea o simplă fațadă, în dosul căreia se poate ascunde arbitrarul și despotismul cel mai neînfrânat.

Și, dimpotrivă, oricât de rudimentar ar fi aparatul ei central, o țară, – având pe deplin asigurate drepturile și libertățile cetățenești și autonomia locală, – va avea, desigur, o bună și cu adevărat democratică guvernare, fiindcă poporul care se poate rezema pe aceste chezușii, va ști să tragă din ele tăria necesară pentru a birui toate neajunsurile instituțiilor centrale” [26].

Este remarcabilă convingerea constituționalistului că instituția drepturilor și libertăților omului este una funcțională, atunci când acțiunea ei începe de la nivelul primar al guvernării – cel al autonomiei locale. Anume de la acest nivel pornește, în opinia sa, realizarea principiului de *Self-gouvernement* – guvernare a poporului prin sine însuși. Acest principiu, pentru început, urmează să se afirme la nivel de autonomie locală, pentru ca, ulterior, să evolueze până la înălțimea instituțiilor centrale ale puterii de stat, conferind vigoare civică și forță morală activității instituțiilor date.

Considerând inutil orice comentariu al acestei concluzii, nu ne rămâne decât să menționăm că la primele două condiții esențiale ale oricărui regim constituțio-

nal – asigurarea libertăților cetățenești și a autonomiei locale, Constantin Stere alături o a treia condiție, la care, considera autorul, „nici un european, desigur, nu se va gândi”: *asigurarea libertății alegerilor*. După cum o dovedește însă practica națională și internațională de monitorizare a alegerilor de orice nivel, desfășurate în statele tinerelor democrații, nu numai europenii, ci întreaga comunitate internațională „gândește” destul de profund, sau, exprimându-ne într-un limbaj mai contemporan, se arată în continuare intens preocupată de problema asigurării libertății alegerilor în statele respective. Și acest fapt este un argument în plus în favoarea includerii numelui lui Constantin Stere, care vorbea încă la începutul secolului trecut despre necesitatea asigurării libertății alegerilor ca despre o garanție a constituționalismului democrat, în rândul numelor savanților constituționaliști de notorietate europeană, care au știut să formuleze principii fundamentale ale dreptului constituțional, valabile pentru secole înainte.

Din categoria unor asemenea principii fac parte și cele cu privire la funcționarea statului de drept, despre care Constantin Stere susține următoarele: „... Într-un «Stat de drept» orice normă juridică, chiar a dreptului public, dă naștere unui *drept subiectiv* în persoana oricărui cetățean și, prin urmare, acesta trebuie să aibă posibilitatea de a-l valorifica cu ajutorul justiției” [27]. Astfel, prin lucrarea *Anteproiect*, opera juridică a lui Constantin Stere se ridică până la înălțimea formulării ideii statului de drept și a destinației primordiale a dreptului într-un asemenea stat – generarea unor drepturi concrete subiective ale cetățeanului.

A formula ideile, care conduc spre descoperirea unor legități generale de edificare a unui regim constituțional democrat și a unui stat de drept, a defini principiile constituționale fundamentale, care nu se supun revizuirii în dependență de perioada istorică și spațiul geopolitic, a defini asemenea clauze constituționale referitoare la instituția drepturilor și libertăților omului, care vor deveni realitate normativă doar peste multe decenii, ține de domeniul gândirii științifice clasice.

În sensul dat, figura impunătoare a lui Constantin Stere – specialist în domeniul teoriei și istoriei statului și dreptului, mare constituționalist, doctrinar și apărător al drepturilor omului – urmează să fie plasată la nivelul înalt de savant clasic al științei naționale de drept. Concepția steriană a drepturilor omului și activitatea sociopolitică a marelui nostru înaintaș, orientată spre transpunerea acesteia în viață, semnifică contribuția poporului nostru la procesul afirmării marilor valori într-un sistem de drept generalizat european, care „se ridică deasupra frontierelor”.

Prin acest mult prea modest omagiu, am adus doar o rază de lumină asupra creației științifice steriene,

reiterând câteva din cele mai valoroase idei ale ilustrului savant.

„Snopul de lumină vine pentru însușire, pentru legiferare, pentru implantarea în realitățile noastre cotidiene. Altminteri nu vom ajunge niciodată să fim și noi în rând cu lumea, visul tainic al lui Stere, căruia i-a închinat întreaga sa operă, ba chiar și viața”, susține academicianul Ion Druță [28], din grația căruia noi, juriștii, am primit, de fapt, cu titlu de moștenire științifică, opera juridică a lui Constantin Stere.

Referințe:

1. Stere C. *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic* (Teză de licență în drept). Iași, 1897. În: Stere C. *Scrieri în cinci volume. Cartea a V-a. În viață, în literatură...: Studii, articole, note, amintiri*. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 261-366.
2. *Ibidem*, p. 307.
3. *Ibidem*, p. 308.
4. *Ibidem*, p.360.
5. Stere C. *Introducere în studiul dreptului constituțional*. Partea I. Iași: „Dacia” P. Iliescu & D. Grossu, 1903. 240 p.; p. 24.
6. *Ibidem*, p. 232.
7. *Ibidem*, p. 236.
8. Călinoiu C., Diculescu V. *Drept constituțional și instituții politice / Ediție revăzută și completată*. București: Lumina Lex, 2005. 490 p.; p. 30.
9. Stere C. *Curs de Drept constituțional* (Litografiat), 1910. Biblioteca Academiei de Științe a României. 1132 p.; p. 48.
10. *Ibidem*, p.274, 275.
11. *Ibidem*, p.58.
12. *Ibidem*, p. 267.
13. *Ibidem*, p. 60.
14. *Ibidem*, p. 67.
15. *Ibidem*, p. 210.
16. *Ibidem*, p. 165, 166.
17. *Ibidem*, p. 465.
18. *Ibidem*, p. 490.
19. *Ibidem*, p. 454.
20. *Ibidem*, p. 472-473.
21. *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului țărănesc cu o *Expunere de motive* de C. Stere. București: „Viața românească” S.A. „Universala”, 1922. 185 p.; p. 25, 50, 53.
22. *Ibidem*, p. 2, 25.
23. *Ibidem*, p. 27.
24. *Ibidem*, p. 49.
25. *Ibidem*, p.31.
26. *Ibidem*, p. 36-37.
27. *Ibidem*, p.27.
28. Druță Ion. *Însușirea lui Stere*. În: Grecu R. *Stere – juristul*. Chișinău: Universul, 2008. 248 p.; p. 6.

DESPRE OPERA JURIDICĂ STERIANĂ ÎN FAZA GÂNDULUI CE SE ÎNFIRIPA

Ioan HUMĂ,
doctor, profesor universitar (România)

În trecut își află rădăcinile și temeiul spiritual al căutării adevărului. Acest fapt este valabil și pentru științele juridice, strâns legate de evoluția socială, de condiția umană și așteptările omenești. Dezideratul nu se împlinește de la sine, e nevoie de imboldul și truda căutătorilor în depozitul cultural al trecutului ca să redescopere și să pună în lumină nouă ideile fertile ale înaintașilor.

Un astfel de restitutor generos este și cercetătoarea Raisa Grecu. În lucrarea *Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*, autoarea pătrunde în conținutul ideatic al gândirii steriene, în geneza adevărilor ce o cristalizează, ne plasează în substratul gândului ce stă să se înfiripe.

Lucrarea vizată se vâdește ca fiind prima lucrare dedicată studierii ei *de plano*, cu accent pe latura drepturilor omului și a statului de drept. Autoarea răspunde prompt exigenței deontologice în baza căreia prezintă contribuția la zi a celorlalți cercetători ai operei juridice steriene.

Cuvinte-cheie: opera juridică steriană; depozitul cultural al trecutului; funcțiile statului; statul și dreptul; drept constituțional; creație juridică.

* * *

The roots and spiritual basis of truth seeking are well founded in the past. This fact is applicable to legal sciences which are closely bound with social evolution, the human condition and human expectations. The goal is not fulfilled by itself, it needs the researcher's insight in the past in order to rediscover new fertile ideas of our ancestors and to highlight them. We can surely name Raisa Grecu as one of the archetypes of the above-mentioned researchers. In her work „*The conception of human rights and freedoms in legal work of Constantin Stere*” the author captures finely Stere's thoughts about the origins of truth, and offers us a general idea about his fundamental ideas. The paper is one of the first in studying human rights and the rule of law. The author also presents other authors' works on the creations of C. Stere.

Keywords: C. Stere's judicial creation; cultural depot of the past; state functions; state and law; constitutional law; legal creation.

Știința, parte organică a culturii unui popor, are a urma destinul genului său proxim. Pentru aceasta, ea trebuie, precum cultura însăși, să-și întoarcă privirile în trecut pentru a-și fortifica mersul înainte. Acolo va afla germenii rodirii viitoare, pentru că în trecut își află rădăcinile și temeiul spiritual al căutării adevărului. Faptul este cu atât mai valabil pentru științele sociale, inclusiv pentru acelea juridice, strâns legate de evoluția socială, de condiția umană și așteptările omenești.

Acest deziderat nu se împlinește însă de la sine. E nevoie de imboldul și truda căutătorilor în depozitul cultural al trecutului. Ei redescoperă și pun în lumină nouă ideile fertile ale înaintașilor. Un astfel de restitutor generos este și cercetătoarea Raisa Grecu, aplecată cu toată dăruirea spre valorificarea prodigioasei creații juridice a marelui spirit care a fost Constantin Stere. Imaginea vie a gânditorului-jurist, ipostază a personalității multiplu creative a lui Stere, este proiectată în orizontul cuprinzător al veacului al XX-lea, unde măsoară năzuința într-un universal a spațiului nostru de viață și cultură.

Lucrarea autoarei, *Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*, voluminoasă, dar mai ales consistentă ca bagaj științific, nu este un examen în sine, descriptivist al gândirii juridice steriene. Raisa Grecu pătrunde în conținutul

ei ideatic, în geneza adevărilor ce o cristalizează. Autoarea nu ne descrie o operă ca fapt deja produs, ci procesul nașterii ei, al obiectivării ideilor-forță care îi dau viață și o actualizează. Încât, descifrarea actualității discursului sterian vine de la sine, natural, ca o încununare a demersului analitic. În fond, așa cum decurge cercetarea, autoarea ne plasează în substratul gândului ce stă să se înfiripe; pare că noi înșine ne justificăm prezentul – nu o dată precar – al rațiunii noastre prin coparticiparea la acea valabilitate nealterată, parcă la acel pezent-etern eminescian al spiritului cugetător. Aici actualitatea e ceea ce depășește temporalitatea; ea ține de permanente, de întâlnirea, dincolo de timp, cu rațiunea originară. Aceasta este impresia, starea intelectuală provocată de exegeza de față a operei juridice a gânditorului. Din perspectiva dată, concepția lui Constantin Stere privind statul și dreptul, evoluția individualității, edificarea statului de drept și afirmarea drepturilor și libertăților se configurează, în deplina ei coerență și originalitate, ca o contribuție de valoare europeană la cauza democrației și a făuririi statului de drept. Totodată, apare în lumină vocația umanistă a culturii naționale în câmpul căreia Stere își găsea reperele definitorii.

Față de referirile de până acum la contribuția lui Stere în problematica amintită, lucrarea Raisei Grecu

se vedește ca fiind prima lucrare dedicată studierii ei *de plano*, cu accent pe latura drepturilor omului și a statului de drept. Cu toate acestea, autoarea răspunde prompt exigenței deontologice în baza căreia prezintă contribuția la zi a celorlalți cercetători ai operei juridice steriene.

Este proprie întregii exegeze preocuparea pentru evidențierea intercondiționării, în concepția lui Stere, a problematicei drepturilor omului cu aceea a naturii și funcțiilor statului, în raport cu care numai cea dintâi capătă semnificație reală, dincolo de așteptări idealiste ori viziuni necritice. Evoluția individualității și nașterea ideii de persoană în drept sunt plasate la Stere, după cum observă cercetătoarea, într-un raport genetic, dialectic-contradictoriu, cu apariția și evoluția statului. Ceea ce îl va conduce cu necesitate pe gânditor la examinarea, sub imperiul condiționărilor istorice, a procesului de construire a statului de drept, rezultat dar și cauză, totodată, a implicării factorului subiectual în edificarea istorică și în **instituționalizarea** juridic garantată drepturilor și libertăților efective.

Urmărind traseul analitic sterian al evoluției omului de la gregarism la individualism (de fapt, la individualitate și personalitate), autoarea găsește aici atât prilejul nimerit, cât și argumentul în baza căruia explică de ce Stere refuza concepția contractualismului. Contractul între oameni nu este punctul de plecare al formării statului, ci momentul rațional al evoluției sale superioare ca stat de drept. Ideea lui Stere cu privire la autonomizarea individului în raport cu evoluția statului devine o premisă explicativă a schimbării în zilele noastre a relației cetățean-stat. În fond, omul ca factor activ instrumentalizează instituțiile puterii publice în favoarea drepturilor sale firești. Statul de drept nu poate fi înțeles decât ca o condiție ontologică a drepturilor și libertăților, iar acestea – ca finalitatea sa cea mai înaltă. Afirmarea individualității umane – observă autoarea – este pentru Stere rațiunea de a fi a statului de drept. Această direcție evolutivă a statului, surprinsă de Raisa Grecu în demersul sterian, îi permite exegetei să evidențieze importanța pe care o atribuia gânditorul moldovean definirii statului ca **formă socială de cooperare**. În felul acesta, devine mai explicit faptul că Stere nu acorda importanță, precum alți autori, efortului de a defini speculativ **scopul** statului; pentru el, era mai important, dincolo de orice construcție abstractă, să cerceteze problemele reale ale vieții sociale, în raport cu care, abia, se măsoară orizontul de așteptare și aplicabilitatea drepturilor și libertăților.

Realismul sub semnul căruia autoarea așază concepția juridică a lui Stere este evidențiat și prin avertismenul gânditorului, actualizat în paginile tezei, că un popor poate fi lovit nu doar prin cuceriri teritoriale, ci și prin luptele economice internaționale. Suntem astfel nevoiți

să constatăm, cu Stere, că ideea solidarității universale ne prezintă doar o față a adevărului, încât statul este și azi chemat să-și joace hotărât rolul de apărător al patrimoniului național (precum în cazul tentativelor de privatizare frauduloasă). Pe acest fond, autoarea examinează pe larg **conceptul**, precum și **fenomenul** statului de drept contemporan, cu provocările sale, inclusiv juridice, ocazie cu care valorifică observațiile critice ale gânditorului.

Mergând pe același filon analitic, autoarea justifică poziția steriană în abordarea suveranității ca fenomen corelativ națiunii. Să observăm, de asemenea, că Raisa Grecu se folosește, deși implicit, de un concept calitativ al suveranității, în baza căruia observă că la Stere suveranitatea nu apare în statul democratic ca o forță exterioară cetățenilor; ea exprimă acordul cu voința generală și interesul social major. În acest sens, la Stere, suveranitatea statului se manifestă ca putere a poporului. În baza acestei viziuni steriene, autoarea a putut explica paradoxul imaginii lui Stere în conștiința contemporanilor ca una a „marelui răzvrătit”; el pleda totuși pentru formele evoluționiste și constituționaliste de construcție etatică și se împotriva celor de discontinuitate revoluționară. În acest sens, autoarea remarcă opțiunea gânditorului pentru modelul constitutionalist al statului englez, bazat pe tradiția drepturilor politice cucerite istoric în practicarea autonomiei locale. Aceasta din urmă va fi încorporată ca element definitoriu al ideii statului de drept, la care aspira Stere-omul politic.

În legătură cu aceeași problemă a suveranității, autoarea identifică la Stere un concept critic asupra fenomenului și refuzul, în consecință, al unei reprezentări fetișizante. Suveranitatea națiunii nu e un dat *a priori*; ea angajează, pentru a exista realmente, o relație condiționată de cultura politico-juridică a poporului și de conștiința sa concretă, activă, fără de care inalienabilitatea suveranității naționale rămâne o vorbă goală.

Urmărind firul gândirii constituționalistului reformator, autoarea îi identifică dezvoltările organice în câmpul edificării statale a României Moderne. Astfel, Constituția de la 1866 este analizată prin prisma drepturilor și libertăților omului, a garanțiilor prevăzute pentru realizarea lor, al căror conținut formal va fi deplâns de Stere. Cât privește **Expunerea de motive** la „Anteproiectul de Constituție întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc”, autoarea îl supune unei minuțioase analize tematice comparative, în urma căreia apreciază că acest document întruchipează pregnant concepția steriană privind drepturile și libertățile omului.

În context, Raisa Grecu desprinde o implicație majoră a ideii de libertate a poporului, anume aceea

care, în viziunea lui Stere, se conjugă cu exigența responsabilității istorice. Astfel, libertatea invocată de o generație în numele drepturilor omului trebuie privită lucid, neabsolutizant. Se poate întâmpla ca, în baza unei libertăți contrazise de condițiile obiective, o generație să sacrifice – precum astăzi în societatea de tranziție – valorile durabile ale țării, câștigate cu jertfe de către înaintași. Or, cetățeanul și comunitatea, sporindu-și conștiința și cultura juridică, au a-și spori deopotrivă acea individualitate care să se refuze individualismului egoist. Măsura exercițiului echilibrat al drepturilor și libertăților este responsabilitatea angajării generoase în relațiile interumane.

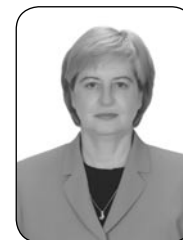
În acest cadru, autoarea pune în discuție teza steriană a rolului practic al Științei dreptului în cunoașterea fenomenului juridic și în formarea culturii juridice. Ceea ce nu se poate realiza ca un imperativ abstract, ci în funcție de condițiile concrete. Dreptul, arăta gânditorul, nu este o știință universală, precum filosofia ori medicina; el suportă o condiționare preponderent națională. Deosebirile de reglementare de la un spațiu etatic la altul și mentalitatea juridică diferită influențează atât cunoașterea, cât și aplicarea normelor juridice. Urmărind această exigență în coordonatele prezentului nostru istoric, autoarea o raportează și la comandamentul armonizării legislative a sistemelor naționale de drept cu **acquis**-ul comunitar. Pe terenul dat, dreptul intern nu are a-și pierde individualitatea și specificitatea, încât racordarea la valorile normative comune vine să valideze ceea ce poartă semnificație generală în normativitatea internă. Stere se vede și în această privință cofirmat printr-o lectură nedogmatizată.

Cât privește problema clasificării drepturilor omului și a felului în care o prezintă autorul **Introducerii în dreptul constituțional**, Raisa Grecu o plasează în contextul teoriei juridice actuale, ocazie cu care poartă o discuție absolut necesară. Constatând actualitatea clasificărilor steriene în materie, autoarea reușește să rețină, dincolo de varietatea criteriilor propuse în literatura problemei, un **criteriu axiologic**, cu rol îndrumător, folosit de gânditor în descifrarea încrângăturilor taxonomice, constând în contribuția la dezvoltarea liberă a tuturor facultăților ființei omenești, la afirmarea individualității creative. Cercetătoarea evidențiază și în acest cadru analitic vocația umanistă a gândirii juridice a lui Stere, în acord cu întreaga sa viziune filosofico-morală, politică și artistică asupra lumii în care a trăit și căreia i s-a revendicat cu toată ființa.

Raisa Grecu reușește să închege o imagine cuprinzătoare și vie totodată asupra creației juridice a lui Constantin Stere. În baza unei analize sistematice, orientată de principii și judecăți de valoare călăuzitoare, autoarea ajunge să evidențieze convingător că viziunea steriană privitoare la drepturile și libertățile omului s-a format din premise narodniciste, a evoluat din conceptul poporanist și s-a reflectat în doctrina țărănistă, valorificând, totodată, printr-un exemplar efort de sinteză, liberalismul occidental și învățămintele dreptului cutumiar anglo-saxon. Toate acestea s-au cristalizat într-una dintre cele mai avansate concepții științifice ale timpului cu privire la drepturile și libertățile omului, având la bază cele mai înalte standarde europene de gândire juridică. În acest mod, și-a păstrat actualitatea, reușind să fie un reper luminos al evoluției gândirii juridice actuale din spațiul nostru european.

CONSTANTIN STERE – PROFESOR ȘI RECTOR UNIVERSITAR

Gheorghe AVORNIC,
doctor habilitat, profesor universitar
Raisa GRECU,
doctor habilitat, conferențiar universitar
(USPEE „Constantin Stere”)

În prezentul articol sunt analizate opiniile lui C. Stere despre rolul universităților ca focare de cultură generală, despre studiile universitare, în general, și despre învățământul la facultățile de drept, în special. Sunt examinate opiniile stierene despre locul și rolul dreptului în societate și respectiv, despre știința dreptului. Sunt trecute în revistă unele date biografice ale lui C. Stere din perioada activității în calitate de profesor și rector universitar. Se invocă impactul activității publicistice stierene asupra opiniei publice profesionale în perioada campaniilor electorale.

Cuvinte-cheie: universitate; rector; profesor; drept; studii; aspecte practice; studenți.

* * *

This article focuses on C. Stere's views about the role of universities as centers of general culture, about university studies in general and about the studies at the law departments in particular. It examines Stere's opinions about the place and role of law in society and the science of law. Some biographical data of C. Stere during his activity as a professor and lecturer are also analyzed here. The article highlights the impact of the publishing activity of C. Stere on the public opinion during electoral campaigns.

Keywords: university; rector; professor; law; studies; practical aspects; students.

*Posteritatea va spune cine a pierdut mai mult: eu sau școala. Dar
aș fi vrut să lucrez pentru studenții mei și cred că concluziile la care
personal am ajuns în domeniul științelor sociale le-ar fi fost utile.*

Constantin STERE

Din multiplele domenii de activitate, în care a excelat Constantin Stere, vom reitiera în continuare, cu titlu de omagiu, unele evenimente ce țin de activitatea Domniei Sale în calitate de profesor universitar la Facultatea de Drept și rector al Universității din Iași.

Pentru început, vom menționa că deja în teza sa de licență *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic*, susținută cu mult succes la Facultatea de drept a Universității din Iași în anul 1897, viitorul profesor și rector s-a pronunțat asupra unor aspecte ale organizării învățământului universitar. Sunt uimitor de actuale și astăzi, peste vremi, constatările licențiatului despre direcția prea practică de dezvoltare a universităților, pe care urmărind-o universitățile iau înfățișarea unor școli profesionale superioare. Eminentul absolvent este de părerea că atâta timp, cât universitățile vor urmări doar scopuri practice și nu vor ajunge focare de cultură științifică generală, nu va exista nici atmosfera unor înalte interese intelectuale și artistice. Astfel, universitățile vor continua să pregătească specialiști mai mult sau mai puțin iscusiți, dar nu vor servi interesele generale ale științei și ale civilizației. Ferma sa convingere era însă că misiunea universității nu constă în a da o pregătire practică, aceasta fiind destinația unui stagiu rațional organizat, „... iar universitatea trebuie să rămână în conformitate chiar cu numele ei (*Universitas*) numai un focar de cultură generală științifică, care să

poată servi de bază solidă pentru activitatea ulterioară a unui cetățean luminat și profesionalist conștiincios”, susține Constantin Stere [1].

Vom anticipa invocarea ideilor lui Constantin Stere cu privire ea necesitatea și direcțiile reformării școlii superioare juridice prin a menționa importanța deosebită, pe care viitorul jurist o acorda locului și rolului științei dreptului în societatea umană. Constantin Stere vedea dreptul ca pe un **instrument social, menit să contribuie la instalarea unui echilibru în societate**. De aici provin, în convingerea sa, un șir de caracteristici specifice, aprecieri diverse date științei dreptului: „Nu cred să existe vreo altă ramură de cunoștințe omenești, în care «cei chemați» să o cultive, să fie atât de mulți, ca în știința dreptului...”

Tot scrieri «mari», fără fund și margine, în volume nenumărate... și, totuși, e un fenomen general sentimentul unei adânci nesatisfaceri cu starea științei dreptului la toți aceia, care s-au gândit de a trata **științificește**, în sensul adevărat al cuvântului, vreo chestie oarecare de drept” [2].

După Constantin Stere, știința dreptului se confruntă cu două probleme deosebite, ce corelează strâns: „Mai întâi, știința dreptului este o știință eminentamente **practică**, în sensul cantian al cuvântului: ea trebuie să pună norme pentru viitor, trebuie să corespundă scopurilor, pe care și le propune societatea; ea, într-un cuvânt, se adresează **legislaturii**...” [3].

Cea de-a doua problemă a științei dreptului con-

stă în cercetarea și formularea legilor care guvernează fenomenele juridice și ea rezidă în faptul că „...în vârtejul luptelor sociale neîncetate, formele de raporturi sociale între oameni se fac și se desfac, dar în fiecare moment se poate găsi un echilibru oarecare nestabil; și acest echilibru se oglindește în sistemul dreptului contemporan” [4].

Evaluând complexitatea unei asemenea misiuni sociale a științei juridice, Constantin Stere afirma că oricât de genial și plin de cunoștințe ar fi cineva, nu-i poate ajunge o singură viață de om pentru a pune pe baze într-adevăr științifice dreptul. Însă realizarea unor studii concrete în baza cunoștințelor științifice acumulate deja era, în viziunea sa, posibilă.

Cele relatate despre rolul dreptului și cel al științei juridice în societatea umană vin să argumenteze importanța unui subiect deosebit de interesant pentru juriști – ideile lui Constantin Stere despre necesitatea și direcțiile reformării învățământului juridic. Apreciind foarte înalt caracterul moralizator și înălțător al științei, viitorul jurist și politician susține că, din punctul dat de vedere, se impune în mod special reforma facultăților de drept, absolvenții cărora devin adeseori oameni politici. Constatând că, în mod special, în statele cu regim parlamentar majoritatea luptătorilor pe terenul politic provin din rândul avocaților, viitorul profesor conchide: „Direcția exclusiv practică a facultăților juridice va contribui la crearea unor generații de oameni politici înguști, fără vederi generale adânci, fără orizonturi largi, într-un cuvânt, prea ... *practici*...” [5].

Viitorul profesor al Facultății de drept considera ca fiind cele mai importante direcții de reformare a studiilor juridice superioare: **mărirea numărului anilor de studii la universitate până la patru; suplimentarea studiilor cu unele cursuri de interes științific general**, care, la moment, lipseau; și, în sfârșit, **aprofundarea altor cursuri**.

Apreciind respectivele fenomene în evoluția școlii universitare, în general, și a celei de drept, în special, ca temporare și fiind cauzate de necesitatea tânărului stat, recent pornit pe calea statelor occidentale, de a dispune de un număr suficient de specialiști cu o anumită pregătire practică, Constantin Stere își exprimă speranța că, odată satisfăcută necesitatea respectivă, starea de lucruri urma să fie schimbată [6].

La 14 martie 1901, Constantin Stere a fost numit profesor suplinitor la catedra de Drept administrativ și constituțional a Universității din Iași, deși nu deținea un grad științific. Faptul ca atare poate fi considerat drept o înaltă apreciere a capacităților științifice ale profesorului începător, puse, de altfel, în evidență prin elaborarea teoretică profundă și susținerea strălucită a tezei de licență.

La acel moment însă anunțul concursului a determinat, anume pe motivul nedeținerii unui grad științific

de către cel preconizat pentru activitate profesorală, și unele opinii controversate, inclusiv exprimate într-o publicație din ziarul „L'Indépendance Roumaine”. Viitorul profesor reacționează prompt și obiectiv prin intermediul unei scrisori adresate ziarului. Lăsând la o parte „aprecierile răuvoitoare asupra valorii sale”, după cum se exprimă însuși autorul scrisorii, în aceasta se dau un șir de explicații clare în scopul „rectificării inexactităților” admise în publicația din ziar [7, p. 371]. Era vorba despre chestiuni ce obișnuiesc și astăzi să fie luate în discuție în legătură cu numirile în posturi didactice – lipsa publicațiilor, cu excepția tezei de licență; divizarea voturilor în Senatul universitar din Iași și lipsa voturilor „pro” în Senatul universitar din București ș.a. – toate dezmințite prompt și argumentat în scrisoarea de răspuns a lui Constantin Stere.

Episodul ca atare merită atenție doar ca dovada trăsăturilor de caracter sterian – era o personalitate plină de demnitate, numită, de altfel, mai des „orgoliu” de către contemporanii marelui personaj istoric care a fost Constantin Stere. Deschis provocărilor, a fost întotdeauna gata să abordeze public subiectele disputate ce-l vizau și a crezut, pare-se nejustificat de mult, în forța argumentului ce invocă adevărul. În final, remarcăm că, pentru a putea rămâne și profesor suplinitor, și deputat (lucru interzis de legea în vigoare atunci), Constantin Stere a renunțat la retribuția dată de Universitate [8].

Titularizat printr-un decret datat cu 26 iunie 1903 ca profesor universitar la catedra de Drept administrativ și constituțional a Universității din Iași (cu zece voturi pro și trei abțineri în Senatul Universității din Iași, cu avizul nefavorabil al comisiei numite de minister, dar prin decizia finală pozitivă luată de Consiliul permanent al învățământului) [9], Constantin Stere dovedește că este omul faptei, hotărât și consecvent nu doar în afirmații și aprecieri, ci și în aspirațiile de transpunere în viață a ideilor sale despre o școală universitară performantă.

Una dintre primele și cele mai remarcabile realizări ale noului profesor a fost Cursul de *Drept constituțional*, ținut la Facultatea de drept. Cursul a însemnat o contribuție mai mult decât considerabilă a lui Constantin Stere la afirmarea și dezvoltarea **dreptului constituțional român**, posterioară celei aduse de către Paul Vioreanu, A.Codrescu, Christofor Suliotis, care au susținut cursuri de drept constituțional și administrativ și au publicat lucrări în domeniu în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, este recunoscută de savanții constituționaliști contemporani. Profesorul universitar doctor Tudor Drăganu relevă: „Prin publicarea în anul 1903 la Iași, a *Cursului de drept constituțional* al lui C.G. Stere, iar în 1915, la București, a celui semnat de C.G. Dissescu, termenul de drept constituțional primește o nouă confirmare” [10,

p.32]. Iar în lucrarea profesorului universitar doctor Constanța Călinoiu și a profesorului universitar doctor Victor Diculescu – *Drept constituțional și instituții politice*, citim: „Conceptul de drept constituțional se consideră încetățenit prin predarea și publicarea la Facultatea de drept din Iași a cursului *Drept constituțional* al profesorului Constantin Stere (1910) și la Facultatea de drept din București a cursului de *Drept constituțional* al profesorului Constantin Dissescu (1915)” [11, p. 30].

Cursul de drept constituțional, susținut de către Constantin Stere, este alcătuit din aproape patruzeci de prelegeri, ultima – Prelegerea XXXIX este neterminată. Însă materia științifico-practică, formulată în Curs până la acest neîmplinit final, este mai mult decât suficientă pentru a conchide că ***această lucrare științifică fundamentală a lui Constantin Stere este de o inestimabilă valoare teoretico-practică.***

Omagiul nostru adus autorului Cursului de Drept constituțional ar fi neîmplinit, dacă nu am invoca aici și opiniile studenților care au avut fericirea să audieze prelegerile steriene despre personalitatea pregnantă a profesorului universitar Constantin Stere.

Demostene Botez aduce un omagiu cutremurător de frumos talentului și abnegației de profesor, de care dădea dovadă Constantin Stere: „Profesor de drept constituțional la Universitatea din Iași, ani de-a rândul, Constantin Stere a educat generații întregi, propovăduind cu energia pe care o dau adâncile convingeri, generozitate, dragoste de justiție socială, respect de ordine legală.

Cursurile lui erau pline de o pasiune clocotitoare.

A făcut din studenții lui oameni cu respect de semenii și lege. Tot ce este mai bun și mai sănătos, în țara aceasta, e produsul activității lui C. Stere” [12].

„Lecțiile lui erau astfel nu numai de drept constituțional, ci și de drepturi ale omului, de civism, de civilizație, de omenie.

...Aveam în față un justițiar, nu numai un profesor. Ne învăța nu numai ceea ce este, ci și ceea ce ar trebui să fie”, – își amintește studentul lui Constantin Stere [13].

În perioada respectivă, viața lui Constantin Stere se desfășura, după cum remarca unul dintre contemporani, „între catedra de Drept constituțional, revista «Viața românească» și acțiunea politică; în fond, viața lui se limita în spațiul camerei, tapetate cu cărți, în care lucra” [14, p. 33]. Același autor afirmă și, pe bună dreptate că, în calitate de profesor de Drept constituțional la Universitatea din Iași, Constantin Stere a păstrat până la sfârșitul vieții o neostenită curiozitate intelectuală concentrată asupra aceleiași probleme: Statul, iar în chestiuni politice, în afară de expropriere și participarea țărănimii la viața publică nu-l interesa nimic [15].

Și totuși, cariera universitară a lui Constantin Stere

este în ascensiune, profesorul fiind ales la 26 februarie 1913 rector al Universității din Iași și depunând în această calitate jurământul la 12 martie 1913, la prima secție a Curții de Apel.

Noul rector universitar s-a remarcat prin activitatea de reconstrucție, reamenajare și reutilizare a Universității din Iași în baza unuia dintre cele mai mari credite guvernamentale obținute cândva de o universitate.

Nu renunță în continuare la activitatea politică și vom remarca, în contextul dat, atitudinea plină de respect a lui Constantin Stere față de învățătorii de la sate, pe care i-a considerat întotdeauna colegi și spera să-i vadă ***„adevărați conducători ai neamului”***. P. Șeicaru susține: „Asupra învățătorilor, indiferent dacă erau sau nu înscriși în partidul liberal, C. Stere a avut o activă influență în sensul accentuării convingerilor democratice. ... În acea epocă învățătorii formau, fără îndoială, cadrele politice ale unei viitoare participări a clasei țărănești la viața publică” [16].

În unul din apelurile electorale intitulat „Către învățători” și semnat de către Constantin Stere, ca fost deputat și profesor universitar, eminentul om politic declară că nu încearcă să atragă voturile învățătorilor prin promisiunea, care venind din partea unui opozant e și „fatal platonice”, de a îndulci viața învățătorilor, considerând că ar aduce prin o asemenea abordare o gravă ofensă unui corp cu o situație morală atât de înaltă ca a învățătorilor. „Am intrat în luptă, înscriind pe steagul meu cuvinte pe cât de simple, pe atât de adânci în înțelesul lor: «Democrația rurală puternică și fericită»”, susține apelantul și propune în continuare realizarea unui șir de reforme ce țineau de Băncile populare, Asociațiile sătești, Casa rurală și, desigur, votul universal și direct [17]. Constantin Stere adresează învățătorilor următoarea chemare: „Dacă chiar astăzi, mulțumită activității ministrului liberal de Instrucțiune Publică, d. Spiru Haret, învățătorii au ajuns un factor preponderant în viața satelor (deși nimeni nu ignorează și sarcinile grele ce deocamdată vi s-au impus), să vă gândiți că realizarea acestor reforme va face din d-stră adevărați conducători ai neamului nostru” [18].

Am invocat subiectul dat și din perspectiva, actuală și astăzi ca niciodată, a necesității conlucrării corpurilor profesionale universitare cu colectivele pedagogice gimnaziale, liceale în scopul implementării reformelor democratice în societatea noastră și, în primul rand, a unei profunde reforme a sistemului educațional, de realizarea cu succes a căreia depinde, în convingerea noastră, în cea mai mare măsură, viitorul societății noastre.

Împărțim fără rezerve opinia lui Constantin Stere, conform căreia chestiunea învățământului și a educației nu privește doar individul sau familia acestuia, ci întreaga societate, statul însuși depinde de nivelul

de cultură al populației. Într-un stat cu un nivel jos de cultură, individualitatea nu se poate afirma, se paraliză orice eforturi individuale de a ridica nivelul de cultură. În lipsa unui mediu cultural, intelectual, științific adecvat, se poate rătăci și omul cu cel mai înalt nivel de cultură individuală. El nu numai că nu va avea posibilitatea să se realizeze în plenitudinea capacităților sale, în el se va stinge însuși interesul de muncă [19, p. 549-550]. „Aceasta este una din paginile cele mai triste, tragice din istoria țării înapoiate”, constată profesorul [20].

Contemporanii din rândul celor ce-i apreciau înalt idealul politic, convingerile reformatoare și calitățile profesionale îl priveau pe Constantin Stere ca pe o personalitate demnă de cele mai înalte demnități publice. Una din ocazii a fost considerată posibilitatea numirii lui Constantin Stere în funcția de Ministru de Instrucțiune Publică, după plecarea din viață a excelentului ministru Spiru Haret (1851-1912). Nu s-a întâmplat. „Dar această nedreptate l-a lăsat indiferent; pe C. Stere îl interesa mai mult prepararea marilor reforme – exproprierea și votul universal – pentru a căror realizare intrase în Partidul Liberal decât Ministerul Instrucției Publice. Constantin Stere, ca orice om conștient de valoarea lui, era de un imens orgoliu și nu se cobora la micile satisfacții ale vanității, îi era indiferent tot ce ispitește majoritatea oamenilor politici: situațiile oficiale” [21].

Un concurs de circumstanțe cu tentă mai mult politică decât administrativă au generat un conflict între rectorul Universității din Iași și studenții acesteia. După o serie de tentative de a remedia conflictul, inclusiv apelul *Către părinți*, adresat prin intermediul ziarului „Mișcarea” din 5 februarie 1916, Constantin Stere depune cerere de demisie din funcția de rector al Universității. Își exprimă convingerea că adevărata cauză a conflictului respectiv este prezența sa la rectorat și susține că se retrage în dorința de a îngrădi universitatea de repetarea unui asemenea conflict. Inițial respinsă, dar depusă repetat, cererea de demisie a lui Constantin Stere a fost satisfăcută în februarie 1916, exact după trei ani de activitate la rectorat [22, p. 116-125].

Una din explicațiile posibile îi aparține lui P.Șeicaru, care susține că probitatea intelectuală a lui Constantin Stere, care refuza să fie un respectuos al minciunilor convenționale, îl făcea incomod într-un partid politic, în universitate, în viața culturală [23].

La 6 martie 1919, Constantin Stere a fost suspendat temporar din învățământ – consecință a unor grave învinuiri politice, dovada temeiniciei cărora nu s-a făcut niciodată [24]. Profesorul Constantin Stere a fost oficial pensionat din învățământ la 1 februarie 1936, cu patru luni înainte de plecare în nemurire – la 26 iunie 1936.

Posteritatea a arătat că școala superioară și în pri-

mul rand, cea de drept, din țara noastră, are și astăzi stringentă nevoie de numele de savant clasic în domeniul științei dreptului și de *opera juridică fundamentală* a marelui nostru înaintaș Constantin Stere. Suntem doar la început de cale – studierea biografiei și valorificarea operei juridice steriene sunt abia la început. Și în sensul dat, permiteți-ne să exprimăm, din numele colectivului de profesori și studenți ai Universității „Constantin Stere”, sentimentul de mândrie pentru faptul că am fost onorați cu dreptul de a-i purta înaltul nume și să Vă asigurăm că vom face totul pentru a fi demni și în continuare de acest nume istoric.

Referințe:

1. Stere C. *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic* (Teză de licență în drept). Iași, 1897. În: Stere C. *Scrieri în cinci volume. Cartea a V-a. În viață, în literatură...: Studii, articole, note, amintiri*. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 261-366.
2. *Ibidem*, p.366-267.
3. *Ibidem*, p.269.
4. *Ibidem*, p.270.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, p.263.
7. Stere C. *Către învățători*. În: Stere C. *Publicistică / Text ales și stabilit, tabel cronologic, note și comentarii de Victor Durnea*. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2010. În 2 vol., vol. I. 567 p.
8. *Ibidem*, p.26.
9. *Ibidem*.
10. Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. București: Lumina Lex, 1998, vol.I. 416 p.
11. Călinoiu C., Diculescu V. *Drept constituțional și instituții politice / Ediție revăzută și completată*. București: Lumina Lex, 2005. 490 p.
12. Botez D. *Biruința cea de pe urmă*. În: Teodorovici M. *Constantin Stere. Victoria unui înfrînt*. Chișinău: Cartier, 1997, p. 281-283.
13. Botez D. *Constantin Stere*. În: Teodorovici M. *Constantin Stere. Victoria unui înfrînt*, p. 198-205.
14. Șeicaru P. *Un singuratec: C. Stere*. Madrid. Carpații, 1956, 39 p. // www.dacoromania.ro
15. *Ibidem*, p. 11, 13.
16. *Ibidem*, p. 12.
17. Stere C. *Publicistică*, p.381.
18. *Ibidem*.
19. Stere C. *Curs de Drept constituțional* (Litografiat).
20. Biblioteca Academiei de Științe a României. 1132 p.
21. *Ibidem*, p. 550.
21. Șeicaru Pamfil. *Op. cit.*, p.13.
22. A se vedea pentru detalii: Ornea Zigu. *Viața lui Constantin Stere*. Chișinău: Universul, 2005. În 2 vol., vol. I. 632 p.
23. Șeicaru Pamfil. *Op. cit.*, p.31.
24. A se vedea pentru detalii: Ornea Zigu. *Op. cit.*, p. 216-230.

CONTRIBUȚIA LUI CONSTANTIN STERE LA MODERNIZAREA INSTITUȚIILOR NAȚIONALE: ANTEPROIECT DE CONSTITUȚIE

Raisa GRECU,

*doctor habilitat, conferențiar universitar
(USPEE „Constantin Stere”)*

Valentina COPTILEȚ,

doctor în drept, conferențiar universitar

Anteproiectul de Constituție și Expunerea de motive – reprezintă una dintre cele mai importante lucrări științifico-juridice și practice a lui Constantin Stere, prin care se conturează imaginea lui Constantin Stere în calitate sa de savant clasic în știința noastră națională de drept. Studiarea *Anteproiectului și Expunerii de motive* generează posibilitatea unică de preluare a multor idei, formulări, abordări ale savantului Constantin Stere în experiența noastră de edificare a statului de drept.

Cuvinte-cheie: *Anteproiect de Constituție*; Constituția din 1866; *Expunere de motive*; drepturi și libertăți cetățenești; autonomia locală; stat democratic; Adunare Națională Constituantă.

* * *

„Explanatory Memorandum on the Draft of the Constitution” is one of the most important legal- scientific and practical work of Constantin Stere, which outlines Constantin Stere’s image as a classic scientist in our national science of law. The study of the „Explanatory Memorandum on the Draft of the Constitution” generates a unique opportunity of getting several ideas, formulations, approaches of the famous personality in our experience of forming the state of law.

Keywords: *Explanatory memorandum*; The Constitution of 1866; exposition of reasons, human rights and freedoms; local autonomy; democratic state; The National Constituent Assembly.

După Marea Unire din 1918, în România continua să fie aplicată Constituția din 1866, care fusese modificată în repetate rânduri: 1879, 1884. În 1917 Constituției i s-au adus unele modificări care prevedeau introducerea votului universal și posibilitatea expropriării proprietarilor pentru motiv de utilitate publică.

Noile împrejurări de după 1 decembrie 1918 făceau ca Constituția din 1866 să nu mai corespundă realităților. Noua Constituție se impunea din necesitatea aplicabilității ei pe întregul teritoriu, pentru a consemna, într-o formulare clară, sancționarea juridică a unității naționale. Era necesară introducerea în Constituție a amendamentelor luate de România prin convențiile internaționale, angajamente care aveau valoarea unor norme constituționale.

De asemenea, transformările social-economice și politice desfășurate în viața României, schimbările intervenite în concepțiile politice și juridice în privința dreptului de proprietate, a drepturilor și libertăților democratice, impuneau cu necesitate și o consfințire în planul normativului constituțional.

Creșterea ponderii minorităților naționale, a confesiunilor religioase reclamau asigurarea garanției drepturilor acestora.

Se impunea unificarea legislativă, deoarece provinciile unite aveau diferite sisteme de drept, dar pentru îndeplinirea acestui scop, era necesar să se stabilească în Constituție principiile pe baza cărora urmau să se elaboreze aceste legi. Noua Constituție urma să fie dezbătută și votată de Parlamentul României Mari, alcătuit din reprezentanții tuturor provinciilor alipite.

În cadrul pregătirii noii Constituții au fost alcătuite patru proiecte: al Partidului Liberal, al Partidului Țărănesc și două proiecte personale ale profesorilor de drept constituțional – R.Boilă de la Cluj și C.Beraru de la Cernăuți.

Anteproiectul de Constituție al Partidului Țărănesc a fost elaborat în cea mai mare parte de profesorul în drept constituțional, basarabeanul Constantin Stere.

Lucrarea *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc cu o *Expunere de motive* de Constantin Stere, publicată în anul 1922, la București, la tipografia „Viața românească” S.A. „Universala”, este una dintre cele mai importante lucrări științifico-juridice și practice a lui Constantin Stere [1].

Deși titlul lucrării sugerează că proiectul de alternativă al constituției a fost întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc și exprimă poziția Partidului Țărănesc în problema noii constituții, iar lui Constantin Stere îi aparține *Expunerea de motive*, care însoțește proiectul, în realitate, varianta alternativă a textului propriu-zis al proiectului de constituție a fost elaborată la fel de către Constantin Stere, fapt susținut și confirmat de către biograful Zigu Ornea [2] și de către alți savanți constituționaliști [3].

Lucrarea *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc cu o *Expunere de motive* de C. Stere (în continuare – *Anteproiect*) este constituită, respectiv, din *Expunerea de motive*, însoțită de o Anexă și Proiectul propriu-zis de constituție.

Partea I a *Expunerii de motive* este consacrată problemei suveranității naționale și argumentării necesității

ții de adoptare a viitoarei constituții a României numai de către o Adunare Națională Constituantă, aleasă prin sufragiu universal, pe baza reprezentării proporționale, cu supunere ulterioară unui plebiscit.

Savantul este convins că numai elaborarea și adoptarea unei constituții într-un asemenea mod dă constituției acea putere morală, care rezidă în credința unanimă că ea „într-adevăr, întrupează voința liberă și neprihănită a națiunii” [4].

O apreciere înaltă merită ideile steriene cu privire la stat ca fiind **haina juridică a poporului** și privitor la Adunarea Națională Constituantă, care trebuie să fie o icoană credincioasă a națiunii însăși.

1. În cea dintâi, de o simplitate genială, și-a găsit expresia convingerea savantului privitor la stat ca fiind operă a însuși spiritului poporului și întruchipând, prin urmare, aspirațiile, dar și nivelul lui de dezvoltare sociopolitică, economică și culturală.

2. Cât privește cea de-a doua idee, o considerăm în vigoare pentru orice formațiune legislativă, exprimând esența fenomenului legitimității autorității publice legislative ca condiție a asigurării principiului supremației legii în orice societate.

Constantin Stere invocă opinii savante, conform cărora constituția unui stat, pentru a asigura libera guvernare de sine a poporului, trebuie să corespundă următoarelor cerințe:

- poporul însuși trebuie să demonstreze, prin această constituție, că este stăpân pe destinul său prin adunări reprezentative și sufragiu universal;

- constituția trebuie să stipuleze că guvernul primește toate atribuțiile sale din consimțământul poporului;

- constituția trebuie să rezerve poporului dreptul de a declara război și încheia pace;

- precum și dreptul de control asupra acțiunilor diplomatice;

- și, în sfârșit, o asemenea constituție trebuie să asigure respectul drepturilor individuale și respectul minorităților, fără deosebire de rasă și religie.

O asemenea constituție trebuie să facă cu nepuțință, „un regim autocratic cu rezerve de putere personală” [5].

Partea a II-a a *Expunerii de motive* este consacrată nemijlocit comentariilor unor prevederi din *Anteproiect* și, în mod special, analizei unor prevederi noi, care nu le conținea Constituția României de la 1866. Această constituție a fost pusă, din punct de vedere formal, mai cu seamă în ceea ce ține de structură, la baza *Anteproiectului*, menținându-se și vechea redacție a normelor constituționale acolo unde aceasta a fost posibil. S-a procedat astfel, explică Constantin Stere, nu numai din considerente de continuitate, ci și în virtutea faptului că anume acea constituție afirma principiul de suveranitate națională și enumera *delegațiunile* acestei suveranități.

În raport cu problema suveranității statului sau, mai exact, cu cea a apartenenței suveranității statului,

Constantin Stere abordează problema formelor de stat, concluzionând că monarhia constituțională și republica au, în fond, caracteristici comune inerente statului constituțional și categoric opuse monarhiei absolute. Importantă este convingerea steriană că în statul constituțional evoluția de la monarhie până la democrație se poate realiza prin dezvoltare lentă și treptată, pe măsura dezvoltării naționale, a înălțării culturale și a educației politice a maselor, care denotă o dată în plus că savantul era adeptul convins al formelor evoluționiste de dezvoltare a statului.

De un real interes științific pentru societatea în tranziție, aflată în proces continuu de căutare a unor soluții optime de organizare a vieții de stat, sunt viziunile steriene cu privire la aceea că nu există o formă de guvernământ ideală, bună, perfectă, deopotrivă pentru toate țările și pentru toate timpurile. Totul depinde de tradiții, de cultură, de împrejurările concrete, care deosebesc viața unui popor de a celorlalte. Savantul era ferm convins că factorul principal care influențează caracterul deciziilor luate în asemenea probleme este însuși poporul, gradul de cultură, gradul de educație politică, simțul de legalitate, energia, virtuțile civice.

Însă oricare ar fi deciziile luate, important este să ținem cont de ideea steriană, conform căreia statul nu reprezintă numai actuala generație de cetățeni, ci unitatea națională în nesfârșitul șir de generații trecute și viitoare.

Savantul este ferm convins că rațiunea existenței statului constă în asigurarea intereselor și drepturilor tuturor membrilor societății.

Astfel, concepția steriană cu privire la drepturile și libertățile omului culminează, atingând apogeul, în momentul când autorul *Anteproiectului* susține că una din condițiile primordiale ale existenței democrației, constituționalismului și chiar a ordinii de drept este garanția drepturilor și a libertăților cetățenești.

Drept condiții esențiale ale oricărui regim constituțional marele constituționalist enumera:

1. asigurarea libertăților cetățenești;

2. asigurarea autonomiei locale;

3. asigurarea libertății alegerilor [8].

Dintre inovațiile, ce se propuneau spre a fi incluse în textul viitoarei constituții referitor la libertățile cetățenești, fac parte:

1. proclamarea egalității în drepturi a bărbaților și femeilor cu abrogarea tuturor îngrădirilor capacității civile a femeilor;

2. stipularea dreptului la libera circulație pe teritoriul Regatului și a dreptului la emigrare;

3. acordarea unor garanții necesare minorităților etnice și confesionale;

4. se mai cere introducerea unor dispoziții cu scop de eliminare și pedepsire a unor eventuale violențe în cadrul cercetărilor judiciare și polițienești, cât și cu scop de apărare a inculpatului în cursul instrucțiunii;

5. la fel se propune să se stabilească în mod consti-

tuțional principiile esențiale ale statutului funcționarilor publici și răspunderea lor civilă și penală pentru comiterea unor acte ilegale.

Și, desigur, după cum și era logic să ne așteptăm de la un proiect de constituție, formulat de către un mare apărător al drepturilor țărănimii și prezentat de Partidul Țărănesc, *Anteproiectul* propune introducerea unui șir întreg de norme constituționale, ce vizează situația socioeconomică, politică și de drept a țărănimii, precum:

- Proclamarea constituțională a votului universal egal, direct, obligatoriu și secret pe baza reprezentării proporționale, care urma să se soldeze cu modificări esențiale în organizarea procesului electoral.

- A se recunoaște că dreptul la proprietate are la baza sa utilitatea publică și a se afirma că dreptul la proprietate de orice natură este garantat de constituție.

- Consacrarea dreptului la coaliție și al țăranilor de rând cu cel al muncitorilor, al celor ce practică profesii libere, al intelectualilor etc. Prin dreptul la coaliție se avea în vedere dreptul la formarea unor reprezentațiuni legale, organizate în consilii țărănești pe comune și județe cu înființarea unui Consiliu țărănesc general al regatului în scopul „îngrijirii” de interesele sociale și economice ale țărănimii [9].

„Dar asigurarea desăvârșită a drepturilor și a libertăților cetățenești e numai o față a «supremației legii»: a doua temelie a constituționalismului englez o constituie *autonomia locală*”, susține Constantin Stere.

Constantin Stere este convins că o organizare administrativă „cinstită și serioasă” nu poate face abstracție de realități, ea trebuie să se sprijine pe organisme vii, nu pe niște mecanisme arbitrar și artificial combinate, fără viață proprie. Orice organizație administrativă trebuie să pornească de la sate ca centre naturale de populație, iar organul abilitat cu dreptul de a hotărî în problemele comune ale unui sat trebuie să fie – Obștea satului. „Această soluție ni se impune din considerațiuni de principiu: nu poate fi un mai bogat izvor de energie națională și un mijloc mai sigur de educație politică a maselor populare decât crearea focarelor de viață cetățenească, cât mai intensă, în fiecare sat” [10], afirmă Constantin Stere.

În lucrare Constantin Stere menționa „Țările, care introduc instituțiunile centrale din Anglia, copiate cu oricâtă minuțiozitate, dar nesocotesc premisele înseși ale constituționalismului englez, nu merg dar pe calea care le-ar putea duce spre o viață constituțională și democratică sănătoasă [7].

Sinteza ideilor invocate anterior ne permite să formulăm principiile de bază de constituire și funcționare a unui stat bazat pe principiile constituționalismului și ale democrației, așa cum l-a văzut savantul. Un asemenea stat este întemeiat pe o convenție (constituție) liber consimțită de către toți membrii statului – exclusiv oameni liberi, conștienți de drepturile și interesele lor și în el sunt realizate idealurile democrației moderne: suveranitatea poporului, colaborarea dintre reprezentanții

poporului (opinia publică) și șeful statului la legiferare și guvernare, ca una din expresiile principiului guvernării poporului prin sine însuși, garantarea drepturilor și libertăților omului, asigurarea principiului autonomiei locale. După cum vedem, am obținut o caracteristică a statului bazat pe principiile constituționalismului și democrației perfect valabilă și aplicabilă și în epoca contemporană.

Cele formulate ne conduc spre concepția lui Constantin Stere asupra statului de drept ce se bazează pe o delimitare tranșantă a statului de drept de statul polițienesc. Linia de demarcație este determinată, după cum este și de așteptat, de gradul și nivelul de respectare a drepturilor subiective ale persoanei. Iată ce spune Constantin Stere în acest sens: „Toată deosebirea între un «Stat polițienesc» și un «Stat de drept» (Rechtsstaat) constă tocmai în faptul că în cel dintâi legile nu obligă pe agenții puterii publice față de cetățeni, ci numai față de «suveran», față de Statul întrupat în organele lui superioare, – pe când într-un «Stat de drept» orice normă juridică, chiar a dreptului public, dă naștere unui drept subiectiv în persoana oricărui cetățean și, prin urmare, acesta trebuie să aibă posibilitatea de a-l valorifica cu ajutorul justiției. Căci ce este un drept decât un interes protejat juridic, după cum spune Ihering?” [8].

Abordarea individualității umane ca valoare socială supremă și plasarea omului înzestrat cu drepturi și libertăți fundamentale în centrul sistemului de drept, principii după care s-a condus Constantin Stere, constituie și astăzi trăsătura distinctivă a statului de drept contemporan.

Concluzie. Faptul, mai mult decât regretabil, că în virtutea unui concurs nefast de circumstanțe de ordin politic, *Anteproiectul*, la timpul său, nici nu a fost pus, cel puțin, în discuție în Camera deputaților, nu minimizează câtuși de puțin importanța lucrării. Dimpotrivă, faptul obligă la o și mai minuțioasă studiere a *Anteproiectului*, avându-se în vedere posibilitatea unică de preluare a multor idei, formulări, abordări ale savantului Constantin Stere în experiența noastră de edificare a statului de drept.

Referințe:

1. Grecu R. *Stere în lupta pentru drepturile omului*. Chișinău, 2009, p.32.
2. Ornea Z. *Viața lui Costantin Stere*. Chișinău, 2005, vol.II, p.318-319.
3. Guceac I. *Constantin Stere – ilustră figură și mare doctrinar în materia dreptului constituțional*. În: *Constantin Stere 140 de ani de la naștere*. Materialele Conferinței științifice internaționale, 12 octombrie 2005. Chișinău, 2005, p.118.
4. *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Țărănesc cu o *Expunere de motive* de C.Stere. București, 1922, p.20.
5. *Ibidem*, p.3-8.
6. *Ibidem*, p.76.
7. *Ibidem*, p.36-37.
8. *Ibidem*, p.27.

OPERA JURIDICĂ A LUI CONSTANTIN STERE ÎN PROCESUL DE RECEPȚIONARE A DREPTULUI ROMAN

Iurie MIHALACHE,

doctor în drept, conferențiar universitar (USPEE „Constantin Stere”)

Cunoașterea operei lui Constantin Stere este necesară pentru a înțelege mai bine originile sistemului juridic național. Astfel, numeroase principii, instituții și reguli de drept național sunt ancorate în mari colecții de legi din epoca lui Constantin Stere. În principal, recepția instituțiilor de drept public și privat în ordinea juridică națională s-a realizat după anul 1900 grație contribuției științifice a juristului Constantin Stere.

Cuvinte-cheie: opere; drept public; drept privat; sistem juridic; legi; reguli de drept.

* * *

La connaissance des travaux de Constantin Stere est indispensable pour comprendre mieux les origines du système juridique nationale. De cette façon, de nombreux principes, institutions et règles de droit interne sont créées dans les grandes collections des lois de l'époque de Constantin Stere. Principalement, la réception des institutions de droit public et privé dans l'ordre juridique nationale est réalisée après 1900 grâce à la contribution scientifique du juriste Constantin Stere.

Mots-clés: travaux; droit public; droit privé; système juridique; lois, règles de droit.

Generalități. În decursul evoluției istorice, majoritatea sistemelor naționale de drept au recepționat elemente din legislația altor state, iar fenomenul recepționării continuă și în zilele noastre. Se știe că juriștii romani au creat *alfabetul dreptului*, elaborând definiții, principii și instituții juridice care, fiind integrate într-un sistem de drept armonios, au ajuns până în prezent.

Dacă astăzi juriștii din întreaga lume utilizează aceleași concepte și, ca să zicem așa, vorbesc aceeași limbă, aceasta se datorează doar jurisconsultilor Romei care, fiind cazuiști iscusiți, știau să găsească pentru fiecare speță, pentru fiecare caz în parte, soluția cea mai potrivită și mai echitabilă [1]. Romanii au elaborat procedeele juridice necesare reglementării celor mai diverse categorii de relații sociale, procedee care și-au dovedit eficacitatea, devenind un model pentru popoarele de mai târziu [2]. În același timp, dreptul roman a reprezentat secole la rând nucleul studiilor juridice, iar atunci când el nu a mai constituit un drept direct aplicabil, a însemnat o extraordinară sursă de ilustrare a tehnicii juridice, a modului de interpretare a normelor juridice, fiind sursa de bază a doctrinei și legislației din toate epocile istorice [3].

Termenul de „recepționare” provine de la cuvântul latin *reception*, care, conform opiniei profesorului de origine poloneză J. Bardach, semnifică asimilarea de către societate a unor modele de cultură străină [4]. După V. Tomsinov, recepționarea înseamnă acceptarea faptului ca într-un stat să existe elemente ale sistemului de drept care aparține unui alt stat [5]. O altă viziune asupra fenomenului recepționării aparține doctrinarului german F. Pringsheim, potrivit căruia noțiunea de recepționare prezintă o semnificație atât de largă, încât, uneori, este mai ușor a numi tot ceea ce aceasta nu cuprinde în sine. Însă autorul atenționează asupra faptului că nu orice preluare de drepturi poate fi numită recepți-

onare, ci doar preluarea care se face în mod liber, benevol [6]. Se menționează și faptul că *dreptul roman s-a intercalat în sistemele naționale de drept grație dreptului internațional*, iar în prezent, într-un concept mai nou, *prin intermediul dreptului european* [7].

Chiar dacă în decursul evoluției istorice dreptul roman a cunoscut și unele adaptări, în esență el a rămas același, dând naștere celui mai puternic sistem, numit sistemul romano-germanic de drept, recepționat de toate țările Europei continentale. Ca atare, sistemul romano-germanic de drept a luat naștere în secolele XIII-XV, când dreptul roman a suportat o puternică influență germană. De aceea, în unele state precum Germania, Federația Rusă, Suedia, Danemarca, Olanda ș.a., persistă o pronunțată influență germană asupra dreptului roman, iar în Franța, Italia, Spania și România – influența romană, pe când în Republica Moldova se poate observa deopotrivă inspirația romană și cea germană: prima parvine din legislația României, iar a doua din legislația Federației Ruse (respectiv, din legislația fostei URSS).

Juristul Constantin Stere și amprente istorice ale procesului de recepționare. Personalitate deosebit de complexă, cu activitate multilaterală – *jurist, avocat, profesor, ideolog, gazetar, scriitor și om politic* – Constantin Stere s-a situat pe linia unei tradiții vechi și nezdruncinate, a intelectualului angajat [8]. *Dreptul*, în viziunea lui Constantin Stere, reprezintă scheletul în jurul căruia se clădește întregul organism social, având rolul de a coordona și controla toate aspectele vieții sociale [9]. Ținând cont de sintagma celebră că „nu putem cunoaște dreptul nostru și evoluția lui, dacă nu-i știm influențele și izvoarele ce s-au exercitat asupra sa” [10], ajungem la concluzia că fără a identifica originea normelor și a instituțiilor juridice din dreptul național, nu vom putea înțelege până la urmă legislația pe care o avem.

Este știut faptul că din anul 1812 (anul anexării Basarabiei la Imperiul Rus) pe teritoriul Basarabiei s-a

aplicat legislația rusă, care, în mare parte, era confuză și incompatibilă cu realitățile sociale din acest teritoriu. Însă anul 1918, în ziua votării de către Sfatul Țării a *Declarației de Unire a Basarabiei cu Vechiul Regat* (27 martie), guvernul român l-a trimis la Chișinău, cu statut de reprezentant al guvernului pe lângă instanțele judecătorești din Basarabia, pe Vespian Erbiceanu, în vederea studierii legislației și justiției din Basarabia [11]. Constatând starea jalnică a dreptului basarabean, acesta creează o comisie de unificare legislativă care studiază oportunitatea inițierii procesului de abrogare a legislației ruse prin înlocuirea acesteia cu legislația română [12]. Privilegiul de a aplica legislația română în Basarabia a durat până la 23 august 1944 (cu excepția ocupației sovietice din 1940-1941), iar în anii care au urmat, pe teritoriul dintre Prut și Nistru s-a aplicat cu desăvârșire legislația sovietică.

După proclamarea independenței Republicii Moldova, legislația a suportat schimbări semnificative tocmai în anul 2002, prin adoptarea noului Cod civil [13], și penal [14]. La faza de pregătire a proiectului Codului civil, cea mai valoroasă sursă indirectă de inspirație pentru echipa de lucru au constituit-o Codul și Digestele împăratului roman Iustinian. Spunem „sursă indirectă”, deoarece la elaborarea proiectului de lege, alături de profesorii moldoveni, o contribuție semnificativă au adus experții germani, francezi, români și ruși. Datorită lor, numeroase norme și categorii juridice de origine romană, care se regăsesc în legislația altor state, au fost recepționate în dreptul național [15].

O altă cale de recepționare a dreptului roman s-a manifestat prin faptul că autorii Codului civil al Republicii Moldova au preluat anumite compartimente din Codul civil al României din 1865, zis *Codul civil al lui Alexandru Ioan Cuza* (în vigoare până în anul 2011). La rândul său, Codul civil al României a fost întocmit după modelul Codului civil francez din 1804 (zis *Codul lui Napoleon*) autorii căruia s-au inspirat din „Opera legislativă a lui Iustinian”. Anume pe această filieră unele instituții din dreptul privat roman au fost recepționate de legea civilă a Republicii Moldova [16]. În mod similar, s-a procedat la elaborarea proiectului Codului penal.

A studia felul în care legislația Romei antice a fost preluată în sistemul de drept al Republicii Moldova nu este o misiune simplă. În acest sens, juristul Constantin Stere, după o cercetare profundă a corelației dintre *dreptul roman și legislația națională*, a remarcat faptul că un număr mare de principii, instituții și norme juridice din legislația romană au fost recepționate în legislația națională, dar a face o analiză câtuși de succintă a acestora în limita unor articole științifice este practic imposibil [17]. În perspectivă, considerăm că o abordare mai amplă a fenomenului recepționării dreptului roman ar fi posibilă la nivelul unor cercetări monografice sau al unor teze de doctor în drept.

Recepționarea unor instituții concrete din dreptul roman. Una dintre preocupările științifice ale juris-

tului Constantin Stere a fost studierea conceptului de „persoană”. În viziunea savantului, *persoană* era considerată ființa umană capabilă să fie subiect de drept, adică să dobândească drepturi și să-și asume obligații. Dețineau această calitate numai oamenii liberi, respectiv doar ei puteau avea drepturi și obligații față de stat, puteau să se căsătorească conform dreptului roman, să-și lase ca moștenire averea etc. În limbajul uzual, cuvântul *persona* desemna și masca purtată de actor pentru a-i fi amplificată vocea. S-a realizat o analogie între actorul care interpreta un rol pe scenă și omul care participa la viața juridică, fiindcă la romani participarea la viața juridică implica anumite gesturi și formule solemne. De aceea, se spunea că omul ce participă la viața juridică poartă și el o mască.

Aptitudinea persoanelor de a participa la viața juridică se numea capacitate juridică și era desemnată în terminologia romană prin cuvântul *caput* (de la *cap* – partea cea mai semnificativă a activității omului). Așadar, pentru ca cineva să poată lua parte la un raport juridic, era necesar să fie persoană, iar pe cale de consecință, să aibă și capacitate juridică. La rândul ei, capacitatea juridică putea fi deplină și redusă. Capacitatea deplină o avea persoana care îndeplinea cumulativ trei condiții: om liber (*status libertatis*), cetățean roman (*status civitatis*) și șef de familie (*pater familias*), de unde se poate ușor înțelege că foarte puține persoane întruneau cerințele sus-menționate, astfel încât majoritatea oamenilor liberi (cetățenii care nu erau șefi de familie, latinii, peregrinii, dezrobiții, colonii) deși erau persoane, aveau o capacitate juridică redusă. Se putea întâmpla uneori ca persoana să aibă capacitate juridică deplină, dar să devină bolnavă psihic, să consume excesiv băuturi alcoolice, să fie în stare de neputință cauzată de bătrânețe etc. În asemenea situații, persoanei i se acorda o capacitate juridică redusă. De asemenea, capacitatea juridică putea fi redusă drept urmare a unui comportament neadecvat, precum imoralitatea, luxul ieșit din comun, întocmirea de scrisori ofensatoare la adresa cuiva, condamnarea pentru săvârșirea unei crime [18]. Reducerea capacității avea ca efect restrângerea unor drepturi, cum ar fi lipsirea de dreptul de a vota, interdicțiile de a ocupa anumite funcții în stat, de a vinde și a cumpăra, de a se adresa în judecată etc.

Făcând o paralelă cu realitățile din zilele noastre, menționăm faptul că Codul civil al Republicii Moldova reglementează conceptul de „persoană fizică” (art.17-23), care, așa cum se înțelege, își are originea în noțiunea de *persona* din dreptul roman. Persoana fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi și obligații civile (art.17). Însă, spre deosebire de dreptul roman, în societatea contemporană nu mai există sclavi, astfel încât calitatea de persoană fizică este recunoscută tuturor oamenilor, indiferent de vârstă, sex sau origine socială. De asemenea, în Codul civil al Republicii Moldova a fost păstrat modelul roman al divizării capacității civile a persoanei în *deplină* și *redușă*. Însă pornind de la no-

ile condiții sociale, dar și de la realitățile juridice diferite de cele existente în Roma antică, abordarea acestor două categorii juridice se deosebește de înțelesul lor inițial. În prezent, capacitatea civilă deplină a persoanei fizice începe la vârsta de 18 ani (art.20), iar până la această vârstă persoana beneficiază de o capacitate civilă redusă și diferențiată pe trei etape: de la 0 până la vârsta de 6 ani; de la 7 la 13 ani (art.22); și de la 14 la 18 ani (art.21).

La fel cum în dreptul roman persoana putea fi diminuată în capacitatea civilă (*capitis deminutio*), în Codul civil al Republicii Moldova este prevăzut că persoana care, în urma unei tulburări psihice (boli mintale sau deficiențe mintale), nu-și poate dirija acțiunile sale, urmează a fi declarată de către instanța de judecată ca incapabilă și în privința ei se instituie tutela (art.24). Desigur, atât cercul de persoane care cad sub incidența acestei instituții, cât și temeiurile în baza cărora persoanele pot fi supuse unor asemenea diminuări sunt altele decât cele din Roma antică. Dacă în dreptul roman au existat sclavii, ființe umane lipsite de capacitate pe care romanii îi asimilau cu niște lucruri, dreptul actual interzice categoric lipsirea persoanei de capacitatea de folosință. În conformitate cu prevederile art.23 alin.(2) din Codul civil, orice persoană beneficiază de drepturi și nimeni nu poate fi lipsit în capacitatea de folosință.

O problemă aparte, în viziunea lui Constantin Stere, este cea a conferirii asociațiilor calității de persoană juridică (morală). Doar fiind recunoscută în condițiile legii persoană juridică, asociația este capabilă de a avea drepturi și obligațiuni, are dreptul la un patrimoniu, poate sta înaintea justiției sau poate fi urmărită pentru interesele sau obligațiunile sale. Iar în legislația de la începutul secolului XX se constată, după cum se exprimă profesorul, o anomalie foarte curioasă. În scopul conferirii calității de persoană juridică, legea prevede respectarea unor formalități foarte simple pentru asociațiile care urmăresc scopuri comerciale, de profit și nu spune nimic despre posibilitatea conferirii calității de persoană juridică asociațiilor fără scopuri comerciale [19]. Problema dată l-a preocupat profund pe Constantin Stere, motivând, în repetate rânduri, că legea română la acest capitol este una imperfectă.

Concluzii. Recepționarea normelor și instituțiilor din dreptul roman în legislația națională își are explicația în faptul că dreptul național constituie parte integrantă a sistemului romano-germanic de drept. Pe această cale, numeroase principii, instituții și norme juridice din dreptul național își au originea în principalele culegeri de acte normative din perioada romană, precum *Codul, Digestele și Instituțiile* lui Iustinian, dar și în *Instituțiile* lui Gaius.

De fapt, recepționarea dreptului roman în legislația națională a devenit un proces imperativ, realizat în mare parte în anii 2002-2003 și dictat de împrejurările elaborării Codului civil al Republicii Moldova. Luând ca modele legislațiile unor țări cu tradiții juridi-

ce în domeniu, autorii proiectelor de lege au reușit să preia astfel normele și instituțiile dreptului roman ce stau la baza legislației tuturor statelor europene. Cu toate acestea, un rol important în procesul de recepționare a normelor dreptului roman în legislația din România, iar ulterior și din Basarabia, l-a avut juristul Constantin Stere, încă la începutul secolului al XX-lea.

Referințe:

1. Mihalache Iu. *Drept privat roman. Note de curs*. Chișinău: Litera, 2012, p.38-39.
2. Stein P. *Le droit romain et l'Europe. Essai d'interprétation historique*. 2e édition. Bruxelles: Bruylant, 2004, p.45; Gaudemet J. *Droit privé romain*. Paris: LGDJ, 2000, p.259; Molcuț E., Andrei J. *Actualitatea procedurilor juridice romane*. În: *Revista de Științe Juridice* (România), 2007, nr.4, p.64.
3. Gidro A., Gidro R. *Despre utilitatea studierii dreptului roman*. În: *Curentul juridic* (Serie nouă). Revista științifică editată de Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș (România), 2007, nr.3-4 (30-31), p.21.
4. Bardach J. *La réception dans l'histoire de l'État et du droit*. În: *Le droit romain et sa réception en Europe*, Varsovie, 1978, p.27.
5. Томсинов В.А. *О сущности явления, называемого „рецепцией римского права”*. В: *Очерки по теории права. Римское право в средневековой Европе*. Москва: Зерцало, 2010, с.262.
6. Pringsheim F. *Reception*. În: *Revue internationale des droits de l'Antiquité*, 2009, vol. 8, p.244-245.
7. Летяев В.А. *Рецепция римского права в России XIX-начала XX вв.: Историко-правовой аспект*. Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. Саратов, 2001, с.3.
8. Ornea Z. *Viața lui Constantin Stere*. Chișinău: Universul, 2005, p.32.
9. Grecu R. *Stere – juristul. Monografie*. Chișinău: Universul, 2008, p.53.
10. Andrei B., Dragomir A. *Evoluția izvoarelor formale în dreptul românesc – cutuma și legea*. În: *Revista de Studii Juridice* (România), 2010, nr.2, p.91.
11. Tașcă M. *Introducerea dreptului penal românesc în Basarabia după Marea Unire din 1918 și unificarea legislativă penală a Basarabiei cu cea din Vechiul Regat*. În: *Revista de Științe Penale*, anuar, Anul III, 2007, p.135; Idem. *Extinderea dreptului românesc în Basarabia după Marea Unire din 1918 și unificarea legislativă cu cea din Vechiul Regat*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*, seria „Științe juridice”, nr.8, 2005, p.16.
12. Prezintă interes faptul că armonizarea dreptului din Basarabia nu putea fi făcută „peste noapte”, deoarece în pct.6 al Actului Unirii era prevăzut că „Legile în vigoare și organizația locală (zemstve, orașe) din Basarabia rămân în putere și vor putea fi schimbate de parlamentul român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei” (Actul Unirii, publicat în ziarul „Sfatul Țării”, 30 martie 1918, nr.4, p.2). Deci, mai întâi trebuia asigurată intrarea deputaților din Basarabia în Parlamentul Român și după aceea se putea pune în discuție subiectul armonizării legislației.
13. *Codul civil al Republicii Moldova*, adoptat prin Legea nr.1107-XV din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.82-86 din 22.06.2002.
14. *Codul penal al Republicii Moldova*, adoptat prin Legea nr.985 din 18.04.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.72-74 din 14.04.2009.
15. A se vedea în acest sens *Commentaire sur le Code Civile de la République de Moldova* / Autor Claus Sprick, conseiller la Courte Federală a Germaniei; *Projet de Code civil de la République de Moldova* / Autor Giuseppe Olivieri, profesor la Universitatea Federico II din orașul Napoli, Italia.
16. Mihalache Iu. *Op.cit.*, p.20.
17. Șpac I. *Constantin Stere: scriitorul, publicistul, politicianul, juristul omul: bibliografie-invitație la lecturi și investigații*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p.231.
18. Murzea C. *Drept roman*. Ed. a II-a. București: All Beck, 2003, p.65.
19. Grecu R. *Op.cit.*, p.204.

ASPECTE ISTORICE ȘI PROBLEME ACTUALE PRIVIND RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN RAPORT CU ASIGURAREA CONFIDENȚIALITĂȚII URMĂRIRII PENALE

Albert ANTOCI,

doctor în drept, lector superior (USPEE „Constantin Stere”)

Conținutul acestui articol are drept obiect de investigație nemijlocită – confidențialitatea urmăririi penale, respectarea drepturilor omului și demnității umane în activitatea realizată de organul de urmărire penală, nefiind atinse prin conținutul respectiv și alte tipuri de confidențialitate, precum confidențialitatea datelor obținute de avocat de la client, confidențialitatea datelor cu caracter medical etc.

Cuvinte-cheie: confidențialitatea urmăririi penale; proces penal; organ de urmărire penală; măsură operativă de investigație.

* * *

The content of this article is intended for immediate investigation – the confidentiality of criminal investigations, the respecting of human rights in this institution being examined from the point of view of the criminal investigative body, the respecting of human dignity. Other types of confidentiality, like confidentiality of lawyer-client, confidentiality of medical data are not being tackled by its content.

Keywords: confidentiality of criminal investigations, criminal procedure, criminal prosecution body, operative investigation measures.

Publicitatea și taina traversează întreaga istorie al procesului penal. Încă în Roma antică procesul penal, realizat inițial de adunările populare, iar mai apoi de comisiile permanente (*consuli*), care erau conduse de pretori, asigura publicitatea procesului la toate etapele acestuia, oficialitatea înaintării acuzării și prezența mulțimii la judecată care avea loc sub cerul liber. Astfel, în perioada veche, organizarea proceselor era în competența regelui, apoi în persoana următorilor magistrați: consului, pretorul urban, pretorul peregrin, edilii curuli [1, p. 208].

În timpul domniei lui Ciceron, votul deschis care era utilizat la finalul procesului a început să fie înlocuit prin procedura secretă de dare a votului. Ulterior, în epoca clasică, senatul devine o instanță de judecată permanentă, iar atribuțiile judiciare ale adunării populare sunt limitate [1, p. 212].

De o taină macabră este învăluită activitatea tribunalelor inchiziționale din perioada Evului mediu în lupta cu așa-numiții eretici și alte categorii de persoane. Bănuiala era aplicată față de fiecare, denunțatorii anonimi, martorii falși, declarațiile false, torturile insuportabile ale călăilor, nimicirea oamenilor fără judecată și anchetă, în lipsa unor posibilități elementare de acordare a asistenței juridice, constituie principalele semne ale procesului inchizițional. Cu toate acestea, executorii acțiunilor inchiziționale dădeau jurământul de a nu divulga secretul celor efectuate.

Concomitent cu aceasta, a fost elaborat și se respecta strict ritualul execuției publice al celui condamnat, în particular prin calea arderii pe rug. Eschivarea de la participarea la această priveliște putea avea drept consecință asupra celui ce nu s-a prezentat apariția unei bănuieli care, de multe ori, ducea la efecte negative pentru persoana dată. În așa fel, chiar și în acea

perioadă se putea vorbi despre unele elemente ale principiului publicității în realizarea justiției penale, într-o anumită măsură. Trebuie de remarcat că scopurile urmărite în realizarea acestui principiu indiscutabil nu corespundeau realităților actuale.

Istoria nu bate pasul pe loc. Împreună cu epocile ce treceau se schimbau și tipurile procesului penal. În schimbul procesului acuzatorial și inchizițional a venit procesul public și contradictorial. S-a schimbat, totodată, și coraportul dintre publicitatea procesului și confidențialitatea acestuia [2].

Astfel, începe să se contureze instituția drepturilor și libertăților omului, ce se bazează pe două principii fundamentale: inviolabilitatea personalității umane și respectul pentru demnitatea umană, care se regăsec în textul constituțiilor țărilor democratice.

Toate libertățile, despre care vorbește constituția, izvorăsc dintr-un singur principiu superior – principiul de inviolabilitate a personalității, care, prin sine însuși, afirmă respectul demnității umane. Conform acestui principiu, legea consideră o ființă umană sacră și inviolabilă doar în virtutea faptului că este ființă omenească. După Constantin Stere, principiul dat este incompatibil cu sclavagismul și robia, cu supunerea la chinuri și înjosirea ființei în scopul descoperirii unei crime. El este incompatibil nu numai cu pedeapsa cu moartea, dar cu însăși ideea veche despre pedeapsă nu ca un mijloc de apărare a societății, ca un mijloc de a face inofensivă persoana inculpată, ci ca o răzbuinare în scopul de a-i provoca acesteia suferințe [13, p. 70].

Marele luptător pentru respectul demnității umane C. Stere, în lucrarea sa *Documentări și lămuriri politice*, susține: „Necontestat, un stat este în drept să aplice toate sancțiunile pe care le crede necesare în interesul

său de conservare. El poate oricând răpi libertatea și chiar viața celor căzuți sub puterea lui.

Dar acum, după aproape două milenii de creștinism, când demult nici tortura fizică nu este îngăduită, nu mai poate fi cu nimic justificat sadismul torturilor morale.

Dar, mai cu seamă, acest sadism nu poate fi iertat ca armă politică.

Cel mai josnic criminal și cea mai degradată creatură umană au dreptul la respectul elementar al demnității omenești, – cu atât mai mult – un adversar politic oricât ar fi socotit de primejdios, și chiar odios” [14, p. 499].

În dependență de factorii prezentați, cât și de poziția organului de urmărire penală, informația privitor la cazul ce se află în gestiunea acestuia poate fi transmisă persoanelor cointeresate în volum diferit. Conținutul acesteia de asemenea va fi diferit. Pentru a suprapune rațional volumul și conținutul informației în cadrul realizării acțiunilor de investigare, este necesar de stabilit esența și limita volumului de informație livrată publicității, în special ne referim la sursele mass-media, la etapa inițială a urmăririi penale, în acest caz existând o responsabilitate vădită a organului de urmărire penală și a organelor de justiție.

„Dar cu totul altfel stau lucrurile în privința rezolvării problemei de responsabilitate: aceasta este sfera exclusivă a justiției. Pentru a rezolva această problemă cu dreptate, se cere o inimă «fără ură și părtinire», un cuget curat și senin, o judecată liniștită. Și mai mult: cumpănirea tuturor împrejurărilor în care s-a produs un fapt, critica aprofundată a complexului de arătări totdeauna contrazicătoare dintr-o instrucție judecătorească, analiza atentă a stărilor sufletești.

Pentru aceasta, opinia publică e cu desăvârșire necompetentă; nu o spun bineînțeles în acel sens că procedura penală nu prevede o astfel de judecată a unei crime de către public, ci susțin că publicul, ca un întreg, e absolut neapt pentru această lucrare, nu poate întruni toate aceste elemente necesare pentru descoperirea unui adevăr judecătorească, precum nu e în stare să facă o instrucție judecătorească, să se orienteze în nămolul de detalii pe care ni-l prezintă faptul cel mai simplu, când trebuie să-l examinăm din punctul de vedere al responsabilității penale. Opinia publică în asemenea împrejurări e totdeauna dezarmată față de toate zgomotele și versiunile de ocazie, toate pasiunile momentului, toate prejudecățile și chiar cu toate clevtirile și exploatarea intenționată a intereselor lăaturalnice și neavuate” [15, p.271].

Constantin Stere își exprimă convingerea că o viață publică, întemeiată pe legalitate și libertate cetățenească, va aduce de la sine acel respect al demnității omenești, grație căruia răspunderea pentru abuzul de libertate a presei va forma o barieră rezistentă împotriva tuturor licențelor reale de cuvânt.

„Însă «licența» presei nu poate găsi nici un leac câtă vreme viața publică însăși este lăsată în prada tuturor «licențelor» imaginabile”, concluzionează constituționalistul [16, p.58].

O capacitate caracteristică pentru informație este argumentată prin faptul că ea posedă niște calități destul de flexibile și sensibile, ceea ce o face dependentă de mediul extern și factorii sociali. În legătură cu aceasta, activitatea de demonstrare prezintă prin sine un proces informațional, adică acumularea acelei informații ce prezintă un interes pentru investigarea cauzei penale.

Obiect al publicității în cadrul investigării unei infracțiuni îl constituie totalitatea de informații și date ce au legătură directă sau indirectă cu cauza penală. Datele obținute se pot referi atât la circumstanțele infracțiunii, cât și la unele date ce nu au o importanță primordială. Situația se referă și la cazul când organul de urmărire penală atrage alți subiecți la participarea în cadrul investigării [3, p.183-184]. De exemplu, o rudă apropiată sau un alt martor în cazul unei percheziții efectuate la domiciliul învinuitului, va fi făcut cunoscut numai cu faptul realizării propriu-zise a acestei activități, fără ca să-i fie aduse la cunoștință toate circumstanțele pe cauza dată.

Secretul urmăririi penale constituie una din cele mai importante activități a dreptului procesual penal, fiind concomitent și o categorie științifică utilizată pe larg în literatura juridică. În același timp, întrebarea despre sensul și conținutul tainei urmăririi penale mai rămâne la nivel de discuții și în fond puțin studiată.

Determinarea sensului de „secret al urmăririi penale”, cât și de „tăină” utilizată în literatura de specialitate, în legislația națională lipsește. Termenul întâlnit în cazul dat în legea procesual-penală are sensul de „confidențialitate” sau „secret”.

Secretul urmăririi penale, prin natura sa, diferă principial de secretul de serviciu și cu atât mai mult de secretul de stat, cu care organic este legată activitatea specială de investigare a serviciilor speciale și care constituie a fi, de exemplu, datele despre utilizarea anumitor măsuri operative de investigație în privința anumitor figuranți pe cauza penală, datele personale ale persoanelor infiltrate în grupările criminale sau ale lucrătorilor care activează sub acoperire.

În activitatea de urmărire penală, care are o natură comună nu cu serviciile speciale, dar cu justiția, nu pot fi secrete și taine în acest sens [4, p. 250-251].

Totuși, orice secret prezintă o particularitate a informației. În legislația Republicii Moldova lipsește o determinare concretă a înțelesului de informație propriu-zis.

Astfel, Legea Republicii Moldova privind accesul la informație nu conține o asemenea determinare [5], iar în Legea Republicii Moldova privind protecția datelor cu caracter personal, întâlnim în articolul 3

noțiunea de date cu caracter personal, care constituie orice informație referitoare la o persoană fizică identificată sau identificabilă (subiect al datelor cu caracter personal). Persoana identificabilă este persoana care poate fi identificată, direct sau indirect, prin referire la un număr de identificare sau la unul ori mai multe elemente specifice identității sale fizice, fiziologice, psihice, economice, culturale sau sociale [6].

Alături de cele expuse *supra* se conturează și un alt punct de vedere. De exemplu, în opinia cercetătorului I.Ia. Diureaghin „Taina, cu toate că limitează acțiunile principiului publicității, prezintă prin sine un institut independent al dreptului procesual penal. Institutul tainei (ca principiu al publicității) prin mijloacele sale și acțiunile motivaționale specifice ale acestuia este chemat să asigure îndeplinirea sarcinilor procesului penal”. Prin aceasta autorul indică asupra faptului că acțiunile institutului tainei sunt admisibile doar în cazurile și formele care sunt întărite în legea procesual penală.

În acest context și prevederile alin.(1) art.212 Cod procedură penală al R.Moldova stabilesc următoarele: „materialele urmăririi penale nu pot fi date publicității decât cu autorizația persoanei care efectuează urmărirea penală și numai în măsura în care ea consideră că aceasta este posibil, cu respectarea prezumției de nevinovăție, și ca să nu fie afectate interesele altor persoane și ale desfășurării urmăririi penale”.

Examinând înțelesul de taină sau confidențialitate, din punct de vedere juridic, L.O. Krasavcikova propune următoarea definiție: „O informație determinată privind acțiunile (starea sau alte circumstanțe) ale unei persoane anume (cetățean, organizație, stat) ce nu este supusă divulgării” [7, p. 119].

Este evident faptul că această definiție nu este deplină, deoarece nu include un șir de elemente caracteristice unei informații confidențiale, legate prin obligarea de a o păstra, de o anumită ordine de utilizare a ei și, respectiv, modul și limitele oficializării acesteia, precum și răspunderea ce poate surveni pentru divulgarea informației.

În baza celor expuse, nepretinzând la introducerea unei definiții, putem concluziona că confidențialitatea urmăririi penale – reprezintă acea informație utilizată în scopul desfășurării urmăririi penale sub aspect obiectiv și imparțial ce are o distribuție limitată, creată și acumulată în sistemul de activitate îndreptat spre depistarea și descoperirea infracțiunilor și utilizarea acesteia de către angajații organului specializat, în scopul investigării faptelor infracționale, ce au avut loc, și prevenirea altora.

Astfel, în scopul păstrării confidențialității urmăririi penale, demersul procurorului privitor la autorizarea efectuării acțiunilor de urmărire penală sau a măsurilor operative de investigație se prezintă nemijlocit judecătorului de instrucție, care îl înscrie într-un registru separat [8].

Documentarea informației confidențiale constă în fixarea conform regulilor procesual-penale pe hârtie sau suport magnetic ori alt tip de suport util necesar creării documentelor confidențiale. Temeiul pentru crearea documentelor confidențiale îl constituie necesitatea confirmării prezenței și conținutului anumitor acțiuni, cum sunt transmiterea, păstrarea și utilizarea informației pe o perioadă determinată sau permanent. Conținutul informației confidențiale se documentează în dependență de competența și funcțiile cu care sunt atribuite serviciile respective. La rândul său, acest conținut influențează asupra calității informației obținute și securitatea prelucrării și protecției acestor documente [9].

Aprecierea conținutului informației, ca fiind sau nu confidențială, este îndreptată spre preîntâmpinarea scurgerii sau publicării acelor date care reprezintă un interes pentru organul de urmărire penală.

Divulgarea prematură a informației ce o conține cauza penală poate să afecteze negativ interesul organului de urmărire penală îndreptat spre stabilirea adevărului. Din acest motiv, la etapa inițială a urmăririi penale, în procesul penal există o regulă restrictivă conform căreia datele preliminare ce au fost obținute nu sunt oficializate, sau se transmit publicului doar cu permisiunea organului de urmărire penală, și aceasta numai în volumul în care aceștia consideră a fi posibil [4, p. 250-251]. În fiecare caz în parte, ofițerul de urmărire penală sau procurorul adoptă decizia asupra faptului în ce volum la etapa actuală a investigării informațiile ce le conține cazul pot fi făcute publice [3, p. 183-184].

Deși pe parcursul urmăririi penale există momente în care părțile sau alte persoane pot lua cunoștință de unele probe administrate în cauză, chiar și în asemenea situații materialul de urmărire penală nu este cunoscut în totalitate. De asemenea, pentru inculpat este legiferată instituția prezentării materialului de urmărire penală care îi dă acestuia posibilitatea să cunoască toate actele de urmărire penală efectuate în cauză [10, p. 91]. Acest moment în activitatea procesual-penală națională intervine în situațiile prevăzute de art. 293 alin.(2) CPP.

În lucrarea cercetătorului român Nicu Jidovu găsim drept una din trăsăturile caracteristice urmăririi penale lipsa de publicitate sau caracterul nepublic al urmăririi penale. Această trăsătură este total diferită de publicitatea specifică judecății.

Autorul nu împărasește opinia potrivit căreia urmărirea penală și-ar putea realiza obiectul numai în măsura în care este lipsită de publicitate, astfel îngreunându-se aflarea adevărului odată cu creșterea materialului probator de către părțile implicate existând riscul ascunderii sau denaturării probelor. Într-un stat de drept, unde democrația se află la ea acasă, este de neconceput acuzarea unei persoane și fabricarea unor

probe, în secret, fără încunoștiințarea părților și altor persoane interesate, mai ales că dispozițiile procedurale instituie un întreg sistem de garanții procesuale celui acuzat de săvârșirea unor fapte prevăzute de legea penală [11, p.318-319].

Ar fi mai rezonabil de stabilit o corelație între confidențialitatea urmăririi penale și alte secrete ce sunt atrase în procesul penal, prin aceasta determinând posibilitatea de trecere a informațiilor, ce au un caracter secret, în informații confidențiale ale urmăririi penale, pentru ușurarea activității celui ce aplică legea. Măsurile de protecție procesual-penală a informațiilor ar trebui să corespundă caracterului acestora și modului de utilizare în procesul penal.

Astfel, conchidem că la existența acestui minim de condiții, institutul confidențialității ar putea fi efectiv având posibilitate concomitent să protejeze interesele persoanei și să fie, totodată, un mijloc adăugător utilizat întru investigarea și descoperirea infracțiunilor.

În concluzie, făcând referire la afirmațiile ilustratei doamne doctor habilitat Raisa Grecu, societățile tranzitive, în statele tinerei democrații, urmează să fie desfășurată o amplă activitate orientată spre crearea tuturor condițiilor necesare pentru funcționarea cât mai optimă a instituțiilor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În societatea civilă în instanțele judecătorești, în organele de ocrotire a ordinii de drept, în instituțiile de stat, trebuie creată o atmosferă de încredere absolută, întrucât personalitatea, drepturile și libertățile ei sunt valori sociale sacre. Orice problemă de stat, politică, dar cu atât mai mult de drept, e necesar să fie rezolvată, pornind de la scopul major al garantării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [12, p.191].

Referințe:

1. Guștiuc A., Chirtoacă L., Roșca V. *Istoria universală a statului și dreptului (perioada antică)*. Vol. I. Chișinău: Tip. Elena, 2001.

2. <http://www.lawtech.ru/pub/secret.htm>, vizitat la 22.03.2015.

3. Белозеров Ю.Н. и коллектив авторов. *Советский уголовный процесс. Учебник*. 3-е изд. Перераб. и дополн. Москва: Юридическая литература, 1984.

4. Петрюхин И.Л. *Уголовный процесс. Учебник*. Москва: Проспект, 2001.

5. Legea Republicii Moldova nr. 982 din 11.05.2000 privind accesul la informație, publicată la 28.07.2000 în *Monitorul Oficial*, nr. 88-90.

6. Legea Republicii Moldova nr. 133 din 08.07.2011 privind protecția datelor cu caracter personal, publicată la 14.10.2011 în *Monitorul Oficial*, nr. 170-175, în vigoare de la 14.04.2012.

7. Красавчикова Л.О. *Личная жизнь под охраной закона*. Москва, 1983.

8. Hotărârea plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova Cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale, nr.7 din 04.07.2005. Modificată prin: Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.12 din 24.12.2010.

9. Алексенцев А.И. *Понятие и сфера действия конфиденциального делопроизводства. Секретарь-референт*. Москва, 2002.

10. Neagu I., Crișu An., Ciobanu A., Zamfiru A. *Drept procesual penal. Curs selectiv pentru licență*. București: All Beck, 2004.

11. Jidovu N. *Drept procesual penal*. Ed.2. București: C.H. Beck, 2007.

12. Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului*. Chișinău: Universul, 2009.

13. Stere C. *Curs de Drept constituțional* (Litografiat), 1910. Biblioteca Academiei de Științe a României (1132 p.), p. 465, 466. Se citează după: Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului*. Chișinău: Universul, 2009.

14. Stere C. *Documentări și lămuriri politice*. În: Stere C. *Documentări politice*. Chișinău: Combinatul Poligr., 2002.

15. Stere C. *Opinia publică și justiția*. În: Stere C. *Publicistică / Text ales și stabilit, tabel cronologic, note și comentarii de Victor Durnea*. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2010. În 2 vol., vol. I.

16. *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția de Studii a Partidului Tărănesc cu o *Expunere de motive* de C. Stere. București: „Viața românească” S.A., „Universala”, 1922.

CONSTANTIN STERE ȘI CONSTITUȚIA ROMÂNIEI DIN 1923

Cătălin TURLIUC,

doctor în drept, profesor universitar (Academia Română, Filiala Iași)

Marius BALAN,

(Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași)

În articol este analizat procesul elaborării și sursele doctrinare care au stat la baza adoptării Constituției României din anul 1923. Se invocă momentul pierderii experienței celui mai calificat doctrinar în drept constituțional al momentului: Constantin Stere. Sunt examinate ideile steriene referitoare la statul de drept, la rolul adunării constituante în adoptarea constituției, la instituția drepturilor și libertăților omului și garanțiile acesteia, la principiul autonomiei locale.

Cuvinte-cheie: constituție; stat de drept; adunare constituantă; autonomie locală; drepturi și libertăți; garanții.

* * *

The process of development and doctrinal sources that lay at the basis of adoption of the Romanian Constitution of 1923 are being analyzed in this article. It is invoked the time of experience's loss of the best qualified doctrinaire in constitutional law of that moment: Constantin Stere. It examines the ideas of Constantin Stere on the state of law, the role of the Constituent Assembly in adopting the constitution, human rights and freedoms institution and its guarantees, the principle of local autonomy.

Keywords: constitution; state of law; constituent assembly; local autonomy; rights and freedoms; guarantees.

Cu o biografie bine cunoscută de mulți investitori ai câmpului social și ai trecutului, cu segmentele ei luminoase și părțile ei de umbră, Constantin Stere rămâne, fără îndoială, un reper de considerabile proporții în societatea română angajată pe calea modernizării sale. Din motive evidente, generate de însuși subiectul intervenției noastre, nu vom zăbovi inutil reluând informații redundante în context despre viața și activitatea celui care astăzi primește cu deplină îndreptățire omagiile noastre (în chiar ziua în care se împlinesc 150 de ani de când a intrat în această lume). Politician, jurist, profesor universitar, ideocrat, literat, om de spirit și cărturar mereu implicat, **Constantin Stere este congenerul unei pleiade de mari români** care au trăit momentul sublim al nașterii României întregite, dar și vitregiile unei tulburate perioade din istoria țării și umanității, perioadă suprapusă primei noastre integrări și sincronizări cu Europa. Un emancipator prin acțiune și vocație, un militant al cauzei naționale dar și a celei sociale în politică și gazetărie, Constantin Stere își caută încă locul meritat în Panteonul național. Chiar dacă realizările sale au fost notabile în anumite domenii – ne referim aici cu predilecție la cele care presupuneau matură și serioasă reflecție, precum și înzestrare cu talent și alonjă intelectuală – limitele sale au fost evidente când a fost vorba de implicare în politica concretă, în efervescenta și mereu capricioasa viață publică românească mână și ghidată de pulsuni specifice unei *forma mentis*, care nici astăzi nu ne-a părăsit în întregime. O tardivă consolă față de această realitate o putem găsi și în faptul că mulți alți cărturari români, remarcabili prin gândirea și opera lor, au avut o evoluție mai degrabă tristă și plină de umilințe pe marea scenă politică a țării (Nicolae Iorga, Octavian Goga sau, de ce nu, Petre Andrei, ca să ne rezumăm doar la aceste exemple). Se vede, de aici, că demofilia specifică intelectualilor combinată

cu aplecarea spre un meliorism social neconectat la realitățile curente și conjuncturile politice ale epocii nasc tragismul unor traiectorii politice asumate cu entuziasm. Considerăm că aceste scurte și, poate, prea generale considerații constituie o prolegomenă suficientă la subiectul abordat de noi. Fără a avea pretenții de deschizători de drumuri și nici ambiții exhaustive și, firește, cu rezervele necesare pentru un astfel de demers, ne propunem să evocăm aici, pe scurt, câteva din considerațiile noastre cu privire la chestiunea Constituției din 1923 și viziunea lui Constantin Stere față de această importantă problemă.

Așa cum bine se știe, o constituție nu este nici pe departe un simplu act juridic de valoare fundamentală ci, deopotrivă, un act politic și un cadru definitoriu important pentru evoluția unei societăți moderne. Ea este în fond nu numai o consacrare a unei realități palpabile, ci și o promisiune pentru un anume tip de viitor considerat dezirabil și predictibil.

Reputația postumă a Constituției din 1923 este una neașteptat de bună – atât de bună, încât mai degrabă critica ar fi de natură să surprindă. Chiar și literatura din anii ultimi ai comunismului a fost relativ favorabilă în aprecieri. În ochii istoriografiei, parazitată ideologic din „Epoca Ceaușescu”, legea fundamentală din 1923 avea numeroase merite: propensiunea etatistă, emanând din voința unui singur partid, ai cărui lideri aveau tendința să controleze ferm statul și economia, sensibilitatea (justificată) față de problemele sociale, caracterul centralizator și ostilitatea față de ideea de autonomie, precum și lipsa de receptivitate față de consacarea constituțională a obligațiilor internaționale. Pentru dușmanii comunismului, același act reprezenta simbolul ordinii constituționale liberale și democratice a unui stat național unitar independent. Constituția din 1923 contrasta, atât cu cea din 1938 („Constituția salvării naționale” – cum a fost numită

în epocă), cât și cu domnia fărădelegii din anii comunismului (mai cu seamă, fața de ceea ce numim astăzi drepturile omului); ba, mai mult, a fost contrapusă ca un exemplu pozitiv Constituției din 1991, căreia i-au fost găsite multe neajunsuri, nu numai sub aspectul circumstanțelor politice și procedurii prin care a fost adoptată, ci și în privința conținutului normativ.

Dacă în 1866, în ciuda rivalităților și adversităților personale sau doctrinare, a existat un consens fundamental în privința modului și a formei de existență a statului român, adoptarea Constituției din 1923 a fost marcată de dispute politice și ideologice înverșunate, în parte explicabile atât prin polarizarea politică rezultată ca urmare a lărgirii considerabile a spectrului electoral, cât și a noilor realități complicate ale României proaspăt întregite.

Noua situație de după încheierea Primului Război Mondial, bulversarea raporturilor politice, sociale și economice produsă de acesta, precum și unirea celorlalte provincii istorice locuite de români au impus cu mare necesitate reconsiderarea legii fundamentale. Circumstanțele ideologice și politice ale primilor ani interbelici au fost cu totul speciale. Soluțiile liberale ale constituționalismului clasic erau puse în discuție, ca și unele principii – considerate atunci – fundamentale ale gândirii juridice. Una dintre temele predilecte de dispută era „problema socială” – conturată și percepută cu mai mult de o jumătate de secol înainte, dar resimțită cu deosebită acuitate în acei ani. Oferta doctrinară a epocii era de o mare diversitate – liberalism, conservatorism, socialism, austro-marxism, fascism, corporatism, anarho-sindicalism, bolșevism/comunism –, iar potențialul distructiv și caracterul totalitar al unora dintre aceste soluții nu se manifestaseră fățiș, sau nu erau încă percepute și înțelese ca atare. Pe moment, oroarea față de trecutul recent se asocia cu așteptările cele mai optimiste în privința viitorului apropiat, iar diversitatea stridentă a unei oferte de soluții politice și economice dintre cele mai contradictorii era contrabalansată de împrejurarea că toate ideile noi ale timpului păreau să convergă în a respinge – sau măcar relativiza – soluțiile constituționale ale liberalismului clasic. În opinia unora, o situație cu totul nouă reclama o nouă constituție. Chiar și cele mai prudente și rezervate luări de poziție reclamau o revizuire amplă și consistentă a Constituției din 1866.

Sunt cunoscute patru anteproiecte de lege fundamentală, elaborate în primii ani de după Unire: Anteproiectul Cercului de Studii al PNL din 1921; Anteproiectul Partidului Național Român din Transilvania, elaborat de universitarul clujean Romul Boilă; Anteproiectul profesorului cernăuțean Constantin Berariu și, în fine, Anteproiectul Partidului Țărănesc, elaborat de Constantin Stere.

Guvernul liberal format în 19 ianuarie 1922 a stabilit data alegerilor parlamentare, anunțând, totodată,

că noile camere vor forma Adunare constituantă și vor adopta noua Constituție. Nu s-a respectat nici de data aceasta cerința din art. 128 al Constituției încă în vigoare, conform căruia trebuia adoptată o lege de revizuire care să fixeze articolele ce urmau a fi modificate, după care urma actul de dizolvare de drept a Parlamentului și alegerea camerelor care urmau a face revizuirea propriu-zisă. Dezbaterile parlamentare au fost aprinse și înverșunate. Așa cum bine se știe, nu s-a realizat un consens politic general și transpartinic în privința legii fundamentale, care a fost impusă de majoritatea liberală și respinsă ferm de țărăniști și de naționali ardeleni. Tehnic, avem de-a face cu o revizuire substanțială a Constituției din 1866, și nu cu o nouă constituție. Structura constituției revizuite rămâne neschimbată: opt titluri, consacrate, în ordine, teritoriului român, drepturilor românilor, puterilor statului, finanțelor, puterii armate, dispozițiilor generale, revizuirii și normelor tranzitorii și suplimentare. Succesiunea logică a secțiunilor este păstrată, ca și conținutul majorității articolelor (unele suferind adaptări sau modificări minore); datorită eliminării unor articole și inserării altora noi, articolele legii fundamentale li s-a dat o nouă numerotare. În fapt, Constituția din 1923 cuprindea 138 de articole, cu șapte mai multe decât Constituția modificată în 1917. Din totalul articolelor, 76 au fost menținute în forma inițială din 1866, iar restul au fost modificate sau reformulate.

Deși preocupările privind conținutul Constituției României întregite nu au lipsit, proiectele venind din partea unor formațiuni politice diverse, accesibile publicului larg și dezbaterilor pe durata mai multor ani (1922-1923), rezultatul avea să fie un act adoptat, aproape în mod unilateral, de către partidul de guvernământ, cu desconsiderarea ideilor și soluțiilor avansate de adversarii politici. În contribuția sa la ciclul de conferințe organizat de Institutul Social Român, Nicolae Iorga – critic înverșunat al Constituției din 1866 și a filosofiei politice care a determinat adoptarea acesteia – își exprima regretul că această lege fundamentală a fost redactată în absența personajului politic cel mai calificat în această privință: Mihail Kogălniceanu. Noua Constituție din 1923 avea să se nască în circumstanțe similare, prin neluarea în considerare a experienței celui mai calificat doctrinar în drept constituțional al momentului: Constantin Stere.

Pierderea este dublă: pe de o parte, ideile solid articulate exprimate în *Anteproiectul său de Constituție* și în *Expunerea de motive* ale acestuia nu au fost puse în aplicare, iar pe de altă parte, datorită deciziei luate de conducerea principalelor partide de opoziție (Partidul Țărănesc și Partidul Național), parlamentarii acestor formațiuni politice nu au participat la dezbateri. Astfel, a fost pierdută ocazia de a avea o critică sistematică asupra textului Constituției din 1923, expusă de la tribuna reprezentanței naționale. O asemenea expu-

nera ar fi avut, fără îndoială, un impact politic major și ar fi marcat profund evoluția doctrinei și a practicii dreptului constituțional, atât în anii interbelici, cât și în perioada postcomunistă.

Anteproiectul Partidului Țărănesc

Dintre proiectele de lege fundamentală anterior amintite, cel al Partidului Țărănesc se distinge prin *coerență și rigoarea redactării*. Expunerea de motive semnată de Constantin Stere constituie un adevărat curs de teorie a constituției în miniatură, atestând atât profundele cunoștințe în materie ale autorului, cât și consecvența sa doctrinară.

Prima problemă luată în considerație de autor este cea a **necesității convocării unei adunări constituante**. Problema adunării constituante este examinată din perspectiva doctrinei suveranității naționale, privită atât sub aspectul dreptului națiunii la autodeterminare, cât și în contextul evoluțiilor recente pe planul dreptului internațional și al constituirii Societății Națiunilor potrivit Tratatului semnat la Versailles la 28 iunie 1919. Cu această ocazie, Constantin Stere abordează delicata problemă a angajamentelor internaționale privind drepturile minorităților, în privința căreia primul ministru Ionel Brătianu a fost și a rămas cât se poate de rezervat, atât în timpul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920), cât și după aceea. Constantin Stere se arată favorabil punctului de vedere exprimat de autorii tratatelor minorităților, conform căruia stipularea prevederilor privind drepturile minorităților sunt justificate în cazul „națiunilor tinere” (al statelor nou apărute) și al celor care au dobândit „sporiri însemnate teritoriale”. El privește dispoziții prin grilă liberală, ca obligație a „României de a se governa ca națiune liberă, sub garanția Societății Națiunilor”. Personajul nostru preia argumentația de sorginte liberală a marilor puteri, susținătoare ale tratatelor minorităților, în baza căreia clauzele privitoare la minorități nu ar fi decât corolarul principiilor libertății și egalității, demult intrate în uzul politic și juridic al națiunilor occidentale. Această argumentație insistă, în primul rând, pe teza că impunerea unor asemenea obligații de către noile state constituia o practică destul de veche pe plan european, iar în al doilea rând, pe ideea că clauzele respective nu conțineau decât norme de organizare politică și constituțională general-acceptate și aplicate în practică de națiunile europene. În mod ingenios, Constantin Stere preia fundamentul acestei argumentații, extinzând-o însă la întreaga națiune română, pentru a revendica în favoarea acesteia dreptul de a-și exprima voința în mod expres, prin intermediul unei adunări constituante. El speculează inteligent împrejurarea că filosofia tratatelor de pace, asumată de marile puteri, postula o ordine politic și constituțională democratică, bazată pe libertatea individului și pe egalitatea în drepturi a cetățenilor. Tratamentele nu cuprind, prin urmare, doar drepturi punctuale

în favoarea minorităților, ci impun și asumarea unui anumit mod de a organiza statele noi și pe cele considerabil mărite teritorial.

„Regatul Român, ca stat al *întregului* popor românesc, renăscut astfel prin afirmarea principiului de suveranitate națională, este ținut să-și rezidească edificiul politic pe această temelie, în conformitate cu normele noii ordini de drept public și cu obligațiunile lui internaționale”. „El s-a angajat și formal printr-un tratat internațional *«de a da garanții sigure de libertate și de dreptate atât tuturor locuitorilor din vechiul regat al României, cât și celor din teritoriile de curând transferate, fără deosebire de limbă și religione»*”.

În al doilea rând, Constantin Stere se arată ostil ideii de adunare constituantă bicamerală. Reamintim că adunările alese la începutul anului 1922 au fost declarate constituante, eludând astfel prevederile Constituției încă în vigoare, prevederi care reclamau ca revizuirea să se facă în doi pași: adoptarea legii de revizuire indicând articolele care urmau a fi modificate, ceea ce ducea la dizolvarea de drept a ambelor camere, urmată de alegerea unor camere noi care trebuiau să modifice articolele respective. „O constituantă bicamerală – susține profesorul ieșean –, care este o vădită contradicție în termenii înșiși, ar constitui dar și o flagrantă violare a principiului suveranității naționale”.

În finalul pledoariei sale pentru o adunare constituantă unicamerală, Stere citează pasaje din programul Partidului Țărănesc (redactat cu contribuția sa majoră), ilustrând implicit contrastul dintre poziția acestui partid și cea a Partidului Național Liberal. „Statele mici și mijlocii, în sfera raporturilor internaționale, nu se pot sprijini atât pe forța lor materială, cât pe forța lor morală. Revendicările unei noi ordini internaționale, întrupate în Liga Națiunilor ca organ reprezentativ al tuturor Statelor, fără deosebire de rang și putere, nu pot fi justificate decât în numele democrației și al dreptății, ca principiu de ocârmuire a lumii”.

În privința „**principiilor diriguitoare**”, profesorul ieșean face o succintă incursiune în istoria și teoria constituției, insistând asupra conceptului de **stat de drept** (*Rechtsstaat/rule of law*), dezvoltat cu precădere în literatura juridică britanică și germană; de prisos să menționăm că, spre deosebire de mulți dintre contemporanii săi juriști universitari ai României, Constantin Stere era familiarizat cu ambele școli de gândire.

O atenție deosebită este acordată lui Albert Venn Dicey (și acum unul dintre cei șase autori „canonici” ai doctrinei britanice de drept constituțional). Este reprodus un celebru pasaj din lucrarea sa *The Law of the Constitution*: „Nimeni în Anglia nu poate fi atins în persoana sau în bunurile sale decât în virtutea legii și în formele prescrise de ea. Dar și nimeni nu e deasupra legii. Oricine poate fi chemat în fața tribunalelor

ordinare, oricine, de la prim-ministru și până la sergentul de stradă sau perceptorul este supus acelorași responsabilități, ca oricare cetățean, pentru orice act săvârșit fără justificare legală”. Această prezentare succintă, dar realistă a filosofiei, riguros pusă în practică, a supremației legii din Marea Britanie este pusă în contrast cu realitatea deprimantă de la noi, sub regimul Constituției din 1866. Concepția parlamentar-democratică a acestei legi fundamentale și catalogul amplu al drepturilor fundamentale alcătuiau doar o fațadă în spatele căreia opera nestingherit o practică neîntreruptă a arbitrarului administrativ și polițienesc, în care prevalau ordinele, chiar și ilegale, ale superiorilor direcți sau, nu rareori, voința lor implicită, prompt intuită și executată de subordonați. „Din studiul instituțiilor engleze – constată Constantin Stere – reiese însă că aparatul central, parlamentarismul, constituie numai o suprastructură și că întreg edificiul lor constituțional se reazemă pe cei doi stâlpi ai dreptului anglo-saxon cutumiar – *common law*: *garanția drepturilor și a libertăților individuale și autonomia locală*.”

În privința drepturilor și libertăților individuale, dificultatea nu constă în proclamarea lor într-un document constituțional, ci în a le asigura respectul. Efectivitatea acestor drepturi constă mai ales în elaborarea mecanismelor procedurale și în punerea lor în aplicare în practica judiciară și administrativă.

Autonomia locală are conținut și consistență prin conservarea vechilor comunități locale: „«Unitățile administrative din Anglia, cum arată un cunoscut istoric al constituționalismului englez, nu sunt simple circumscripțiuni create artificial, în vederea acțiunii administrative. Ele nu sunt de loc *diviziuni*: ele nu sunt niște *împărțiri* ale Regatului, Anglia este mai nouă decât Comitatul Yorkshire, sub numele lui vechi de Deira, iar Deira este mai puțin veche decât districtele din care se compune». Și cea mai veche dintre toate e unitatea inferioară, «nucleul întregii noastre vieți politice, *adunarea parohială*», care s-a dezvoltat din străvechile adunări ale triburilor teutonice”. Constantin Stere preia elementele esențiale ale acestei filosofii administrative, preocuparea lui fiind de a găsi o formulă prin care să dea formă juridică provinciilor istorice și comunităților locale. Astfel, în primul articol din anteproiectul său se consacra unitatea și indivizibilitatea Regatului Român, cu toate provinciile sale istorice: Muntenia, Moldova, Ardealul, Basarabia, Bucovina și Dobrogea. Art.2 alin.(1) stabilea că teritoriul provinciilor este împărțit în județe, județele în plăși, plășile în comune, care pot cuprinde eventual mai multe sate sau cătune.

În capitolul IV al titlului III („Despre puterile Statului”) sunt prevăzute în detaliu **instituțiile de autonomie locală** (art.137). Satele și cătunele cu o populație de până la 500 de locuitori urmau să fie conduse

de *Obștea satului*, iar cele cu o populație mai mare – de un *Sfat sătesc* ales. Și în aceste sate, hotărârile impunând vreo sarcină fiscală urmau a fi confirmate prin sufragiu obștesc. Satele și comunele erau grupate în comune rurale, având ca organ deliberativ un *Consiliu comunal* ales. Comunele urbane – orașele (până la 50.000 de locuitori) și municipiile (peste 50.000 de locuitori) aleg, de asemenea, Consilii comunale. Municipiile formau o unitate egală în rang cu județele. Județele și provinciile se administrau prin consilii electiv; consiliile județene și organele lor executive constituiau prima instanță de control și tutelă administrativă pentru administrațiile sătești și comunale, iar consiliile provinciale constituiau prima instanță de control și tutelă administrativă pentru cele dintâi și cea de-a doua pentru cele din urmă. Instanțe superioare de supraveghere erau Tribunalele administrative provinciale și Consiliul de Stat. Sfaturile sătești și consiliile comunale, municipale, județene sau provinciale puteau fi trase la răspundere pentru încălcări ale legii, dar nu puteau fi dizolvate de guvern.

Garanțiile drepturilor și libertăților fundamentale sunt dezvoltate pe larg în titlul II al anteproiectului. Dispozițiile referitoare la cetățenie („Despre calitatea de Român”) sunt grupate într-un capitol distinct (art.5-8), cuprinzând și prevederi detaliate în materie de procedură; competența în materie de acordare a cetățeniei (naturalizare) este statornică în favoarea tribunalelor. Această soluție se îndepărta considerabil de la cea stabilită sub regimul vechii Constituții, unde acordarea cetățeniei se făcea prin lege, în mod individual. Atenția pentru detaliu și pentru fixarea unor reguli procedurale amănunțite, ancorate în legea fundamentală, se vede mai ales în textul celui de-al doilea capitol al acestui titlu: Despre drepturile Românilor. Consacrarea egalității în fața legii este însoțită de dispoziții exprese referitoare la drepturile femeilor și la abrogarea incapacității lor civile, la egalitatea în materie de drepturi, indiferent de profesiune sau credință și la inexistența deosebirilor de clasă (art.9).

Libertatea individuală este reglementată amplu, în forma cea mai elaborată, după modelul asumat explicit în expunerea de motive, al dreptului la *Habeas corpus* din sistemul constituțional britanic. Textul art.10 consacrat acestui drept acoperă aproape trei pagini din anteproiect și cuprinde referiri la interdicția arestării arbitrare, la interdicția de a urmări pe cineva altfel decât în cazurile și în formele prevăzute de lege, la interdicția arestării fără mandat judecătoresc (cu excepția cazului de flagrant delict) și la dreptul celui arestat de a face imediat reclamație contra arestării sale. Durata arestării preventive este limitată la cel mult două luni. Totodată, textul acestui articol stipulează explicit răspunderea directorilor de închisoare și ai altor centre de detenție în caz de arestare ilegală (în absența ordinului judecătoresc), precum și dreptul

celui arestat și al oricărui alt cetățean de a reclama o asemenea arestare. Sunt stabilite instanțele cărora li se poate adresa o asemenea reclamație, procedura rezolvării ei și sancțiunile care urmau a fi aplicate celor responsabili de detenție ilegală (pierderea serviciului și „amendă de 25.000 de lei în folosul celui arestat ilegal, fără prejudiciul acțiunii în daune propriu-zise”. Aceeași amendă era prevăzută și pentru magistratul care ar fi refuzat arbitrar să dea curs unei reclamații privind arestarea ilegală. Interdicția abuzurilor și relexor tratamente din timpul detenției este consacrată în articolul următor, care mai prevede și obligația directorilor de închisoare, pe răspunderea lor personală, de a-l pune în măsură pe cel arestat de a se adresa avocatului. O reglementare minuțioasă întâlnim și în ceea ce privește garanțiile inviolabilității domiciliului (art.15), cuprinzând dispoziții detaliate asupra desfășurării percheziției, cu indicarea posibilității de a contesta ordinul de percheziție, precizându-se și instanța competentă cu judecarea acestor contestații. Libertatea cuvântului și libertatea conștiinței (art.19 și 20) sunt, de asemenea, reglementate în detaliu, urmând însă liniile generale ale legii fundamentale din 1866, unde aceste drepturi erau la fel consacrate pe larg. Spre deosebire de Constituția în vigoare, proiectul lui Stere acordă o atenție deosebită și libertății învățământului (art.22), fiind consacrate elemente de autonomie locală (provincială, județeană și comunală), obligația statului și a comunităților locale de a crea burse pentru copiii săraci, precum și înființarea de școli în limbile minorităților. Dispozițiile privind **proprietatea** (art.26) și **proprietatea funciară** (art.27) reflectă concepțiile demult cunoscute ale lui Constantin Stere și profesate de acesta de decenii. Acum însă, după revizuirea din 1917 a Constituției, ele nu mai contrastează față de opinia generală a clasei politice și a specialiștilor în drept public. De altfel, nici versiunea care va fi adoptată în Constituția din 1923 a articolului referitor la garanția proprietății (art.17) nu va diferi radical cu cea a proiectului lui Constantin Stere. Interesant este textul articolului privind proprietatea funciară, un adevărat expozeu doctrinar al concepției etatiste/(poporaniste?) a profesorului ieșean: Art.27 [1] „Pământul fiind factorul de căpetenie al vieții naționale și de Stat, circulația proprietății funciare, repartitia și folosința solului sunt sub controlul Statului spre a se împiedica abuzurile și a se îndruma evoluția țării spre structura agrară întemeiată pe proprietatea de muncă, precum și spre a se asigura cetățenilor ei locuințe sănătoase [3]. Cultura și exploatarea rațională a solului sunt o datorie a proprietarului funciar față de societate.”

Receptând tendințele politice ale epocii, marcate de ascensiunea politică a maselor muncitoare, proiectul lui Constantin Stere acordă un spațiu amplu consacării în detaliu a garanției dreptului de asociere în **sindicate** și **organizații cooperatiste** (art.31:

„libertatea coalițiunii și a asociațiunii pentru apărarea și îmbunătățirea condițiilor de muncă și pentru propășirea gospodăriilor economice”). Totodată, este alocat un spațiu larg garantării **dreptului minorităților** („cetățenii români de orice origine etnică”) de a-și cultiva limba și cultura națională (art.32). Minorităților li se garantează și dreptul de a-și forma „reprezentarea lor legală, spre a se putea îngriji, în cadrul vieții de Stat Român, de toate interesele lor culturale, profesionale, în condițiile prescrise de lege”.

Dispozițiile privind protecția străinilor și limitarea accesului în funcții publice la cetățenii români sunt similare celor din legea fundamentală existentă. În plus însă, sunt inserate prevederi detaliate referitoare la drepturile funcționarilor publici și la regimul sancțiunilor disciplinare aplicabile acestora.

În privința **puterilor statului** (titlul III, art.36-137), principalele inovații constau în: instituirea unui parlament unicameral (art.37, alin.(2): „Reprezentarea națională e constituită din Adunarea Deputaților, liber aleși de națiune”). Scrutinul urma să fie organizat pe liste, „prezentate de diferitele partide sau grupuri de alegători”, iar coeficientul electoral era de 15.000 de voturi (art.43, alin.(2) și (4)). Mandatul Adunării era de patru ani (art.49). Organizarea și funcționarea Adunării, precum și drepturile deputaților erau reglementate în detaliu (art.50-70); instituirea plebiscitului și a inițiativei [legislative] populare (capitolul I, secțiunea a II-a, art.71-76). După modelul german al Constituției de la Weimar (11 august 1919), proiectul lui Stere prevedea posibilitatea ca șeful statului sau Adunarea Deputaților să supună plebiscitului proiectele de lege. Inițiativa Adunării Deputaților se declanșa atunci când 30 de deputați solicitau ca un proiect de lege votat, înainte de a fi înaintat Regelui spre promulgare, să fie supus plebiscitului. Adunarea putea aproba propunerea, caz în care plebiscitul avea loc negreșit, iar în caz de acceptare de către cel puțin o treime din deputați, proiectul era suspendat pe termen de trei luni, interval de timp în care trebuia să se obțină sprijinul a cel puțin 100.000 de alegători. Regele putea decide organizarea plebiscitului și în lipsa suportului popular al celor 100.000 de cetățeni. O propunere legislativă putea porni din inițiativa a cel puțin 200.000 de alegători; instituirea Sfatului economic superior și a Consiliului legislativ (secțiunea a III-a, art.77-86). Sfatul economic superior era înființat ca organ de reprezentare a intereselor economice și profesionale, ales de către „reprezentățiunile legale ale tuturor organizațiilor muncitorești, țărănești, patronale și profesionale” (art.77). Urmău a fi reprezentate: agricultura (56 de reprezentanți), industria mare și transporturile (28 de reprezentanți), comerțul, băncile și societățile de asigurare (24 de reprezentanți), meseriile și industriile mici (28 de reprezentanți) și profesiunile liberale și funcționarii publici (20 de re-

prezentanți). Acest organ avea drept de inițiativă legislativă. Ideea acestui sfat economic nu a fost pe deplin împărtășită nici în rândurile Partidului Țărănesc, anexele la expunerea de motive cuprinzând indicarea poziției economistului Virgil Madgearu, care susținea eliminarea acestor dispoziții din textul *Anteproiectului de constituție*; instituirea unor instanțe speciale de contencios administrativ: Tribunalele administrative și Consiliul de Stat (secțiunea a IV-a, art.116-123), în fine, dispozițiile referitoare la puterea judecătorească (cap. III, art.124-136) sunt mult mai ample decât ale vechii legi fundamentale, cuprinzând garanții minuțioase ale inamovibilității judecătorești.

Concluzii

Măsură a calităților sale de jurist și cărturar, om angajat în viața cetății, *Anteproiectul de constituție* propus de Constantin Stere nu a fost doar un exercițiu steril, ci o demonstrație, cu forța argumentelor juridice, modernitatea gândirii sale. În mod evident, modernitatea nu echivalează cu democrația și, de aceea, trebuie subliniată și gândirea profund democratică – la nivelul timpului său – oglindită de Constantin Stere în demersul său.

Putem remarca cu ușurință orizontul juridic larg și cuprinzător al personajului nostru, precum și claritatea viziunii sale. În mod evident însă, nici timpul și nici conjunctura nu au permis o discuție amplă a contemporanilor săi asupra acestui document. Transpare însă cu forța evidenței faptul că profesorul ieșean nu a fost doar un teoretician desprins de practica constituțională curentă a vremurilor în care a trăit și doar contextul nefavorabil a domolit posibilul ecou al anteproiectului său.

Anteproiectul este o creație juridică remarcabilă, denotând vastă și bine asimilată sa cultură juridică

europăeană, precum și grija pentru detaliile de tehnică legislativă. Profund cunoscător al lumii politice și al practicii instituționale românești, profesorul ieșean nu s-a limitat la consacrarea în legea fundamentală a unor declarații de drepturi, ci a fost preocupat să redacteze dispoziții de ordin material și procedural care să dea substanță drepturilor și libertăților cetățenilor. La curent cu racilele sistemului administrativ și polițienesc românesc și având experiența abuzurilor represive din Rusia țaristă, Constantin Stere a găsit și a formulat remedii concrete contra acelor încălcări ale drepturilor individului, care în lumina practicii încetățenite a autorităților noastre de stat apăreau ca probabile sau predictibile. Totodată, spre deosebire de alți autori, profesorul ieșean a alocat un loc important în proiectul său deschiderii față de cooperarea internațională, contextualizării legii fundamentale pe planul mai larg al ordinii internaționale și al dreptului internațional și respectării drepturilor minorităților.

Autorul știa prea bine că proiectul său – însușit, nu fără rezerve, de un singur partid politic – nu se va putea impune integral. Nu era de conceput ca toate inovațiile, soluțiile și formulările sale să devină partea legii fundamentale. El însuși admitea cu realism acest lucru la începutul expunerii de motive. Noua constituție din 29 martie 1923 nu preia mai nimic din ideile și soluțiile avansate de el. Acesta este poate, implicit, marele defect al anteproiectului. În mod radical, putem conchide că privându-se de considerabila cultură juridică și de experiența politică a lui Constantin Stere, constituentul român s-a condamnat pe sine însuși la insuficiență și improvizație. Este acest lucru un posibil *caveat* pentru toți cei preocupați de revizuirea constituționale de la noi și de aiurea.

LOCUL LUI CONSTANTIN STERE ÎN GÂNDIREA JURIDICĂ ROMÂNEASCĂ

Dan Constantin MĂȚĂ,

doctor, lector (Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași)

Opera juridică a lui Constantin Stere, deși nu are proporțiile celei semnate de alți juriști contemporani, se particularizează printr-o serie de idei fundamentale, care-i asigură un loc important printre fondatorii științei dreptului constituțional român. Interpretările sale asupra instituțiilor constituționale analizate se construiesc pe studiul dreptului pozitiv în contextul identificării resorturilor sociologice, filosofice sau istorice ale reglementării. Din lucrările juristului Constantin Stere pot fi identificate două idei fundamentale: ideea colectivității sociale și ideea individualității umane. Ambele probleme au intrat în sfera de interes a mai multor juriști din epocă, însă Constantin Stere a dezvoltat pe parcursul a aproape trei decenii o amplă analiză a acestor două fenomene social-juridice care-i asigură un statut privilegiat în gândirea juridică românească.

Cuvinte-cheie: cultură juridică; constituționalism; învățământ juridic; operă juridică; colectivitate; individualism.

* * *

Constantin Stere's legal work becomes peculiar through a series of fundamental ideas that place him among the founders of Romanian constitutional law. His interpretations of the analysed constitutional institutions are based on the study of positive law in the context of identifying the sociological support, philosophical or historical means of the regulation. In Constantin Stere's works we can distinguish two fundamental ideas: social collectivity and human individuality. Both issues were in the interest of several jurists, but Constantin Stere developed over almost three decades a broad analysis of these two social-legal phenomena that ensured him a privileged status in Romanian legal thought.

Keywords: legal culture; constitutionalism; legal education; legal work; collectivity; individualism.

Introducere

Știința juridică românească, parte componentă a spiritualității românești, a avut o dinamică similară cu societatea în cadrul căreia a fost creată. Principalul impuls în definirea unui ritm rapid de dezvoltare l-a reprezentat constituirea statului român modern, la jumătatea secolului al XIX-lea. Opțiunea pentru un model legislativ occidental, cu precădere pentru cel francez, și perioada extrem de scurtă în care s-a realizat acest transplant legislativ a oferit impresia unei rupturi decisive.

În acest cadru, apar mugurii culturii juridice românești. Principalul impuls l-a reprezentat organizarea învățământului juridic modern în cadrul Universităților din Iași (1860) și din București (1864). În mod natural, majoritatea lucrărilor apărute în această perioadă au avut un evident scop didactic, fără o analiză critică, urmând cu fidelitate planul și expunerea unor manuale universitare occidentale. Permanenta raportare la lucrările apărute în mediile universitare și științifice apusene a generat o literatură juridică interesantă sub aspectul efortului de aculturare a unor idei, dar lipsită de originalitate și spirit critic.

Această etapă va fi depășită treptat odată cu finalul secolului al XIX-lea. Este momentul în care se dezvoltă o perspectivă comparativă asupra unor instituții juridice, se manifestă interes pentru evoluția lor istorică, inclusiv din analiza trecutului nostru juridic, și se valorifică soluțiile importante din practica judiciară. Alături de manualele și tratatele universitare, care rămân principalele pârghii în promovarea discursului științific asupra dreptului, apar monografiile, coduri

adnotate, culegeri de jurisprudență și reviste de specialitate cu o apariție săptămânală [1]. Se pun astfel bazele fenomenului de „românizare” a culturii juridice înțeles ca „naționalizarea în sensul cel mai bun al cuvântului și fără exagerări”, fenomen care va ajunge la desăvârșire în perioada interbelică [2].

1. Doctrina dreptului public la finalul secolului al XIX-lea. Reprezentanți și direcții

În ramura dreptului public, știința juridică românească și-a conturat direcțiile de dezvoltare pornind de la noua organizare constituțională a statului român. Proclamarea independenței de stat (1878) și proclamarea Regatului (1881) au oferit societății românești o nouă poziție internațională într-o Europă ce trăia „secolul naționalităților”. În acest context, s-au amplificat preocupările pentru *dreptul constituțional și administrativ*, precum și pentru *dreptul internațional*. Au apărut într-un ritm rapid numeroase lucrări și studii, multe de valoare modestă, dar care demonstrează interesul generat în lumea juridică românească de problematizarea organizării statului, regimului politic, drepturilor și libertăților cetățenești, democrației și statului de drept.

Primele lucrări de drept public au avut un caracter general, cuprinzând atât elemente de drept constituțional, cât și elemente de drept administrativ. Majoritatea cunosc formatul unor manuale elementare, necesare în condițiile în care noțiuni de drept public se predau atât în învățământul superior, cât și în cel secundar și primar [3]. Amintim dintre aceste lucrări pe cele semnate de Giorgie C. Alexandrescu-Urechea (*Drept administrativ român*, Iași, 1875), Christodul I. Suliotis

(*Elemente de drept administrativ*, București, 1881; *Elemente de drept constituțional*, București, 1881), George D. Băldirescu (*Elemente de drept public și administrativ*, Craiova, 1885), Ioan B. Athanasiad (*Dreptul public și administrativ pus în concordanță cu legile create de la 1860-1894*, în 2 vol., București, 1894) și Alexandru Al. Pretorian (*Noțiuni de drept constituțional și administrativ*, București, 1899).

Autorul primului curs de drept public a fost Constantin G. Dissescu, doctor în drept al Universității din Paris, cu o teză de drept civil (*De la puissance du mari sur le personne et les biens de la femme*, 1877), după o scurtă carieră în magistratură, a devenit profesor de drept penal și de procedură civilă la Facultatea de Drept din Iași (1882). În același an, s-a transferat la catedra de Drept public a Universității din București, pe care a ocupat-o până la retragerea din învățământ, în anul 1926 [4]. Între anii 1890 și 1891, a publicat *Cursul de drept public român*, o vastă lucrare în trei volume în care tratează principiile și instituțiile dreptului constituțional (vol. I și II) și ale dreptului administrativ (vol. III). Este o lucrare care, prin prezentarea sistematică a materiei dreptului constituțional și administrativ, îi conferă lui Constantin G. Dissescu statutul de fondator [5]. Cercetările lui se caracterizează printr-o competență incursiune în istoria principiilor dreptului public și a formelor de organizare etatică și printr-o bună cunoaștere a dreptului comparat. Aceste aptitudini se observă în lucrarea *Introducere la studiul dreptului constituțional* (București, 1911) și, mai ales, în ultima ediție a cursului său: *Dreptul constituțional. Istoria dreptului public, dreptul public comparat, teoria generală a statului, dreptul constituțional al României* (București, 1915). Totodată, Constantin G. Dissescu este unul dintre primii autori din știința juridică românească care s-au ocupat de problemele de teorie și de filosofie a dreptului (*Ce este enciclopedia dreptului*, București, 1915).

De la începutul secolului al XX-lea, mărturie a maturizării științei dreptului public românesc, studiile de drept constituțional au devenit autonome în raport cu cele de drept administrativ. În această din urmă materie, Paul Negulescu și Anibal Teodorescu au pus bazele școlii românești de drept administrativ. Ambii erau doctori ai Facultății de Drept din Paris (Paul Negulescu în anul 1898, cu o teză despre *Les institutions romaines en Dacie* și Anibal Teodorescu în anul 1905, cu o teză având subiectul *Les lois roumaines et les étrangères*) [6] și au devenit discipolii lui Constantin G. Dissescu la Universitatea din București.

Carierea lor științifică și didactică a ajuns la apogeu în perioada interbelică, dar încă din primul deceniu al secolului al XX-lea s-au evidențiat prin cercetări aprofundate asupra dreptului administrativ. În această perioadă, Paul Negulescu a publicat un *Tratat de drept administrativ român* (București, 1904) și studiul

Les contentieux des actes administratifs en Roumanie (1910). Anibal Teodorescu este autorul unui curs general (*Noțiuni de drept administrativ*, București, 1912) și a unor studii pe o serie de probleme controversate în epocă (*Asociațiile comune în dreptul administrativ*, 1908; *O nouă concepție a actelor de guvernământ. Teoria legalității*, 1909; *Principii de reorganizare a Senatului*, 1914).

În domeniul dreptului internațional, studiile importante au apărut spre sfârșitul secolului al XIX-lea, atunci când construirea unei poziții internaționale a României, după confirmarea independenței de stat de către Congresul de Pace de la Berlin, a dat consistență și cercetărilor din această materie. Alături de cercetările de drept internațional public s-au dezvoltat și cele asupra diferitelor probleme de drept internațional privat, de actualitate în condițiile în care conflictele de legi din statutul persoanei erau destul de numeroase. Valerian Ursianu, doctor în drept al Universității din Roma (1876), profesor de drept internațional la Universitatea din Iași (1880) [7] și la Universitatea din București (1883) [8], a fost unul dintre primii autori din această materie. Scrierile sale inițiale au fie un caracter programatic (*Despre importanța dreptului internațional*, Iași, 1881), fie se ocupă de chestiuni de imediată actualitate (*L'Autriche-Hongrie et la Roumanie dans la question de Danube*, Iași, 1882). Ulterior, cercetările vor deveni mai consistente, Valerian Ursianu publică o monografie asupra personalului diplomatic (*Despre agenții diplomatici și consulari*, București, 1904) și două manuale universitare (*Drept internațional public*, București, 1904; *Noțiuni de drept internațional public*, București, 1913).

Petru Th. Missir a fost unul dintre puținii universitari români cu o formație intelectuală de esență germană. A făcut studii universitare la Viena și Berlin, unde a obținut și doctoratul în anul 1879, și a fost profesor de drept internațional la Universitățile din Iași (1884) și din București (1912) [9]. Gânditor elevat, a semnat unul dintre primele cursuri de filosofia dreptului din literatura juridică română (*Filosofia dreptului*, București, 1886). În materia dreptului internațional, atât public cât și privat, a publicat un curs de drept internațional (*Dreptul internațional*, București, 1887) și mai multe studii valoroase: *Dreptul de succesiune al străinilor la imobilele rurale în România* (București, 1885), *Des donations entre-vifs en droit international privé* (Paris, 1900) [10]. Participant la Conferințele de drept internațional privat de la Haga, din anii 1893, 1900 și 1905, Petru Th. Missir a publicat mai multe studii și dări de seamă asupra acestor manifestări: *Rezoluțiunile Conferinței de drept internațional privat ținută la Haga în 1893: Raport* (București, 1894), *Codificarea dreptului internațional privat propusă de Conferința de la Haga: 28 mai-18 iunie 1900* (București, 1901), *Proiectele Conferinței a Patra de Drept Internațional*

Privat de la Haga: 16 mai-7 iunie 1905 (București, 1905).

2. Elemente de originalitate în opera juridică a lui Constantin Stere

În acest context, au apărut studiile de drept constituțional ale lui Constantin Stere, suplinitor la catedra de Drept constituțional și administrativ a Universității din Iași, începând cu luna martie 1901, după decesul profesorului G.A. Ureche [11]. La acest moment, el era cunoscut în mediul juridic românesc prin lucrarea sa de licență publicată sub titlul *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic* (Iași, 1897) prin care se anunța profilul unui cercetător veritabil.

Această tendință a fost confirmată chiar în anul ocupării ca titular al catedrei, odată cu publicarea *Introducerii în studiul dreptului constituțional* (Iași, 1903) [12]. În cadrul acestui prim volum au fost tratate principiile generale ale dreptului public și evoluția formelor de stat, urmând ca în volumul secund ce ar fi trebuit să apară ulterior să fie abordate caracterele esențiale ale statului constituțional. După mărturisirea autorului, această lucrare cuprinde „prima parte, cu foarte puține modificări” a prelegerilor ținute la Universitatea din Iași în calitate de profesor suplinitor [13]. Prin publicarea ei, Constantin Stere a introdus în peisajul juridic românesc teoriile de drept constituțional asupra organizării de stat, sistemului reprezentativ, regimului votului, elaborate în spațiul german și anglo-saxon, lărgind astfel orizontul literaturii românești de specialitate [14].

Acestea sunt singurele lucrări științifice asumate, sub această formă, de către profesorul Constantin Stere. Gândirea sa juridică poate fi însă reconstituită, chiar dacă fragmentar, și din cuprinsul altor lucrări juridice în care cercetează într-o manieră originală problematica dreptului constituțional. În acest registru, se înscrie *Cursul de drept constituțional*, litografiat la Iași după 21 de prelegeri susținute de Constantin Stere cel mai probabil în perioada noiembrie 1909-martie 1910 [15]. În cuprinsul acestor prelegeri, au fost abordate aspecte privind teoria statului, istoria constituțională românească, caracteristicile regimului constituțional românesc, drepturile individuale și drepturile politice. Din nefericire, acest curs se oprește brusc, la pagina 534, cu o frază neterminată, fără a fi descoperită până în prezent un al doilea volum care să-l continue.

Elaborarea acestor trei lucrări se întinde pe o perioadă de peste un deceniu, în care gândirea juridică a constituționalistului Constantin Stere a câștigat în profunzime și originalitate. În cadrul lor poate fi identificat un anumit fir ideatic pentru că fiecare lasă impresia că este în completarea alteia. De altminteri, chiar autorul subliniază uneori această realitate, precum în prefața *Introducerii în studiul dreptului constituțional*: „pentru oricine va fi vădită legătura intimă, ca concepțiune

generală, ce există între această scriere și lucrarea publicată de mine acum cinci ani și prezentată ca teză de licență, sub titlul de «Evoluția individualității și noțiunea de persoană». /.../ capitolele asupra «noțiunii de stat», «originilor statului», «problemelor vieții de stat» nu sunt decât continuarea și dezvoltarea ideilor emise în «Evoluția individualității»”.

Perspectiva asupra operei juridice a lui Constantin Stere include, în mod necesar, și *Expunerea de motive* la anteproiectul de Constituție, întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc din anul 1922. Această lucrare, un veritabil studiu științific întins pe aproximativ 80 de pagini, exprimă viziunea specialistului și mai puțin a omului politic asupra organizării constituționale a statului român în contextul reîntregirii naționale. În prima parte a acestei expuneri (*Suveranitatea națională și Constituanta*) Constantin Stere analizează noua ordine de drept și ideea de națiune, justifică necesitatea unei noi Constituții și a unei Adunări naționale constituante și promovează ideea aprobării plebiscitare a textului constituțional. În a doua parte (*Anteproiectul de Constituție*) sunt abordate elementele particulare ale propunerilor Partidului Țărănesc cu privire la principiile dirigitoare ale constituției, regimului constituțional, drepturile și libertățile individuale, principiul suveranității naționale și delegarea suveranității, revizuirea Constituției etc. [16].

O privire superficială asupra acestei opere juridice ar permite impresia unor lucrări modeste, fragmentare, care-l recomandă cu dificultate pe Constantin Stere în galeria marilor constituționaliști români. În contextul unei inflații de literatură juridică, în mare parte de valoare aproximativă dar însumând multe pagini, o asemenea opinie ar câștiga suficienți adepți. În realitate, opera juridică a lui Constantin Stere, deși nu are proporțiile celei semnate de alți juriști contemporani, precum Constantin Dissescu ori Dimitrie Alexandrescu, se particularizează prin o serie de idei fundamentale care-i asigură un loc important printre fondatorii științei dreptului constituțional român [17].

În primul rând, metoda folosită de profesorul Constantin Stere se înscrie în curentul reformator existent la finalul sec. XIX în majoritatea universităților apusene. La acel moment, cele două forme de exprimare a discursului juridic universitar, *comentariul* (metoda exegetică) și *tratatul* (metoda dogmatică), ajunseseră la apogeu. Analiza și reflexia critică asupra chestiunilor controversate devine preferată în detrimentul unor tomuri voluminoase, cu multiple explicații istorice și comparative, dar cu o minimă relevanță în practică. Este suficient să amintim cazul lucrării lui Maurice Hauriou (*Précis de droit administratif*), apărută în anul 1892, care, în ciuda dimensiunilor sale reduse, a revoluționat cercetarea în materia dreptului public [18]. În plus, în mediul universitar germanic sau britanic, față de care Stere se simțea mai apropiat prin

bibliografia cercetată, exista cutuma ca înainte de elaborarea cursului profesorul să publice o introducere în disciplina sa de studiu [19].

În acest registru, se înscriu și primele două lucrări semnate de Constantin Stere. Dincolo de valențele de pionierat pentru literatura juridică românească în probleme controversate, precum concepția modernă a noțiunii de persoană, formele de stat, principiul suveranității naționale etc., aceste lucrări au meritul de a acultura în spațiul doctrinar românesc o serie de principii și idei promovate de importanți autori de limbă germană (A. Menger, L. Gumplowicz, F.L. von Keller, O. Gierke, A. Merkel, L. von Stein, G. Jellinek) sau anglo-saxoni (O.W. Holmes, S. Amos, A.V. Dicey, J. Bryce, J. Pope). În aceste condiții, Stere este unul dintre primii juriști români care în cercetarea științifică se desprinde de influența, aproape hegemonică, a celebrilor profesori din Hexagon valorificând în mod nemijlocit și ideile din alte medii culturale occidentale.

Viziunea lui Constantin Stere asupra învățământului juridic superior și, în general, asupra științei juridice românești este expusă încă din primele pagini ale lucrării *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic*. Chiar dacă autorul se afla la debutul cercetării științifice, maturitatea sa intelectuală și buna cunoaștere a mediului universitar ieșean i-au permis o corectă radiografie a situației. În analiza sa, proaspătul licențiat în studii juridice, pornește de la particularitățile modernizării românești. Organizarea unui stat tânăr impune pregătirea într-un termen scurt a unor specialiști în administrație, justiție, educație, servicii publice etc. De aici caracterul exclusiv practic al învățământului juridic superior care a transformat cele două universități românești mai degrabă în „școli speciale” decât în focare de știință avansată. Consecințele nu se vor limita la perimetrul unui anumit segment profesional, ci se vor difuza la nivelul întregii societăți, deoarece „direcția exclusiv practică a facultăților juridice va contribui la crearea unor generații de oameni politici înguști, fără vederi generale adânci, fără orizonturi largi, într-un cuvânt, prea ... *practici*...” [20].

În capitolul introductiv al acestei lucrări, intitulat sugestiv *Starea actuală a științei dreptului*, C. Stere analizează cele două aspecte care particularizează știința dreptului: a) o știință eminentemente practică, în sens kantian, în sensul că „ea trebuie să pună norme pentru viitor, trebuie să răspundă scopurilor pe care și le-a propus societatea”; b) o știință aflată în legătură directă cu structura și evoluția fenomenelor sociale, deoarece scopul ei este de „a cerceta și de a formula legile care guvernează fenomenele juridice” [21]. Raportat la aceste două probleme fundamentale, Stere susține argumentul că știința dreptului este nesatisfăcătoare ca urmare a poziției ei în ansamblul celorlalte științe sociale, situație „care fatal o condamnă la pipă-

iri în întuneric, lăsând-o fără fir conducător în labirintul fenomenelor sociale și juridice” [22].

Această perspectivă multidimensională, complexă, asupra cercetării juridice este ușor sesizabilă în toată gândirea juridică a lui Constantin Stere. Interpretările sale asupra instituțiilor juridice analizate se fundamentează pe analiza dreptului pozitiv în contextul identificării resorturilor sociologice, filosofice sau istorice ale reglementării.

Întreaga operă juridică a lui Constantin Stere se construiește în jurul a două idei fundamentale: **ideea colectivității sociale** și **ideea individualității umane**. Ambele chestiuni au intrat în sfera de interes a mai multor juriști din epocă, însă Stere a dezvoltat pe parcursul a aproape trei decenii o amplă analiză a acestor două fenomene social-juridice care-i asigură un statut privilegiat în gândirea juridică românească.

Pentru Constantin Stere, „baza reală a oricărui progres omenesc, singurul factor pur social al acestui progres este cooperatiunea” [23]. Această concluzie se fundamentează, în primul rând, pe analiza evoluției formelor de stat din antichitate și până în zorii secolului al XIX-lea. În cadrul acestei evoluții, se degajă ideea esențială pe care Stere o subliniază în felul următor: „orice asociație omenească e determinată de faptul că omul nu-și poate mări puterile, decât prin combinațiunea formelor individuale într-un scop comun – prin *cooperatiune*, din care rezultă un prisos de putere *mai mare* decât suma puterilor individuale intrate în combinațiune” [24].

Dacă am rămâne la acest raționament, ar fi lesne să considerăm că filosofia juridică a lui Constantin Stere a fost una pur etatistă, în cadrul căreia statul este privit ca un mecanism implacabil care strivește până la dispariție orice personalitate umană. Nimic mai fals, în condițiile în care până la Stere literatura juridică românească nu a avut un autor mai coerent în direcția promovării ideii individualității umane și a teoriei drepturilor omului [25].

Prima sa lucrare juridică este un elogiu asupra emancipării personalității umane [26] considerată a fi „triumful omenirii asupra Inconștientului în Natură și Istorie” [27]. Afirmarea individualității omenești este așezată de către Stere în centrul procesului de dezvoltare a oricărei forme de organizare socială. Edificarea modernă a unui stat trebuie să aibă ca fundament două condiții esențiale: „garanția drepturilor și a libertăților cetățenești, pe de o parte, și dezvoltarea focarelor de viață cetățenească în adâncimile corpului național, a instituțiilor de autonomie locală, pe de altă parte” [28].

Constituția din 1 iulie 1866 proclama în cadrul titlului al II-lea („Despre drepturile românilor”) în cuprinsul a 26 de articole un număr consistent de drepturi și libertăți [29]. Ca multe alte instituții și această parte a legii fundamentale este rodul unui transplant

constituțional, considerat un act eșuat prin existența unei sensibile diferențe între prevederile constituționale și praxisul constituțional [30]. Această situație o subliniază și Stere, în contextul discuțiilor pentru o nouă constituție, atunci când subliniază elementele progresiste ale Constituției din anul 1866 care însă, „din nenorocire nu i-au urmat, în fapt, nici garanțiile reale ale drepturilor și libertăților cetățenești, nici instituțiile de autonomie locală” [31]. Viziunea critică asupra acestui titlu constituțional este expusă în cadrul a zece prelegeri din cuprinsul cursului litografiat. Toate drepturile sunt analizate în funcție de conținutul și finalitatea lor. Concluzia acestei analize este aceea că în ciuda denumirii sale, care impune o perspectivă restrictivă, titlul al II-lea cuprinde în fapt ambele categorii de drepturi: „drepturile individuale, adică acele drepturi care asigură dezvoltarea liberă a tuturor facultăților individuale, prin urmare individualitatea omenească, drepturile omului, cum se exprimă Declarația din 1789 și drepturile care privesc exercițiul suveranității, adică drepturile politice” [32].

Constituția din anul 1866 a reglementat doar drepturi „negative”, destinatarul acestui text fiind „cetățeanul proprietar”, beneficiar al tuturor drepturilor civile și politice. Drepturile economice și sociale, care presupuneau și o serie de obligații „pozitive” din partea statului, au fost acceptate mai târziu în corpul legii fundamentale, în special în perioada postbelică [33]. Din această perspectivă, este de evidențiat faptul că în *Anteproiectul de Constituție*, elaborat de Constantin Stere sub egida secției de studii a Partidului Țărănesc, sunt prevăzute și „drepturile sociale, și normele de protecțiune ale muncitorilor și ale minorităților etnice și confesionale” [34].

Un alt element de originalitate în analiza textelor constituționale, realizată de către Constantin Stere, este interpretarea pe care o face acesta în legătură cu modelul constituțional al reglementării „mijloacelor de apărare legală date în mâna cetățenilor împotriva încălcării drepturilor sale de către agenții puterii publice” [35]. În analiza sa, profesorul de drept constituțional al Universității din Iași pornește de la cele două sisteme care pot fi identificate în lumea modernă: *sistemul anglo-saxon*, unde controlul legalității actelor administrative aparține instanțelor de judecată ordinare, și *sistemul jurisdicției administrative* (promovat în special pe filieră franceză), unde instanțele competente să soluționeze aceste conflicte fac parte din puterea executivă. Prin urmare, nu poate fi reținută ideea unui așa-numit sistem „belgian”, astfel cum susțineau unii comentatori ai Constituției românești.

Din această perspectivă, și având în vedere absența jurisdicției administrative în sistemul judiciar românesc, Constantin Stere ajunge la o concluzie fără echivoc: „noi ne-am însușit pe deplin sistemul englez în toată puritatea lui, înlăturând toate atenuările din constituția belgiană” [36]. Aceste ambiguități constituționale, spo-

rite de lipsa unei reglementări speciale a contenciosului administrativ, au dus, în cele din urmă, la situația în care „cetățeanul român a fost lipsit de orice mijloc de apărare legală împotriva încălcărilor drepturilor și libertăților «garantate» platonice de constituție” [37]. Prin aceste idei, Constantin Stere devine unul dintre *promotorii reglementării* și în România a contenciosului administrativ care va cunoaște o mai coerentă abordare normativă și doctrinară după anul 1925 [38].

Concluzii

Spre deosebire de alte aspecte ale personalității plurivalente a lui Constantin Stere, anvergura gândirii sale juridice a fost mai puțin valorificată. Putem aprecia că, prin forța ideilor sale, *gânditorul politic și cultural* l-a marginalizat pe *juristul și constituționalistul* Constantin Stere. Această situație este nedreaptă, deoarece prin lucrările sale juridice Constantin Stere s-a dovedit a fi un subtil cercetător al fenomenelor juridice și sociale cu o perspectivă critică și cu numeroase elemente de originalitate. Recuperarea gândirii sale juridice, prin încadrarea corespunzătoare în ansamblul culturii juridice românești de la finalul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, considerăm a fi un lucru necesar în contextul marcării a 150 de ani de la nașterea marelui jurist.

Referințe:

1. Pentru o prezentare generală a dezvoltării științei juridice românești în această perioadă, a se vedea Măță D.C. *The Development of Romanian Legal Science (1818-1940)*. În: Pokrovac Z. (herausgegeben von). *Rechtswissenschaft in Osteuropa*. Frankfurt am Main: Vittorio Klosterman, 2010, p. 229-255.
2. Rădulescu A. *Cultura juridică românească în ultimul secol*, Discurs rostit la 3 iunie 1922 în ședința solemnă sub președinția A.S.R. Principelui Carol, Cu răspunsul d-lui Iacob C. Negruzzi, secretarul general al Academiei Române. București: Cultura Națională, 1923, p. 49.
3. Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. *Introducere. Organizarea administrativă. Funcția publică*. București: All Beck, 2005, p. 212.
4. *Universitatea din București, 1924-1925*. București, Institutul de Arte Grafice „Speranța”, 1926, p.72; *Înmormântarea lui C.G. Dissescu*. În: *Curierul judiciar*, Anul XLI, nr. 28, 21 august 1932, p. 442-444.
5. Oroveanu M. . *Dissescu C.G.* În: *Justiția Nouă*. Anul XXII, nr. 12, 1966, p. 54-57.
6. Oroveanu M., Negulescu P. În: *Revista română de drept*. Anul XXIII, nr. 4, 1967, p. 93-94; *Sărbătorirea domnilor profesori G.G. Mironescu, Paul Negulescu, Al. Cerban și Eugen Herovanu*. În: *Analele Facultății de Drept din București*. Anul I, nr. 4, 1939, p. 392-393; Oroveanu M.T. *Anibal Teodorescu*. În: *Studii și cercetări juridice*. Anul 26, nr. 1, 1981, p. 73.
7. Teodorescu Iu. *Istoricul Facultății de Drept din Iași*. În: *Anuarul General al Universității din Iași*. Tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci ani. Iași: Tipografia Națională I.S. Ionescu, 1911, p. CLXX.
8. *Universitatea din București, 1915/16-1923/24*. București: Tipografiile Române Unite, 1921, p. 61.

9. Teodorescu Iu. *Op. cit.*, p. CLXX; *Universitatea din București, 1925-1926*, Institutul de Arte Grafice „Răsăritul”. București, 1927, p. 108.
10. Vîntu I., Rusu D. *Dezvoltarea gândirii juridice în România. I. Aspecte din trecut. II. Avântul științei juridice în epoca de construire a socialismului*. În: *Studii și cercetări juridice*. Anul II, nr. 3, 1966, p. 422.
11. Constantin Stere va deveni titular al acestei catedre începând cu data de 27 iunie 1903 (Teodorescu Iu. *Op. cit.*, p. CLXXIV).
12. Cu privire la rolul esențial avut de publicarea acestei cărți în titularizarea lui Constantin Stere a se vedea Ornea Z. *Viața lui C. Stere*. Vol. I. Cartea românească, f.e., p. 320-324.
13. Stere C.G. *Introducere în studiul dreptului constituțional*. Partea I. Iași: Tipografia editoare „Dacia” P. Iliescu & D. Grosu, 1903, prefață.
14. Ionașcu T. *Istoria științelor din România, Științe juridice*. București: Editura Academiei R.S.R., p. 32.
15. Cursul aflat în depozitul Bibliotecii Facultății de Drept din Iași nu este datat și nu are nici un element de identificare. Coperta are pe cotor mențiunea „C. Stere – Dreptul constituțional”, iar unele prelegeri sunt datate (19 ianuarie 1910 – prelegerea a X-a; 1 februarie 1910 – prelegerea a XIV-a; 3 februarie 1910 – prelegerea a XV-a; 8 martie 1910 – prelegerea a XIX-a) înscriindu-se în perioada în care titularul catedrei de Drept constituțional era Constantin Stere. În plus, din lectura acestui curs, poate fi identificat autorul în persoana lui Constantin Stere prin prezența unor elemente de stil și de interpretare pe care le putem observa și în cuprinsul altor lucrări ce aparțin cu certitudine acestui autor. Precizăm că în monografia dedicată vieții lui Constantin Stere, Z. Ornea face referire la cursul de drept constituțional, stenografiat în perioada 1910-1911, aflat la Biblioteca Academiei Române. Și acest volum, sub forma unui caiet gros de 1132 pagini, este fără final și nu are menționat pe copertă numele lui Constantin Stere (Pentru alte detalii a se vedea Z. Ornea. *Op.cit.*, p. 332).
16. Pentru prezentarea amănunțită a Expunerii de motive și rolul lui Constantin Stere în elaborarea Anteproiectului de Constituție a se vedea: Avornic Gh., Grecu R. *Anteproiect de Constituție – un ipotetic apogeu al realizării practice a viziunilor științifice ale lui Constantin Stere*. În: Șpac I. *Constantin Stere scriitorul, publicistul, politicianul, juristul, omul. Bibliografie-invitație la lecturi și investigații* / Redactor științific: acad. Haralambie Corbu. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2011, p. 403-412.
17. Pentru alte detalii a se vedea: Ion Guceac, *Constantin Stere – o ilustră figură și mare doctrinar în materia dreptului constituțional*, în Alexandru Roșca, Haralambie Corbu, Svetlana Korolevski (coordonatori), *Constantin Stere, 140 de la naștere*, Tipografia Academiei de Științe a Republicii Moldova, Chișinău, 2005, p. 113-123.
18. Christophe J. *Le droit des manuels de droit ou l'art de traiter la moitié du sujet*, în Anne-Sophie Chambost, *Histoire des manuels de droit. Une histoire de la littérature juridique comme forme du discours universitaires*, Actes du colloque organisé les 28 et 29 mars 2013 Faculté de droit de l'Université Paris Descartes, Lextenso éditions, LGDJ, 2014, p. 13.
19. Ornea Z. *Op.cit.*, p. 327.
20. Stere C.G. *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Studiu sociologic și juridic*. Iași: Tipografia H. Goldner, 1897, p. XI.
21. *Ibidem*, p. 7-9.
22. *Ibidem*, p. 7.
23. Stere C.G. *Introducere în studiul dreptului constituțional...*, p. 231.
24. *Ibidem*.
25. Prin aceste preocupări, Constantin Stere se înscrie în galeria profesorilor Facultății de Drept din Iași care au promovat, prin studiile lor, ideea universalității drepturilor omului. Amintim, în acest sens, pe Matei B. Cantacuzino cu cele două articole publicate în „Revue trimestrielle de droit civil” (*L'Etat et le concept de personnalité*, 1924; *La vie – Le droit – La liberté*, apărut postum în anul 1929) și, mai cu seamă, pe Octavian Ionescu prin numeroasele sale studii dedicate dreptului subiectiv și drepturilor omului (pentru detalii cu privire la personalitatea acestui important jurist și filosof al dreptului a se vedea: Toader T., Ionescu Mureșanu M., Ionescu L. *In memoriam Octavian Ionescu (1901-1990), Profesor de Drept civil la Universitatea din Iași, Membru al Consiliului Legislativ al României / Cuvânt înainte de Tudorel Toader, Notă asupra ediției de Marina Mureșanu Ionescu*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014).
26. Grecu R. *Constantin Stere: idei despre stat, drept și individualitatea umană*. În: Roșca Al., Corbu H., Korolevski S. (coordonatori). *Op. cit.*, p. 55.
27. Stere C.G. *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept...*, p. 242.
28. *Ante-Proiect de Constituție, Întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc, Cu o expunere de motive de C. Stere*. București: Tipografia „Viața românească” S.A. „Universala”, 1922, p. 27.
29. Ionescu Cr. *Dezvoltarea constituțională a României, Acte și documente, 1741-1991*. București: Lumina Lex, 1998, p. 383-387.
30. Guțan M. *Transplant constituțional și constituționalism în România modernă, 1802-1866*. București: Hamangiu, 2013, p. 397.
31. *Ante-Proiect de Constituție, Întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc, Cu o expunere de motive de C. Stere...*, p. 38.
32. Stere C. *Curs de drept constituțional*, litografiat, Iași, 1909-1910, p. 198.
33. Stanomir I. *În jurul Constituției. Practică politică și arhitectură legală*. Editura Universității din București, 2006, p. 31-32.
34. *Ante-Proiect de Constituție, Întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc, Cu o expunere de motive de C. Stere...*, p. 56.
35. Stere C. *Curs de drept constituțional...*, p. 463.
36. *Ibidem*, f. 489.
37. *Ante-Proiect de Constituție, Întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc, Cu o expunere de motive de C. Stere...*, p. 38.
38. Fondatorul studiilor de contencios administrativ în literatura juridică românească este considerat a fi Constantin G. Rarincescu prin ampla sa monografie intitulată *Contenciosul administrativ român* (București, 1936). Pentru detalii a se vedea: Oroveanu M.T. *Constantin G. Rarincescu*. În: *Studii și cercetări juridice*, Anul 27, nr. 3, 1982, p. 270-274.

ASPECTE TEORETICO-METODOLOGICE ÎN ANALIZA PARTIDULUI POLITIC ȘI A CAMPANIEI ELECTORALE PRIN PRISMA IDEILOR LUI CONSTANTIN STERE

Radj CĂRBUNE,

doctorand, lector superior (USPEE „C. Stere”)

Activitatea politică în societate se realizează nu numai prin intermediul statului, a instituțiilor și organizațiilor ce țin de acestea, ci și printr-o vastă și complexă rețea de organizații și instituții extrastatale. Dintre acestea cele mai vechi și importante sunt partidele politice. Existența partidelor politice, a partidismului ca fenomen politic reprezintă un fenomen esențial al vieții democratice. Democrația se manifestă cu adevărat odată cu apariția și dezvoltarea partidelor ca instituții politice, ele putând să desfășoare o activitate sistematică și de amploare numai într-un climat democratic autentic.

Cuvinte-cheie: partid politic; democrație; parlament; electorat; stat; comisie; vot direct; cooperare.

* * *

Political activity in society is achieved not only through the state, institutions and organizations, but also through a vast and complex network of organizations and extrastate institutions. The most important and the oldest ones are political parties. The existence of political parties, of partidism as political phenomenon represents an essential phenomenon of democratic life. Democracy is manifested at the same time with appearance and development of political parties as political institutions in an authentic democratic climate.

Keywords: political party; democracy; parliament; the electorate; state; commission; direct vote; cooperation.

În realitate partidele politice nu au în cadrul lor decât o parte nesemnificativă a cetățenilor. Masa cea mare e în afară de cadrele partidelor, dar în ziua de vot fiecare cetățean e silit să ia o hotărâre și să se xprime în favoarea unui sau celuilalt program.

Constantin Stere

Activitatea politică în societate se realizează nu numai prin intermediul statului, al instituțiilor și organizațiilor ce țin de acestea, ci și printr-o vastă și complexă rețea de organizații și instituții extrastatale. Dintre acestea, cele mai vechi și mai importante sunt partidele politice. Existența partidelor politice, a partidismului ca fenomen politic reprezintă un eveniment esențial al vieții democratice. Democrația se manifestă cu adevărat odată cu apariția și dezvoltarea partidelor ca instituții politice, ele putând să desfășoare o activitate sistematică și de amploare numai într-un climat democratic autentic. Problema definirii „partidului politic” a constituit și constituie și astăzi un subiect de dispută atât în literatura politologică, în stasiologie, cât și în sociologia politică. Referitor la această temă există o diversitate de opinii, concepții, unele punând accentul pe latura instituțională, organizatorică, program, funcții sau pe rolul social. Alții reduc partidul politic la putere, la obținerea și menținerea acesteia. Max Weber considera partidul politic „o asociație de oameni liberi, voluntar constituită, necesară societății cu un anumit program, cu obiective ideale sau materiale” [1].

Și atunci, în realitate organizarea de partide are o altă menire...

Constantin Stere

Petre S. Negulescu considera partidele politice „curenți mai mult sau mai puțin puternice ale opiniei pu-

blice”. Un partid politic trebuie să fie o parte a națiunii și să se caracterizeze printr-o comunitate de idei. Dimitrie Gusti vede partidul politic „o asociație liberă de cetățeni uniți în mod permanent prin interese și idei comune, de caracter general, asociație ce urmărește, prin plina lumină publică, a ajunge la putere de o guvernare pentru realizarea unui ideal etic și social” [2].

Datorită caracterului complex, partidele sunt obiectul de studiu a mai multor științe și, în această ordine de idei, distingem trei abordări majore ale fenomenului „partid politic” [3]:

Abordarea sociologică – tratează partidul politic ca o expresie a societății și studiază implicațiile sociale ale acestuia, precum și activitatea prin cucerirea și realizarea puterii din perspectiva societății. Aceasta semnifică că se insistă asupra măsurii în care grupurile sociale își pot satisface interesele prin intermediul partidelor, modalitățile de constituire și de creștere ale partidelor etc. Un exemplu de definiție sociologică a noțiunii de „partid politic” este următoarea – „o organizație politică stabilă, care unește persoane cu interese și idei de clasă, politico-economice, culturale-naționale identice” [4].

Abordarea juridică – vizează partidele politice în cadrul dreptului constituțional. Ea se interesează de partide în măsura în care acest fenomen trebuie și este reglementat de legislația statului respectiv. Din perspectiva acestei abordări, partidele, ca fenomene juridice, se studiază sub aspectul rolului în activitatea instituțiilor centrale ale puterii de stat – modalitățile de finanțare, particularitățile reglementării activității, îndeosebi în perioada campaniilor electorale și alegerilor propriu-zise. Această abordare lasă însă fără atenție aspectele sociale, psihologice și, în mare parte, politice ale problematicii partidelor.

Abordarea politologică (stasiologia) – pretinde să cuprindă cât mai vast fenomenul partidelor politice. În vizorul ei se află atât momentele sociale ale apariției, evoluției și funcționării partidelor politice (datorită sociologiei politice), cât și nivelurile electorale, parlamentare și guvernamentale ale activității partidelor, particularitățile structurii acestora etc. Abordarea politologică, utilizând cercetările și viziunile din abordările precedente, le integrează într-un studiu complet, ce permite a cerceta atât aspectele interioare ale partidelor, cât și implicațiile externe ale acestui fenomen.

Partidele nu se pot eterniza.
Constantin Stere

După cum afirma politologul francez Maurice Duverger, „dezvoltarea partidelor este legată de cea a democrației, adică ține de extinderea sufragiului universal și a prerogativelor parlamentare. Pe măsura ce adunările politice și-au extins funcțiile și independența, membrii acestora au resimțit nevoia de a se grupa pe afinități, în scopul de a acționa împreună, cu cât dreptul de vot se extinde și se multiplică, cu atât devine mai necesară încadrarea alegătorilor de către comitetele capabile să facă cunoscuți candidații și să canalizeze voturile în direcția lor” [5].

Deși termenul „partid” este foarte vechi, doar începând cu a doua jumătate a sec. XIX acest termen semnifică o *organizație politică structurală*. Definierea termenului de „partid politic” este destul de dificilă dată fiind marea varietate a acestora și diversitatea de programe și orientări, deși toate partidele susțin că principalul lor scop este servirea intereselor poporului, al democrației și libertății. Astfel K.Djanda susține că „partidul este o organizație ce are drept scop ocuparea funcțiilor guvernamentale cu reprezentanții săi recunoscuți (oficiali)” [6]. Interpretarea lui H. Kelsen privește partidele drept formațiuni ce grupează oameni cu aceeași opinie, pentru a le asigura o influență veritabilă asupra gestiunii problemelor publice. Însă, indiferent de scopurile obiective, sau de interesele particulare, ceea ce individualizează partidele, după M.Weber, este faptul că acestea urmăresc dobândirea puterii. Ea este obținută pentru șefii partidului și permite a ocupa posturile din conducerea administrativă de către aparatul de partid. M.Duverger scria că „Partidele contemporane, se determină într-o măsură mai mică de program și apartenența de clasă a membrilor lor, decât de caracterul organizației: partidul este o uniune ce deține o structură specifică” [7].

Încercând să realizeze o definiție universală a partidului politic, cercetătorul D. La Palombara indică patru trăsături definitorii ale acestuia:

1. orice partid este purtător al unei ideologii sau al unei viziuni specifice asupra lumii și a individului (concepția despre lume);

2. partidul este o organizație, adică o uniune instituționalizată de oameni ce există o perioadă relativ lungă de timp la diferite niveluri ale politicii (de la local la cel internațional);

3. scopul partidului este cucerirea și realizarea puterii;

4. fiecare partid tinde spre asigurarea susținerii poporului – începând cu susținerea electorală și terminând cu participarea activă în calitate de membri.

Caracteristicile 1 și 3 deosebesc partidele politice de grupuri de interese, iar 3 și 4 deosebesc partidele de mișcările sociale.

Dacă e să ne referim la clasificarea partidelor, atunci cea mai simplă, dar nu și simplistă clasificare a partidelor politice, ar fi separarea lor în „partide de stânga” și „partide de dreapta”, adică în conformitate cu amplasarea tradițională pe eșichierul politic. Apariția acestei clasificări se datorează Marii Revoluții Franceze. În 1789, în Adunarea Constituantă, dușmanii regelui, adepții măsurilor radicale de schimbare a societății, erau așezați la stânga de președinte, iar monarhiștii – la dreapta de președinte. Actualmente, calificativul „de stânga” se atribuie celor care pledează pentru dreptate socială, iar acel „de dreapta” partidelor, pentru care valoarea supremă este libertatea. O altă clasificare dată de teoria politică este: *partide de guvernământ* și *partide de opoziție*. Calificativul de guvernământ, este atribuit partidelor ce se bucură de suficientă reprezentare parlamentară pentru a realiza în mod individual (sau prin coaliție) funcționarea guvernului.

Partidele politice sunt unele din elementele de bază ale sistemului politic contemporan, fără ele nu poate fi, nu poate funcționa democrația reprezentativă. Formându-se ca instrumente de realizare a intereselor de grup ale diferitelor forțe conflictuale pe calea obținerii, păstrării și realizării puterii politice, partidele politice au devenit un factor puternic al democratizării sistemului politic. Partidele politice creează, într-o oarecare măsură, pentru cetățeni posibilitatea de a influența asupra elitei, de a o impune să acționeze în interesele întregii societăți. În activitatea partidelor politice se realizează principiile fundamentale ale democrației. Apariția și dezvoltarea partidelor politice demonstrează eficiența sistemului politic, este un factor important al consolidării statului democratic, al asigurării drepturilor politice ale cetățenilor. Partidele politice se manifestă și ca mediatori, între elitele politice și societate pe verticală, și între diferite segmente ale societății pe orizontală. În acest fel, în sistemul democrației contemporane, partidele politice sunt chemate să fie un mijloc de transmitere a intereselor societății civile, să fie un mediator între societatea civilă și stat [8].

În societățile în tranziție, partidele politice, de regulă, participă mai activ în viața politică în perioada campaniilor electorale, însă mai apoi majoritatea lor manifestă în viața politică a societății o modestie și dau

semne de existență doar cu apropierea unei noi campanii electorale sau în legătură cu unele evenimente politice deosebite. Ca rezultat unele partide politice se manifestă în calitate de decor al politicii, fapt dovedit de incapacitatea frecventă a lor de a oferi o concepție autentică de guvernare. Partidele politice rareori sunt în stare să propună propriile variante de soluționare a problemelor social-economice și politice.

O viziune pozitivă asupra procesului de dezvoltare a partidelor din Europa de Est emană și din studiile semnate de P.Kopecky. Autorul consemnează că „... noile partide din țările estului european și-au asumat treptat o poziție centrală printre instituțiile în curs de constituire. Ele vor juca un rol decisiv în guvernarea regimurilor democratice noi în care înfruntarea electorală democratică, ca și funcționarea guvernelor și a parlamentelor este de neconceput fără ele. Rezultatele optimiste în plan constituțional sunt de negândit fără înțelegerea dintre partidele politice” [9].

Apariția partidului politic ca un actor al sistemului politic se datorează complexității evolutive a celui din urmă. Partidul în sensul contemporan a apărut doar în sistemul politic industrial, iar cel postindustrial impune noi forme de existență a partidului. Clasificarea pe verticală se impune prin rolul, funcțiile, forma partidelor existente în regimurile totalitare, autoritare și democratice.

Este adânc pătruns în conștiința tuturor, ca o singură putere care poate dicta – poporul însuși. Și toate organele celelalte sunt simpli slujitori ai voinței supreme naționale.

Constantin Stere

Relația dintre partid și sistemul politic se reduce la deservirea primului de ultimul, sau, prin alte cuvinte, la asigurarea funcționării eficiente. În cadrul mediului, condiție indispensabilă a existenței oricărui sistem, are loc apariția și existența partidului [10]. Indiferent de modalitatea de apariție, un partid nu poate fi conceput în afara organizației, fără suportul social. Partidul este o creație a mediului care are drept scop penetrarea sistemului pentru realizarea binelui mediului. Partidele selectează, sistematizează și integrează, unesc interesele grupurilor societății civile. „Ele joacă rolul de filtre între socium și stat, hotărând căror cerințe să permită trecerea prin structurile sale”. Celelalte organizații ale mediului au drept scop asigurarea funcționării mediului și doar sporadic se implică în politică. Pe tot parcursul existenței sale, partidul nu poate neglija mediul (societatea). O neluare în considerație a opiniei publice, a opiniei categoriilor pe care le reprezintă, duce la falimentarea partidului, la marginalizarea acestuia și excluderea lui din sistemul politic. Partidele politice joacă un rol semnificativ în funcționarea sistemului politic.

Partidele politice rezolvă o problemă de comunicare publică comună tuturor democrațiilor pluraliste reprezentative, între diversitatea societății și idealul unității statului. Acest statut „colorat”, amestec între libertate și supunere, care conferă partidelor – în mod particular, independent de organismele statale – rangul de organ constituțional, este menit să creeze o situație în care ele „nu sunt prinse într-atât în instituția statală încât să-și piardă legătura cu societatea și în care conducerea partidului nu se izolează de membri, într-atât încât să piardă legătura cu diversitatea de opinii și interese din societate”.

Pentru orice analiză de ordin politologic, studierea partidelor politice constituie o condiție *sine qua non* pentru a-i înțelege gradul de organizare și cel de democratizare. De o protoistorie a partidismului în antichitate sau în Evul mediu poate, desigur, fi vorba doar cu mari aproximații. În realitate, ceea ce se aspira atunci a fi partide politice, erau cel mult anumite grupuri de oameni, sau indivizi uniți prin anumite criterii sau afinități nu neapărat de ordin politic, cu atât mai mult de ordin social, religios etc. De partidism în sensul contemporan, ca un sistem de relații politice cu caracter istoric, cu funcții bine delimitate, care funcționează după o tipologie, mai mult sau mai puțin riguroasă, nu putem vorbi decât la începutul sec. XX [11].

În societățile în tranziție, rolul partidelor politice este în creștere, cuprinzând în activitatea sa multe domenii, printre care: stimularea activității cetățenilor în politică; influențarea formării opiniei publice; a culturii politice a cetățenilor; constatarea și promovarea intereselor păturilor sociale largi, asigurând o legătură permanentă între societatea civilă și stat; înaintarea candidaților în organele puterii la toate nivelurile; devin un fel de catalizatori ai tuturor proceselor sociale din societate [12].

La noi opinia publică în alegeri niciodată n-a putut determina biruința unui partid prin sine însuși.

Constantin Stere

În Republica Moldova, atitudinea față de partidele politice este una negativă. Aceasta este condiționat de pierderea încrederii față de partide, de climatul psihologic autoritar sau excesiv ce domină în unele partide, de stilul relațiilor tensionate între membrii lor, de tendința unora dintre ei de a căpăta avantaje unilaterale [13].

Deoarece este dificil de a controla activitatea reală a partidelor politice, ele nu poartă răspundere pentru realizarea programelor propuse și de promisiunile făcute. Aceasta încurajează, practic, partidele politice să lanseze promisiuni populiste și formează în societate un stereotip despre partide ca subiecte politicianiste ale politicii. Majoritatea partidelor politice organizează insuficient lucrul cu păturile sociale, iar pentru for-

marea bazei sociale de susținere folosesc mecanisme de manipulare prin intermediul mijloacelor de informare în masă[14].

În cadrul societăților democratice competitive, numărul de partide politice nu joacă un rol semnificativ, numărul de partide politice indică doar o trăsătură caracteristică a sistemului politic în cauză.

Sistemului pluralismului extrem îi este caracteristic prezența unor partide puternice de opoziție permanentă, orientate contra sistemului politic existent. Scopul partidelor în respectivul sistem este nu numai acapararea puterii de stat, ci și distrugerea regimului politic. Ambele extreme sunt mai aproape de partidele moderate, centru-stânga și centru-dreapta respectiv, decât unul față de altul. Partidele de extrema-stângă și extrema-dreaptă sunt, practic, incompatibile și contraopozitionale.

Comportamentul politic, la nivel individual sau organizațional, implică valori, interese și preferințe, este rezultatul colaborării structurii de personalitate, credințelor și convingerilor politice, reacțiilor și acțiunilor politice, structurilor și proceselor care au loc în sistemele politice. Praxiologia politică solicită, parafrazându-l pe T. Kotarbinski, integrarea în conceptul eficienței a celor două dimensiuni valorice: **economicitatea** (ca raport dintre cantitatea de produse și volumul de resurse consumate; dintre efectele scontate obținute și volumul de activități inițiate și realizate) și **eficacitatea** (atingerea scopului urmărit; în cazul nostru: creșterea numărului de membri, a procentelor în sondaje și în alegerile locale și generale, prezidențiale sau comunitare).

Sociologul român Dimitrie Gusti, în studiul său *Partidul politic: sociologia unui sistem al partidului politic*, definind conceptul de „partid politic”, critică poziția unora dintre politologii timpului său care suprasoliciteau factorul structural, organizatoric.

M. Prelot definește partidul politic ca un grup de oameni, uniți prin același ideal politic, asociați pentru a cuceri puterea sau pentru a participa la putere și acționând, în acest sens, pentru a propaga un program, a recruta aderenți și, mai ales, alegători.

Odată consemnate criteriile minime necesare individualizării partidelor, putem aprofunda discuțiile cu privire la înființarea partidelor, așa cum ne sunt cunoscute, de explicarea diferențelor dintre felurite tipuri de partide, de clasificarea sistemelor de partide și de analiza funcționării lor.

Partidele reprezintă „veriga de legătură dintre guvern și opinia publică”. Deoarece democrațiile reprezintă piramidele constituite de jos în sus, legătura dintre conducători și adepții lor devine o necesitate în cadrul mișcării în ambele sensuri, specifică democrației. Funcția majoră a partidului este aceea de a asigura că aceste linii de comunicare să rămână deschise și clare. Aceasta face ca într-o democrație reprezentativă

partidele, dacă nu și guvernării, să devină cel puțin organizații de control asupra activității omului.

Partidele politice se manifestă drept o reflectare a activității politice a anumitor grupuri sociale, reprezentând consecvent interesele lor.

Afirmarea instituțiilor reprezentative și expansiunea sufragiului sunt două condiții extraordinare care facilitează amplificarea și răspândirea fenomenului partidic. De notat că expresia „partid” a fost și mai este utilizată și în cazul când vizează formațiuni politice care nu urmăresc finalități electorale, dar au scopuri distructive și/sau revoluționare, și atunci când se referă la situații de monopolizare politică și de prezență a partidului unic.

Partidele nu apar și nu se dezvoltă toate în aceeași perioadă și în cadrul aceleiași „structuri de oportunități”, determinate de cadrul instituțional, de legislația electorală, de transformările economice, de cultura socială, de evenimentele internaționale.

Referințe:

1. Măgureanu V. *Studii de sociologie politică*. București: Albatros, 1997, p.243.
2. Negulescu P. *Partidele politice*. București: Cultura Națională, 1926, p. 33.
3. Gusti D. *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic*. În: *Doctrine politice contemporane*. București: Cultura Națională, 1926, p. 4.
4. Mînescu C. *Dimensiuni genealogice ale partidelor politice*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. „Seria Științe Socio-Umane”*. Vol.II. Chișinău, 2000, p.233-237.
5. Дюверже М. *Политические партии*. Москва: Академический проект, 2000, с.47.
6. Джанда К. *Сравнение политических партий: исследования и теория. Современная сравнительная политология. Хрестоматия* / Сост. Г. Голосов. Москва, 1997, с.93.
7. Полунина Г. *Политология*. Москва: Акалис, 1996, с.119.
8. Tăbîrță S. *Partidele politice și modificarea suportului lor social, MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Revista științifică trimestrială. Chișinău: USM, 2004, nr.1 (XXV), p.115.
9. Kopecky P. *Organizațiile de partid în dezvoltare în Europa Centrală și de Est*. În: *Societate și cultură*, 1996, nr.4, p.43-51.
10. Tănăsă R., Midrigan P. *Sistemul politic și partidele politice: problemele interdependenței*. În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)*. Chișinău, 2006, nr. 2 (XXXIII), p. 115.
11. Voiculescu M. *Politologie*. București: Victor, 1998, p. 54-55.
12. *Политология* / Отв. ред. В.Перевалов. Москва, 1999, с.87.
13. Saca V. *Interese și relații politice în perioada de tranziție*. Chișinău: USM, 2001, p.243.
14. Динес В. *Партийный дизайн в России: теория и реальность*. В: *Власть*, 2003, №5, с.47.

DEMOCRAȚIA – UN REGIM NECESAR PENTRU OMENIRE

Anișoara DUBCOVEȚCHI,
doctorand, lector superior (USPEE „Constantin Stere”)

Scopul acestui studiu este de a întreprinde o incursiune prin istoria conceptului de democrație, așa cum a fost înțeles de filosofi și istorici de-a lungul timpului. Esența democrației este înțelegerea ei ca stare socială caracterizată prin egalitatea condițiilor, și nu prin ansamblul de instituții politice. Mă voi referi asupra aspectelor sale teoretice, dar și asupra modului în care este înțeleasă ea.

Cuvinte-cheie: democrație; stare socială; fenomen; resorturi; formă politică.

* * *

The aim of this paper is to undertake a foray through the history of the concept of democracy as it was grasped by philosophers and historians throughout the time. The essence of democracy refers to understanding it as social status characterized by equality of conditions not by the corpus of political institutions. I will specifically refer to its theoretical aspects and also by the way it is understood.

Keywords: democracy; social status; phenomenon; competence; political form.

Cuvântul „democrație” provenind din limba greacă în care *demos* înseamnă popor (oameni de rând, liberi, bărbați, cetățeni ai cetății), iar *kratos* – putere. Prin democrație se înțelege puterea poporului, conducerea poporului, de către popor.

Ideea de democrație, ca și metodele de punere a ei în aplicare, au apărut în prima jumătate a sec. V î.Hr. la greci, ei exercitând o influență deosebită în istoria universală. „Grecii, îndeosebi atenienii – constată Robert A. Dahl – au fost primii care au produs ceea ce aș numi prima transformare democratică: de la ideea și practica guvernării de către cei puțini la ideea și practica guvernării de către cei mulți. Pentru greci supremul loc propice democrației era, desigur, statul-cetate” [1]. Democrația directă a funcționat aproximativ 200 de ani. Ea a fost posibilă, deoarece în Atena după lege numărul cetățenilor era mic (mama, tata atenian – până la Pericle), dar față de celelalte cetăți ale Elladei era un regim politic foarte avansat pentru acele vremuri, așa cum afirma Pericle, „Nu trebuie să ne rușinăm fața de alte state . . . , pentru că la noi conducerea statului nu se reazamă pe cei puțini, ci pe cei mulți” [2].

Derularea evenimentelor în istoria universală demonstrează că democrația este un fenomen extrem de complex, a cărei analiză a provocat pe cei mai mulți gânditori, dar și oameni simpli, care din vremuri străvechi și-au imaginat un model de organizare a sistemului politic în care membrii comunitari să fie egali din punct de vedere politic, să guverneze împreună și să dispună de calități proprii, resurse și instituții necesare pentru a se autoguverna. Problema raportului dintre cercetarea empirică și reflecția normativă în teoria democratică a constituit multă vreme subiect de dezbatere, iar Dahl este conștient că știința politică nu poate fi una exclusiv empirică (opera sa poate fi considerată un proiect de îmbinare a celor două dimensiuni) [3]. Democrația este studiată, deo-

potrivă, de filosofi, care propun chiar modele ideale de democrație, istorici, preocupați de ascensiunea și declinul acesteia, politologi, care încearcă să dea o explicație empirică condițiilor afirmării, menținerii, funcționării, răspândirii și posibilei sale prăbușiri [4]. Este cert că existența acestei diversități de unghiuri de abordare conduce și la unele suprapuneri, însă diversitatea conduce mai totdeauna la rezultate fecunde în cercetare. Chiar și unele construcții ce îmbracă forme utopice ale ideii de democrație pot conduce la îmbunătățirea democrațiilor real-funcționale. Totuși, în evoluția sa istorică, guvernarea majorității a fost în multe situații respinsă, puțini oameni fiind în situația de a căuta și a reuși „să adapteze realitatea politică, într-o măsură semnificativă, la cerințele ei imperioase” [5]. Mai mult, democrația este forma politică ce „și-a dovedit în timpuri îndelungate, o nouă capacitate de adaptare la diferite condiții, o mare capacitate de învățare și un interes potențial de transformare” [6]; ea s-a manifestat ca idee a guvernării de către cei mulți, transformând viața politică cam în aceeași perioadă atât în Atena (și alte orașe – state grecești), cât și în statul-cetate al Romei.

Germele ai ideilor referitoare la democrație se regăsesc încă din perioada grupării denumită de Karl Popper, Marea Generație care traversează școlile sofiștilor Protagoras și Gorgias, atomistului Democrit, democratului Pericle, generație, căreia, de altfel, i-au aparținut Alcidasus și Lycopfron. Prin orația funerară a lui Pericle sunt puse bazele acestei generații, care și-au afirmat principiile egalitarist-liberale și individualismului și care a trăit în Atena în timpul războiului peloponezian. Totodată, Protagoras a elaborat un fundament teoretic al democrației participative (conform lui, toți oamenii au o contribuție, chiar inegală uneori, la asigurarea dreptății), el fiind inițiatorul doctrinei egalității politice în istoria gândirii

politice, doctrină dezvoltată pentru prima oară ca o critică a concepțiilor esoterice și etiliste privind statul (concepții frecvente în Grecia), așa cum observă și G.B. Kerferd în *The Sophistic Movement*.

Democrația, născută ca un cuvânt de ruptură și nu de conveniență, exprimă prevalența unei părți, și nu participarea egală a tuturor. Așa cum observa încă Platon, democrația se naște ca un act de violență „în momentul în care câștigă săracii, ucigând pe câțiva dintre bogați, alungându-i pe alții. Această instaurare violentă se realizează fie prin forța armelor, fie prin extinderea părții adverse care se retrage prin teamă” [7]. De altfel, în accepțiunea lui J. Gray, Platon și Aristotel se opun „germenilor liberalismului” exprimați de Marea Generație. Astfel, citându-i pe E.A. Havelock și K. Popper, Gray consemnează: „În operele lui Platon și Aristotel, nu vom descoperi o dezvoltare a concepției Marii Generații, ci o reacție împotriva acesteia, o efeminare a liberalismului grec, sau o contrarevoluție îndreptată spre societatea deschisă din Atena lui Pericle” [8]. În acest sens, Gray susține că: Perspectiva sceptică și empirică a sofistilor și a lui Democrit este înlocuită, în scrierile lui Platon și Aristotel, de un „tip de raționalism metafizic”; Platon repudiază etica libertății și egalității filosofilor Marii Generații „în mod radical”; Aristotel procedează în aceeași problemă „ceva mai moderat, dar nu mai puțin substanțial”; Platon respinge în Republica o „adevărată utopie antiliberală”, nerecunoscând „cerințele individualiste”, respingând egalitatea morală între oameni, critica instituțiilor care, odată stabilite, devin veșnice. Atragem atenția asupra faptului că Platon, preocupat de întărirea statului grec, de statul ideal, a lăsat în umbră semnificația valorii, libertății individuale. Demersul său privind elaborarea unei teorii organice asupra statului și legilor este unul finalist. Apoi, trebuie precizat și că opera lui Platon nu este absolut omogenă și nu este reprezentată doar de Republică și alte câteva dialoguri. Prin urmare, transferul de la punctul de vedere sceptic și empirist către raționalismul metafizic, de care vorbește J. Gray, trebuie privit cu o anumită rezervă și, mai ales, contextual. Invocăm doar faptul că, în opera târzie, de exemplu, în *Legile*, Platon prezintă o încercare de prescriere exhaustivă a sferei de acțiune individuală sub forma unor legi atotcuprinzătoare care pot fi garantul acțiunilor libere ale individului, constrângerea limitându-se la acele acțiuni care nu sunt prescrise de lege. Iar cum legile pot să acopere o arie extrem de mică din sfera acțiunilor umane, este cert că acțiunea aparține libertății, voinței libere.

În privința lui Aristotel, Gray se manifestă cu mai multă îngăduință, remarcând însă faptul că sentimentul antiliberal deși nu este „la fel de virulent ca cel care animă operele lui Platon, rămâne riguros și pătrunzător”. În acest sens, el constată că cei mai mulți gânditori au ajuns la concluzia că în opera lui Aristotel nu

se găsește nicio concesie a libertății individuale sau a drepturilor omului, însă asumția acestora că „orice încercare de a atribui elemente ale concepției liberale unui gânditor premodern este anacronică” nu este de acceptat. Motivul respingerii acestui punct de vedere de către Gray este reprezentat de trăsăturile evidente ale individualismului ce se regăsesc în concepția sofistilor, trăsături pe care el le-a surprins sub denumirea de „germeni de gândire liberală existentă în lumea antică” și la care am făcut și noi referiri mai sus.

Este știut că, pentru greci, democrația înseamnă guvernarea de către oameni obișnuiți, oameni care în cea mai mare parte erau săraci, fără experiență și needucați. În general vorbind, demosul reprezenta categoria oarecum majoritară, guvernarea realizându-se, în primul rând, în beneficiul său, prin opoziție la aristocrație care presupune conducerea de către aristoți, „cei mai buni”, cei despre care mulți gânditori greci afirmă că erau cei mai în măsură să guverneze. Descentralizarea vieții politice presupunea autogenerarea la nivelul orașului-stat (*polis*-ului), iar în perioada numită „vârsta de Aur a Atenei”, locuitorii săi considerau polisul o democrație.

Forma noastră de guvernare – rostea Pericle – nu rivalizează cu instituțiile altora. Nu îi copiem pe vecinii noștri, ci suntem un exemplu pentru ei. Este adevărat că suntem numiți o democrație, deoarece administrația se află în mâinile celor mulți, și nu a celor puțini. Dar în timp ce legea asigură dreptate egală tuturor în disputele lor particulare, este recunoscută și cerința de a fi cei mai buni, și atunci când un cetățean se distinge în orice fel, el este preferat pentru funcții publice nu ca un privilegiu, ci ca o răsplată a meritului său. Sărăcia nu este o piedică, dimpotrivă, un om poate aduce beneficii țării sale, oricât de obscură ar fi condiția sa.

La atenieni, noțiunea de „cetățenie” indică și un anumit sens al libertății; pentru a fi cetățean, individul trebuia să fie liber, adult, bărbat atenian. Cât de „inclusivă” era democrația ateniană rezultă exact din faptul că femeile, străinii rezidenți și sclavii, care alcătuiau, prin urmare, majoritatea populației, erau excluși. Practic, doar unul din zece locuitori ai Atenei era cetățean (deci liber). Participarea la viața publică presupunea: calitatea de cetățean major al Atenei (la nivelul cetățeniei, interdicțiile vizau femeile); calitatea de om liber, derivată din calitatea de cetățean; o responsabilitate publică ce nu exclude cetățenii implicați în afaceri (dimpotrivă, aceștia sunt considerați a avea „o foarte bună idee despre politică”); remunerarea activităților de participare la viața publică, asigurându-se, astfel, cointeresarea celor implicați (fie ei săraci sau bogați) să participe la adunări și să decidă politica prin vot direct; ocuparea unor posturi politice (urmare a încrederii în demos) nu prin vot, ci pe baza tragerii la sorți. Unele dintre aceste practici, la care

se adaugă protecția redusă a drepturilor minorităților, limitele libertății de exprimare, practica ostracizării (*ostakon* – scoica sau ciobul pe care cetățenii Atenei scriau numele celor pe care doreau să-i îndepărteze fără proces și fără a li se aduce acuzații legale); fac din democrația ateniană o formă de guvernare inacceptabilă pentru a fi luată ca model. Asemenea aspecte ridică multe întrebări legate de caracterul democratic al orașului-stat Atena. De altfel, Atena – „prima democrație”, a creat primul martir al libertății de gândire și de exprimare – Socrate.

În perioada Evului mediu nu putem vorbi de regim politic democratic, nici de termenul de „cetățean” în afară de orașele italiene, flamande și cele din Liga Hanseatică.

Termenul de „cetățean” – *citizen* (locuitor al cetății) revine în Europa la sfârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu Revoluția franceză din 1789, odată cu adoptarea Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului la 26 august 1789.

Democrația antică a fost o democrație directă, însă pe măsură ce comunitățile s-au dezvoltat din punct de vedere demografic, conducerea acestora de către toți cetățenii nu a mai fost practic posibilă.

În epoca modernă, locul democrațiilor directe a fost preluat de democrația reprezentativă, dar s-a preluat și s-a înrădăcinat ideea separării puterilor, precum în Atena antică (legislative, executive, judecătorească) element de bază al democrației. Primele state democratice moderne au fost Marea Britanie și SUA.

După părerea mea, nu există legătură directă între forma de guvernare și regimul politic, deoarece într-un stat monarhic se poate instaura un regim politic democratic, după cum într-o republică se poate instaura un regim politic nedemocratic, cu toate că Alexis de Tocqueville în lucrarea sa *Despre democrație în America* (1835-1840), susține că democrația presupune în mod obligatoriu ca formă de stat republica.

În Marea Britanie, primul pas spre democrație a fost făcut în 1689 „Bill of Rights” (Declarația Drepturilor) prin care se separa puterea executivă, regele Wilhelm III Orania, și puterea legislativă, Parlamentul, iar în SUA Constituția din 1787, pe care o consider prima constituție modernă (care dădea drept de vot tuturor bărbaților, indiferent de avere).

Secolul al XIX-lea aduce o răbufnire a ideilor democratice în timpul mișcărilor revoluționare din 1848-1849. Constantin Stere – una dintre figurile intelectuale și politice marcante la sfârșit de secol XIX și prima jumătate a secolului XX. Popularitatea lui Constantin Stere în rândul profesorilor Universității din Iași, prestigiul de care se bucura în viața științifică și culturală a țării au determinat ca, în 1913, să fie ales rector, în fruntea Universității ieșene, Constantin Stere și-a adus o importantă contribuție la activitățile de pregătire a studenților, în stabilirea climatului de

emulație și a spiritului democratic, pentru creșterea prestigiului acestei instituții în țară și în străinătate.

Cu o vocație autentic democratică, (pe care de altfel nu o aveau prea mulți intelectuali români în perioada respectivă) a luptat toată viața pentru două cauze majore: **dreptul la proprietate al tuturor cetățenilor români** (împroprietărirea țăranilor) și **dreptul universal la vot**. Considera că fără cele două drepturi fundamentale viața democratică românească rămâne o iluzie fără posibilitatea de a căpăta o substanță proprie.

Dezvoltarea clasei muncitoare și afirmarea ei în viața politică și socială a țării – mai ales după primul război mondial – l-a făcut totuși să înțeleagă că muncitorimea este o puternică forță motrice a progresului și dezvoltării sociale, iar alianța muncitorească-țăranescă constituie baza de neclintit a eliberării de sub orice fel de exploatare, întreaga sa activitate militantă, care a rămas în sfera unui luptător cu concepții general-democratice și cu tendințe spre măsuri radicale, a fost caracterizată de simțul responsabilității sociale.

Adept al principiilor de democratizare a poporului, aducând în intimitatea gândirii sale social-politice și a sentimentelor sale concepția prin care susținerea țăranimii este baza societății.

În îmbunătățirea situației sociopolitice și economice a țăranimii, constituționalistul vedea chezașia progresului societății întregi și chema păturile intelectuale să se pătrundă de valoarea acestui adevăr, să conștientizeze că lupta pentru cauza țăranimii va aduce și intelectualilor cele mai mari beneficii sub forma unui vast câmp de activitate pentru cei mai diverși specialiști, de la agronomi și până la medici și juriști, deoarece va urma o extraordinară intensificare a *culturii generale*, a școlii superioare și a celei primare, secundare, a științei, literaturii și artei. „Mai mult. Din democratizarea instituțiilor unei țări, intelectualii, cei dintâi, câștigă și direct, nu numai prin faptul că respectul demnității omenești, al libertății cuvântului și al gândirii sunt acele bunuri pe care nimeni nu le poate prețui mai mult decât tocmai intelectualii; dar într-un regim cu adevărat democratic are mai puțină însemnătate, pentru accesul la diferite demnități publice, legăturile de familie și averea, încât talentului și cunoștințelor reale le sunt mai deschise toate treptele măririi și ale puterii, începând cu administrațiunile locale și sfârșind cu organele guvernului central ” [9].

Constantin Stere absolutiza de fapt stadiul existent al dezvoltării industriale, fără a vedea posibilitățile dezvoltării industriale în perspectiva economiei românești. Poziția lui ideologică mai realistă în ultimii ani de viață, în privința rolului clasei muncitoare, a fost materializată prin contribuția ce și-a adus-o la constituirea Blocului Muncitoresc-Țărănesc și activitatea acestuia în anii 1925-1933 și prin atitudinea de respect și considerație ce o acorda problemelor muncitorești, în viața politică românească de până la 1936.

Constantin Stere rămâne una dintre personalitățile reprezentative ale stângii radical-democratice burgheze. A fost un personaj de frunte în ierarhia partidelor din România. A făcut parte din Partidul Liberal, a înființat Partidul Țărănesc, a luptat pentru organizarea politică a țărănimii, dar carieră politică nu a putut face. A militat pentru îndeplinirea cerințelor esențiale ale revoluției burghezo-democratice: reforma agrară și votul universal. Destinul său de om politic a stat însă sub semnul tragismului. La aceasta a contribuit, în mod deosebit, intransigența convingerilor sale democratice și incapacității de a se supune voinței absolutiste a unor conducători politici. În 1930 a fost înlăturat din viața publică, luând sfârșit calvarul politic al unei conștiințe lucide și leale care avea să declare, în același an: „*Istoria democrației române nu va putea face abstracție de numele meu*”. Constantin Stere nu a putut face carieră politică, dar le-a fost superior, prin consecvența democratică, tuturor acelor care îl anatemizau.

Deși a rămas la nivelul unui intelectual revoluționar-democrat cu orientări radicale până la sfârșitul vieții sale, prin concepția sa social-politică, prin tezele pe care le-a susținut cu privire la dezvoltarea economică și social-politică a țării, Constantin Stere s-a situat în rândul figurilor luminoase de patrioți și gânditori ai poporului român, care a militat pentru îndeplinirea unor transformări cu conținut social-democratic. Activitatea sa teoretică constituie o contribuție prețioasă la căutările de direcție în ceea ce privește progresul economic și social al României.

Articolul intitulat „Democratismul și domnul Aurel C. Popovici”, care face parte dintr-o polemică pe tema democrației pe care C. Stere a avut-o, în anul 1908, cu A.C. Popovici, director pe atunci al revistei *Sămănătorul*. C. Stere este un susținător al democrației populare, care are drept scop dezvoltarea unei clase de mijloc rurale, în timp ce A.C. Popovici este un naționalist și un antidemocrat convins. În această polemică, C. Stere reușește să demonstreze limitele concepției adversarului său despre democrație și arată că, în epoca contemporană, tendința spre democrație a tuturor societăților e una aproape inevitabilă, deoarece nu mai există o altă modalitate de legitimare a puterii în afara legitimității populare.

După Primul Război Mondial (1918), în majoritatea țărilor se vor instaura regimuri politice democratice (cele 14 puncte ale lui Woodrow Wilson), dar sub presiunea forțelor de extrema stângă sau dreaptă (bolșevism, fascism, nazism), ele vor fi eliminate, fiind înlocuite cu regimuri totalitare de diferite nuanțe.

După al Doilea Război Mondial, lumea se împarte în două tabere – democrațiile apusene și așa-numitele „democrații populare” sub influența sovietică (încercări de ieșire în 1956 – Ungaria, în 1968 – Cehoslovacia etc.).

În ultimele două decenii ale secolului al XX-lea, are loc prăbușirea sistemului comunist, iar fostele țări membre revin la regimuri democratice, mai mult sau mai puțin autentice, în funcție de condițiile proprii.

Vorbind despre democrație, mă gândesc din nou la Alexis de Tocqueville care spunea că democrația este un „produs inevitabil al istoriei” – că democrația trebuie învățată, pentru că ea nu este o stare impusă pentru vecie și că o pândesc nenumărate primejdii (lipsa libertăților cetățenești, partid unic, cenzura, xenofobia – ura față de străini, rasism, antisemitism, nerespectarea drepturilor minorităților etc.).

Democrația presupune existența unor valori de bază, cum ar fi: libertatea, dreptatea și egalitatea (principii scrise pe frontispiciul Revoluției franceze din 1789. Bineînțeles, acestea reprezintă idealuri pentru care oamenii au luptat întotdeauna și, în același timp, sunt repere de bază care să reglementeze viața cotidiană într-o societate modernă actuală.

Democrația ca regim politic are niște caracteristici de bază:

a) Separarea puterilor în stat (*legislativ, executiv, judecătoresc*), o precizare – forma clasică a principiului separării celor trei puteri în stat a fost dată de către filozoful francez Montesquieu în 1748 în lucrarea *Spiritul legilor*, în care afirma legătura de verificare și echilibrare reciprocă între ele.

b) Pluralismul politic, adică existența a mai multor partide politice cu ideologii diferite (în România s-a realizat după 1990) – consider că sunt prea multe partide. Constituția (art. 8 alin.(1)) Pluralismul în societatea românească este o condiție și o garanție a democrației constituționale).

c) Legitimitatea puterii, în sensul că puterea se sprijină pe adeziunea majorității cetățenilor. John Hallowell afirma că „în democrație guvernarea este legitimă dacă se sprijină pe consimțământul celor guvernați, de aceea este o guvernare bazată pe persuasiune și dezbateră”. Această idee a fost formulată prima dată în Declarația de Independență americană, 4 iulie 1776 (scrisă de Thomas Jefferson) în care se stabilea dreptul poporului de a schimba forma de guvernământ care îi lezează drepturile și să stabilească alta potrivit intereselor sale.

d) Luarea deciziilor pe baza principiului majorității.

e) Realizarea imparțială a justiției în numele legii. Constituția (art. 16 alin.(2) „Nimeni nu este mai presus de lege”).

f) Garantarea prin Constituție a drepturilor și libertăților cetățenești. Oamenii trebuie să trăiască în libertate. Statul democratic garantează și promovează libertățile personale, în limite stabilite de lege (democrația – poți face orice până nu deranjezi pe alții). Cetățenii trebuie să aibă dreptul la opinii proprii și, totodată, să se bucure de securitatea personală, a bu-

nurilor, libertatea de exprimare, dreptul de a-și alege conducătorii și de a decide în probleme de interes public. În viața de zi cu zi, acestea nu sunt ușor de realizat, pentru că pe terenul libertății de exprimare se pot confrunta valori de bază ale democrației cu idei antidemocratice. Esența democrației o constituie participarea cetățenilor la viața publică, ceea ce presupune preocupare pentru problemele comunității, responsabilitate, interes pentru evenimentele sociale majore dezbătute în mass-media și chiar angajare politică.

g) Guvernanții sunt supuși legilor și sunt limitați și în acțiunile lor de către lege.

Toate aceste principii trebuie să asigure un stat de drept, în care se poate realiza un regim politic democratic în care domnește legea. O democrație nu poate funcționa de la sine, fără contribuția cetățenilor. A fi cetățean într-un stat democratic este un lucru care se învață de-a lungul întregii vieți. În afara educației pe care o primim în familie, apoi în școală, formarea noastră ca cetățeni este determinată de mulți alți factori, a căror influență poate fi bună sau rea.

„Democrația”, în sensul adevărat al cuvântului, nu poate fi decât guvernarea poporului prin sine însuși, și anume, în forme și în condițiuni care exclud orice *dominațiune de clasă*, orice „stăpânire” a unui strat popular de către un alt strat popular.

Nu numai că nu se poate identifica democrația cu stăpânirea minorității de către majoritate, dar, dacă ea exclude și dominațiunea majorității de către minoritate, ea tot atâta creează garanții împotriva dominațiunii unei minorități asupra societății întregi, cât trebuie să asigure și minorităților toate mijloacele de apărare împotriva abuzului gol de putere din partea majorităților.

Într-un cuvânt, democrația modernă înseamnă, înainte de toate, *organizația libertății*.

Tocmai din cauza aceasta, antichitatea, în care nu putea fi vorba de libertate, cum o înțelege vremea noastră, nu cunoștea nici democrația modernă.

Dar de aici reiese că democrația nu poate rezulta numai din acordarea fie și a celui mai larg drept de vot. Ea presupune, dimpotrivă, un complex de garanții și instituțiuni, o organizațiune a activității publice, care pleacă din adâncimile corpului național și, printr-o serie neîntreruptă de organe ale vieții cetățenești, culminează în organele centrale ale puterii de stat” [10].

Referințe:

1. A. Dahl Robert. *Democrația și criticii ei*. Iași: Institutul European, 2002, p.9.
2. Flaceliere Robert. *Grecia în epoca lui Pericle*.
3. Dârdală Lucian-Dumitru. Postfață la cartea lui R.A. Dahl. *Democrația și criticii ei*, p. 527.
4. Pasquino Gianfranco. *Curs de știință politică*. Iași: Institutul European, 2002, p. 305.
5. Dahl R. *Op. cit.*, p. 9.
6. Pasquino G. *Op. cit.*, p. 305.
7. Platon. *Republica*. Cartea a VIII-a. În: *Opere*. Vol.V. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
8. Gray John. *Liberalismul*. București: Du Style, 1998, p.29.
9. Stere C. *Social-democratism sau poporanism*. În: Stere C. *Documentări politice*. Chișinău: Combinatul Poligr., 2002, p. 1-126.
10. Stere C. *Marele război și politica României*. În: Stere C. *Documentări politice*, 2002, p. 185-455.